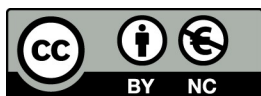

Historia et theoria iuris, 2024/III

Publikácia je šírená pod licenciou Creative Commons CC BY-NC 4.0 (vyžaduje sa: povinnosť uvádzať pôvodného autora, len nekomerčné použitie). Viac informácií o licencií a použití diela:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI) je vedecký časopis venujúci sa právnym dejinám, právnej teórii a príbuzným oblastiam.

Dodržiava štandardy anonymizovaného recenzovania príspevkov.

hti.casopis@gmail.com, <https://www.flaw.uniba.sk/veda/hti/>

ISSN 1338-0753

Redakcia

Mgr. Adam Köszeghy, PhD.

Prof. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.

Mgr. Lenka Martincová, PhD.

Editor čísla

Prof. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Adresa redakcie

HISTORIA ET THEORIA IURIS

Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky

Právnická fakulta UK

Šafárikovo nám. č. 6

P. O. BOX 313

810 00 Bratislava 1

Obsah

Štúdie	3
ĽUBOMÍR BATKA Ambivalencie slobody a povinnosti v kresťanskom náboženstve	4
BRANISLAV FÁBRY Konzervatívni a progresívni právnici a ich boj proti korupcii.....	17
JAKUB JANKOVIČ Analýza filmových cenzúrnych dôvodov medzivojnovom období v Československu	27
RUDOLF FÁBRY Stret progresívnych a konzervatívnych hodnôt v detskom animovanom filme	37
SÁRA MAJEROVÁ Náboženstvo a jeho miesto v liberálnej demokracii	45
PAVEL MARŠÁLEK Hodnotové limity evropské integrace.....	52
ONDREJ PODOLEC Špecifiká vývoja právnej úpravy vlastníckych práv k bytom na Slovensku	59
VOJTECH VLADÁR Dôvody nepromulgovania kánonickoprávnej zbierky <i>Corpus iuris canonici</i> ako úradnej a exkluzívnej	69
Recenzie	80
KINČOK, Branislav. <i>Husák. Buržoázny nacionalista</i> . Bratislava: Marenčin TP, 2023, 392 s. (Frederika Vešelényiová)	81
Kronika.....	82
Za Michalom Považanom (Miroslav Lysý).....	83

Štúdie

Ambivalencie slobody a povinnosti v kresťanskom náboženstve¹

Ľubomír Batka

„Svetlom ľudského ducha je
jasná reč, vytríbená správnymi
definíciami a zbavená všetkej
mnohoznačnosti. Rozum je
krok, metóda je cesta, cieľom
vedy je ľudské dobro.“

Th. HOBBS, *Leviathan*, kap. V.

ÚVOD

Politické zmeny po Nežnej revolúcii v 1989 roku viedli k novému postaveniu náboženstva v spoločnosti. Napriek tomu, že Slovenská republika je podľa článku 1 Ústavy zvrchovaný, demokratický a právny štát, ktorý sa neviaže na nijakú ideológiu ani náboženstvo, náboženstvo bolo považované za prirodzenú súčasť demokratickej spoločnosti, ako aj za aktéra, ktorý prispieva k procesu demokratizácie spoločnosti.²

Hoci sa pri sčítaní obyvateľstva v roku 2021 väčšina respondentov (okolo 70 %) hlásila ku kresťanskému náboženstvu (z toho 55,76 % k Rímskokatolíckej cirkvi) pri prehľade sčítaní obyvateľstva od roku 1989 možno konštatovať, že najvýraznejšie rastúcou skupinou sú obyvatelia bez vyznania. Počet obyvateľov hlásiacich sa ku kresťanskému náboženstvu klesá, a to zvlášť pri mladších generáciách.³ Sociologické štúdie ukazujú narastajúcu priepasť medzi sférou politického diskurzu, práva a verejnej mienky.

S úbytkom počtu veriacich nekorešponduje vývoj spoločenského postavenia cirkví v SR za ostatných 25 rokov. Podľa sociológa M. Tížika možno dokonca pozorovať legislatívne ukotvenú kristianizáciu náboženského života na Slovensku, ktorá viedla k vytvoreniu

Abstract

The relationship between the state and religion with regard to the principles of freedom and duty represents a complex historical and legal process leading to freedom of thought, conscience and religion, as well as freedom from religion. This process is not finished. Therefore, it is good to draw attention to the ambivalences regarding the concepts of freedom and duty in the Christian religion. They are manifested in theological discussions: freedom from sin, freedom in Christ, freedom of conscience and the duty of obedience to God, spiritual authorities, dogmas, state legislation. The article asks how to deal with the mentioned ambivalences in the relations between the state and the Christian religion.

Keywords

liberty, obligation, obedience, Christian religion, ambivalence, liberalism

Author

Prof. Ľubomír Batka, Dr. theol.
Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
lubomir.batka@flaw.uniba.sk

Cite

BATKA, Ľubomír. Ambivalencie slobody a povinnosti v kresťanskom náboženstve. In *Historia et theoria iuris*, 2024, roč. 16, č. 3, s. 4 – 16.

¹ Príspevok je výstupom z grantového projektu VEGA č. 1/0186/24 *Náboženské a sekulárne hodnoty v slovenskom práve*.

² TÍŽIK, Miroslav. Die Kirchen, die religiöse Entwicklung und das Verhältnis zwischen Staat und Kirche in der Slowakei in den Jahren 1989 – 2019. In ZÜCKERT, Martin (ed.). *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der Slowakei im 20. Jahrhundert*. Göttingen: Vandenhoeck Ruprecht, 2024, s. 756.

³ BATKA, Ľubomír. Praktisch-theologische Erwägungen zur Konfessionslosigkeit im Kontext der evangelischen Kirche in der Slowakei. In ROSE, Miriam – WERMKE, Michael (ed.). *Konfessionslosigkeit heute. Zwischen Religiosität and Säkularität*. Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, 2014, s. 193: „Vo všeobecnosti dôvera kolíše s pribúdajúcim vekom od „skepsy“ po „nedôveru“ v cirkvi. Čím mladší, tým skeptickejší. Z dlhodobého hľadiska sa tu dá očakávať zmena, ktorá bude pre cirkvi výzvou.“

„asymetrického katolícko-evanjelického dualizmu pod nadvládou katolíckeho princípu.“⁴ Významným medzníkom v tomto smere bolo prijatie zmluvy medzi SR a Svätou stolicou v roku 2000. Viaceré významné jednostranné záväzky SR voči RKC, a pozdvižnutie záujmov RKC na štátny záujem viedli k „hegemonizácii“ náboženského života katolíckou cirkvou.⁵

V procesoch demokratických volieb sa cirkvi nevyjadrujú partajne, no vo vyhláseniach k voľbám odporúčajú podporu tých kandidátov, ktorí sa v hodnotových otázkach zhodujú s morálnou náukou cirkví.⁶ Ide napríklad o vymedzovanie sa voči „ideologickej kolonizácii“, ktorá zahŕňa súhlas s potratmi, registrovanými partnerstvami, eutanáziou či genderovou ideológiou.⁷ Vytvára sa obraz, akoby zástancovia liberalizmu ohrozovali nielen (tradičné, kresťanské) hodnoty, ale aj fungovanie spoločnosti, či štátu.

Stretávame sa tu so spleťou komplexných vzťahov ústavného princípu sekularizmu, narastajúceho politického vplyvu RKC a ECAV, odporu voči liberalizmu, využívania až zneužívania náboženských naratívov zo strany širokého spektra politických subjektov, ako aj upadajúceho vplyvu cirkví na mladé generácie. Prejavuje sa to v napätiach medzi slobodou a poslušnosťou členov cirkví⁸, v diskusii o slobode a povinnostiach marginalizovaných skupín v spoločnosti.

Za predpoklad úvah o vzťahu štátu a náboženstva považujeme jasnosť vzťahov a pojmov. Týmto článkom chceme poukázať na princípy slobody a povinnosti, a ich miesto v kresťanskom náboženskom systéme, ako aj na to, že ich používanie je poznačené ambivalentnosťou. Pod ambivalenciou rozumieme dvojakoť predstáv alebo pocitov, rozpoltenosť, zmiešanosť citov. Ambivalentný postoj sa prejavuje v protichodných citových alebo vôľových postojoch vzhľadom na určitú osobu alebo predmet. Ide o pozitívne a súčasne negatívne hodnotenie. Keď hovoríme o ambivalencii slobody a povinnosti v kresťanskom náboženstve⁹, chceme poukázať na skutočnosť, že koncepcie slobody a povinnosti môžu na strane veriacich viesť k zmiešanosti pocitov a postojov s ohľadom na prijatie deklarovanej slobody ako aj k očakávanej poslušnosti a lojalite. Tieto ambivalencie sa môžu prenášať aj do hodnotenia politickej slobody, vzťahu k liberalizmu, liberálnym postojom svojich veriacich, či občanov štátu, spoločenského vývoja a do vzťahov náboženstva a štátu. Pre pozorovateľov mimo cirkevného prostredia môže táto ambivalentnosť prerásť do ambiguity, keď pojmy nadobúdajú viac významov a nie je jasné, ktorý význam slobody je myslenný.

⁴ TÍŽIK, ref. 2, s. 756 – 575. O. i. sa to prejavuje i v tom, že registrované cirkvi sa tešia na Slovensku zvýhodnenému postaveniu oproti neregistrovaným cirkvám. Por. aj TÍŽIK, Miroslav. Vývoj a kontext právnej regulácie náboženského života v Česku a na Slovensku po roku 1989. In SPALOVÁ, Barbora – LUKEŠ RYBANSKÁ, Ivana. *Vize zdaru, vize zmaru. Proměny cíkví v Česku a na Slovensku v kontextu restitucí*. Praha: Karolinum, 2023, s. 177.

⁵ TÍŽIK, ref. 2, s. 758.

⁶ Vyhlásenie Konferencie biskupov Slovenska k voľbám do NR SR. In *Konferencia biskupov Slovenska* [online]. Dostupné na internete: <<https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-kbs/c/vyhlasenie-konferencie-biskupov-slovenska-k-volbam-do-nr-sr-2023>> [cit. 2024-09-15]. Obsahovo rovnaké stanovisko ECAV: Oslovenie členov ECAV pred parlamentnými voľbami. In *Evanjelická cirkev augsburského vyznania na Slovensku* [online]. Dostupné na internete: <<https://ecav.sk/aktuality/stanoviska-a-vyjadrenia/oslovenie-clenov-ecav-pred-parlamentnymi-volbami>> [cit. 2024-09-15].

⁷ KUŠNIERIKOVÁ, Michaela. Teologické korene postojov kresťanských cirkví k transrodovým ľuďom. In BATKA, Ľubomír – RAKOVÁ, Karin – HORVAT, Matej – KIŠOŇOVÁ, Renáta – ČIPKOVÁ, Tamara. *Postavenie transrodových ľudí na Slovensku*. Bratislava: UK v Bratislave, 2022, s. 295 – 296.

⁸ Aktuálnym príkladom je hlasovanie cirkevného zboru Bratislava Staré mesto na mimoriadnom konvente, ktorý odmietol stanovisko Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku (ECAV) k otázkam sexuality. GA-ZDA, Imrich. Neposlušný cirkevný zbor. Evanjelici v bratislavskom Starom Meste sa verejne postavili proti učeniu ECAV o sexualite. In *Postoj* [online]. Dostupné na internete: <<https://svetkrestanstva.postoj.sk/164722/evanjelici-v-bratislavskom-starom-meste-sa-verejne-postavili-proti-uceniu-ecav-o-sexualite>> [cit. 2024-10-28].

⁹ Keď hovorím všeobecne o kresťanskom náboženstve, som si vedomý, že dôjde k zjednodušeniu viacerých konfesiónalných rozdielov, či už medzi katolicizmom a protestantizmom, resp. medzi protestantskými cirkvami navzájom.

SLOBODA AKO DAR A OHROZENIE

Sloboda je dôležitým predpokladom kresťanskej antropológie. Už naratívum o stvorení človeka na obraz Boží (*imago dei*) sa interpretuje ako dar rozumu, „slobodnej vôle“, či dôstojnosti človeka (Gen 1, 27).¹⁰ „Sloboda rozhodovania“ (*libero arbitrio*) je dôležitá pre zmysluplnosť centrálneho dogmatického učenia o (dedičnom) hriechu (*peccatum hereditare, originale, naturale*). Bez slobody by vinu za „pád“ do hriechu niesol Stvoriteľ. Iba slobodný človek môže niesť zodpovednosť za neposlušnosť voči príkazu.¹¹ Stvoriteľom darovaná sloboda predstavuje ohrozenie života človeka.

Stav vydanosti do nadvlády hriechu (Rim 1, 21 – 24) má za následok „stratu slobody“, „pád“ do otroctva hriechu a smrti. Z toho vyplýva odkázanosť hriešnika na milosť Božiu (*gratia dei*), ktorá mu pomáha „stratenú slobodu“ (a porušenú schopnosť používania rozumu a vôle) znova obnoviť.¹² (Rim 6, 18, 22, Rim 8, 2 a *pars pro toto* Gal 5, 1: „Kristus nás oslobodil k slobode. Stojte teda a nedajte sa zapliahnúť zase do jarma otroctva!“)

Rozdeľujúce konfesijné rozdiely sa objavujú pri probléme, koľko slobody rozhodovania má človek pri svojej spásy¹³ a do akej miery môže s Božou milosťou „slobodne spolupracovať“. Dá sa povedať, čím viac sa vyzdvihuje aspekt „milosti Božej“ v procese ospravedlnenia/ospravodlivenia, tým menej „slobodného rozhodovania“ zostáva na strane človeka. Odpoveď na otázku, kde je hranica medzi slobodou človeka (a teda zodpovednosťou pred Bohom) a odkázanosťou človeka na Božiu milostivú pomoc (kvôli hriechu), ako aj akými prostriedkami milosti disponuje cirkev, konštituuje rozdielnosť denominácií.¹⁴ Rovnako ako aj odpovede na otázky, kto má autoritu formulovať záväzné doktríny, morálne katalógy, stanovovať sankcie v prípade neposlušnosti. Mnohé z týchto tém sú predmetom ekumenických rozhovorov, a snáh hľadať – viac menej úspešne – konvergenzie v učení jednotlivých cirkví.¹⁵

Ďalším veľkým priestorom pre diskusie sú otázky o podobách a možnostiach „novej slobody“ v živote ospravedlneného, znovuzrodeného človeka. Sloboda je dôležitým aspektom rastu v kresťanskom spôsobe života (*sanctificatio*, „posvätenie“). Podľa teologickej náuky cirkví sa očakáva, že bývalý (ospravedlnený/ospravodlivený) hriešnik opúšťa svoje pôvodné spôsoby

¹⁰ Je nutné uviesť, že ide o interpretáciu, ktorá nezohľadňuje hebrejský spôsob myslenia. Zásadnú štúdiu podáva BENKA, Dávid. Človek ako Boží obrat z pohľady knihy Genezis: Biblicko-teologické poznámky k predstave *imago Dei* v Starej zmluve/Hebrejskej biblii. In NEŠTINA, Marek. *Imago dei ako filozofický a teologický pojem*. Bratislava: UK v Bratislave, 2024, s. 186: „Múdrost samostatného, dospelého a za seba samého zodpovedného rozhodovania sa vníma ako skôr ambivalentný element ľudskej existencie.“

¹¹ AQUINAS, Thomas. *Summa Theologiae*, q. 83.d.I: „Ľudia robia slobodné rozhodnutia. Inak by nemali rady a povzbudenie, nariadenia a zákazy, odmeny a tresty žiadny zmysel.“

¹² Por. napr. spor Augustína s Pelágiom. Scholastika hovorí o substancii a prirodzenosti človeka, ktorá je hriechom porušená (*carantia*).

¹³ Por. napr. kapitolu o vyvolení a neslobodnej vôli v KOLB, Robert – TRUEMAN, Carl. *Between Wittenberg and Geneva. Lutheran and Reformed Theology in Conversation*. Michigan: Baker Academic, 2017, s. 87 – 115. Kalvinizmus vyznačujú diskusie o predestinácii človeka ku spásy, či dokonca k zatrateniu a teda popieranie slobody pri procese spásy. Por. ALLEN, Michael. *Reformed Theology*. New York: T&T Clark, 2010, s. 107 – 110.

¹⁴ Vid' napr. humanistický postoj Erazma Rotterdamského v jeho diele *De libero arbitrio* (1524). *Arbitrio* znamená slobodné rozvažovanie a voľbu, ktoré je podľa Erazma možné aj v otázkach viery. Luther, ktorý sa zamerával na teologický význam milosti ako nepodmieneného slobodného Božieho rozhodnutia, videl v Erasmovom postoji herézu pelagianizmu (*De servo arbitrio*, 1525). Tridentský koncil na svojom 6. zasadnutí (1547) v Dekréte o ospravedlnení v piatej hlave hovorí o „slobodnom spolupôsobení“ srdca človeka s predchádzajúcou Božou milosťou. NEUNER, Josef – ROSS, Heinrich. *Viera Cirkvi v úradných dokumentoch jej Magistéria*. Trnava: Dobrá kniha, 1995, s. 404 (NR 795, DH 1525).

¹⁵ EVANJELICKO-RÍMSKOKATOLÍCKA KOMISIA PRE JEDNOTU. *Od konfliktu k spoločenstvu*. Trnava: SSV, 2020. K terminológii v slovenčine pozri s. 9 – 15. NEUNER, Peter. *Ekumenická teologie*. Praha: Vyšehrad, 2001, s. 245 – 249.

života a vedie nový, kresťanský, duchovný, posvätný, morálny život. „Nová sloboda“ sa prejavuje v „novej poslušnosti“ slovu Božiemu, exhortácii, či morálke.¹⁶

Keďže však krst, ospravedlnenie/ospravodlivenie, posvätenie nie sú metamorfózou, objavujú sa sklamanie z nenaplnenia očakávaného kresťanského spôsobom života, označované ako zneužívanie slobody, zápas s pokušeniami, s hriechom a neposlušnosť zákonu Božiemu (*usus teologicus, tertius usus legis*).¹⁷ Obnovovanie poslušnosti, nazývané ako pokánie (*poenitentia*), spoveď (*confessio*), rozhrešenie (pôvodne „rozviazanie“/*absolutio*), sa v RKC spája s disciplinárnym zadostučinením za hriechy (*satisfactio*) poslušnosťou voči kanonickým trestom.¹⁸

S duchovnou slobodou je spojené echtatologické učenie o „novom stvorení“, Božom kráľovstve, ktoré už je tu, a predsa ešte nie viditeľne. Veriaci je oslobodený od smrti a dar nesmrteľnosti je charakterizovaný Augustínovským *non posse peccare* (nemožnosťou hrešiť). V kresťanskom živote sa prejavuje ako (obdivuhodná) sloboda od strachu zo smrti (por. stoicizmus) a to aj napriek pretrvávajúcej smrteľnosti a utrpeniu. V prípade utrpenia sa má duchovná sloboda prejavovať ako poslušnosť životu (napr. ako odmietanie samovraždy/eutanázie).

Ambivalentnosť slobody sa ukazuje v tom, že na jednej strane je sloboda považovaná za nutný komponent v náuke cirkvi o živote človeka, no sloboda je súčasne od počiatku latentným pokušením pre človeka, ohrozením poslušnosti, etickým a dogmatickým problémom pre novú disciplínu členov cirkvi. Bez slobody nedávajú dogmy a morálne exhortácie zmysel, no táto sloboda je limitovaná vzťahom k Bohu (milosť, viera), či k učeniu a zákonom cirkvi. Sloboda nie je prirodzeným atribútom človeka, sloboda pochádza z milosti, viery a zostáva pri tých, ktorí v milosti a vo viere vytrvávajú. Pritom, veriaci v slobode vždy nanovo zlyhávajú. Sloboda je nutným komponentom v živote kresťana, no musí byť riadená, nesmie byť príliš radikálna: či už v osobnom živote veriaceho, v teologickej interpretácii kánonických textov, v používaní foriem, alebo v spôsobe života. Náukou o hriechu, o vrodenej náklonnosti k zlému (*concupiscentia*), o pokúšaniach (tela/sveta/diabla) je sloboda viac problémom ako zdrojom radosti, viac dôvodom na neutíchajúce zápasy ako zdrojom života, viac prekážkou ako pomocou, viac ohrozením ako poťahom.

POVINNOSŤ AKO REGULOVANÁ SLOBODA A RADOSTNÁ VOĽBA

Ak život kresťana nie je číra sloboda, tak nutne vzniká otázka, čím je sloboda vyvažovaná. Tradičné interpretácie biblického naratíva znejú, že už na samom počiatku stvorenia človeka sa očakáva poslušnosť Bohu a povinnosť plniť vôľu Božiu. „Pád“ do hriechu je „neposlušnosťou“ (Gen 2 – 3). Aj v živote veriaceho sa očakáva prijatie Božích prikázaní (napr. *Dekalóg*), formulovaných dogmatických článkov a morálnych noriem platných v cirkvi, ktoré regulujú správne užívanie slobody. Viera nie je slobodná od obsahu, a pomerne často nie je slobodná ani od formy alebo tradície partikulárnej cirkvi. Nielen morálna náuka, ale aj cirkevná disciplína a kánonické právo, stanovujú rôzne sankcie za neplnenie povinnosti, až po vylúčenie z cirkvi (exkomunikáciu)¹⁹. Pri cirkevnom práve sa vyžaduje poslušnosť voči ľuďmi formulovaným cirkevným zákonom. Aj pri slobodných veriacich je potrebná disciplína, ktorá odvracia od nesprávneho konania,

¹⁶ Povinnosti a práva všetkých veriacich v rímskokatolíckej cirkvi upravuje CIC 1983, kán. 208 – kán. 223.

¹⁷ Pre rozlišovanie zákona v Biblii a rozlišovanie troch druhov použitia zákona pozri BATKA, Ľubomír. Spravodlivosť a zákon v náuke reformátorov. Sloboda, poriadok a všeobecné blaho. In BATKA, Ľubomír – KOVÁČ, Martin – PRIHRACKI, Pavel-Andrei. *Sondy do Lutherovej exegézy Listu Rimanom a Galaťanom*. Bratislava: UK v Bratislave, 2019, s. 139 – 142. Por. aj KOLB, Robert. Luther's Hermeneutics of Distinctions: Law and Gospel, Two Kinds of Righteousness, Two Realms, Freedom and Bondage. In KOLB, Robert – DINGEL, Irene – BATKA Ľubomír (eds.). *The Oxford Handbook of Martin Luther's Theology*. Oxford: Oxford University Press, 2014, s. 49 – 61.

¹⁸ CIC 1983, kán. 983.

¹⁹ CIC 1983, kán. 1364.

i za cenu donútenia a strachu so sankcie. Táto vec sama o sebe nemusí byť problematická. Tak funguje aj svetské právo a právny poriadok. Dejiny cirkví ponúkajú množstvo príkladov ako sa poslušnosť vynucovala napr. hrozbou večného utrpenia v pekle, verejným pranierom, exkomunikáciou, pálením kníh, ba až fyzickým násilím, mučením, či upaľovaním na hranici. Už to samotné vyvoláva ambivalentný dojem z povinnosti. Veď platí, že pohnútkou morálneho a náboženského konania nemá byť viazaná na strach, ale radostnú vôľu žiť poslušne podľa viery.

Poslušnosť má byť teda v ideálnom prípade radostná, dobrovoľná a uvedomená. Ambivalentnosť slobody a povinnosti zvyšuje práve ideál radosti vyplývajúci zo slobody darovanej skrze vieru prejavenej v ochotnom a radostnom plnení príkazov. To je však vysoko nastavená latka. Ľudia skôr milujú to, čomu by sa mali vyhýbať, a to, čo by mali milovať, nemilujú. Plnenie prikázaní s radosťou a ochotou je ideálom, ktorý sa ťažko napĺňa aj pod milosťou Božou v novej slobode skrze vieru. Keď je sloboda deklarovaná, no neustále limitovaná očakávaním spontánnej poslušnosti pri plnení povinnosti na jednej strane, a reálnej neposlušnosti na strane druhej, vznikajú ambivalentné postoje. Podobne ako „slobodné matky“²⁰, aj slobodné svedomie, osobná zodpovednosť, kreativita pri výklade Biblie, narúšajú predstavu o jednote a poriadku a sú interpretované ako absencia lojality, neposlušnosť, či zatvrdilosť.

V praxi kresťanského života možno pozorovať, že váha povinnosti prevažuje váhu slobody. Povinnosť a poslušnosť v živote veriaceho vo vzťahu k Bohu, k ľuďom, a samozrejme aj vo vzťahu k cirkvi prevažuje nad slobodou. V cirkvách sa objavujú neustále snahy vyjadriť prienik duchovnej poslušnosti z viery a vonkajšej poslušnosti voči inštitúcii a jej štruktúram. Väčšina kresťanských cirkví presadzuje patriarchálny model fungovania. Ako väčšina mužských spoločenstiev, aj cirkev je organizovaná hierarchicky, so sklonom sankcionovať neposlušnosť nižších stavov voči vodcom (viď napr. klérus vs. laici, biskup vs. kňazi, synoda/koncil vs. spoločenstvo veriacich, rada starších/presbyterstvo vs. cirkevný zbor).

Ambivalentnosť povinnosti v kresťanskom náboženstve pozostáva v očakávaní radostného a ochotného plnenia Božej vôle duchovne slobodných, ktoré ale sústavne sťažuje pretrvávajúca „slabosť tela“, či „hriešnosť“. Plnenie prikázaní a dodržiavanie zákazov sú viac ideálom, ako realitou. Očakáva sa ochotné plnenie povinnosti. Bez slobodného chcenia je plnenie povinnosti ambivalentné. V náboženstve sú pohnútky a úmysly zásadné. Ak ide o poslušnosť len navonok, ide o formalizmus. Ak sa poslušnosť stáva habitom, charakterom, hrozí moralizmus.²¹ Ak ide o zakrývanú neposlušnosť, prezentovaná poslušnosť je pokrytectvom. Ak ide o poslušnosť vynútenú strachom, nejde o pravú poslušnosť. Odmietavý postoj voči liberalizmu v myslení členov cirkví, alebo aj občanov v spoločnosti môže byť poznačený práve touto ambivalentnosťou pri plnení povinnosti.

SLOBODA SLÚŽIŤ

Existuje však aj možnosť nazerať na slobodu tak, aby jej váha bola pozdvihnutá nad povinnosť. Ak sa sloboda chápe ako forma existencie, kde sa sloboda prejavuje a je činná nie z povinnosti, ale z vnútornej sily (oslobodeného) slobodného človeka.

²⁰ Poslanec Smeru Hazucha: Jednorodičovstvo si rodičia volia sami, štát nemá vychovávať ich deti. In *Štandard* [online]. Dostupné na internete: <<https://standard.sk/772260/poslanec-smeru-hazucha-jednorodicovstvo-si-rodicia-volia-sami-stat-nema-vychovavat-ich-deti>> [cit. 2024-10-01].

²¹ Podľa I. Dalfertha: „zmoralizovanie hriechu si za hlavnú úlohu kresťanského života postaví boj proti nemoralnosti. Cieľom je zlepšiť seba a svet pomocou katalógu cností. Tak sa dostaví snaha premeniť svet podľa svojich predstáv o dobre. To ale len zriedka prenecháva priestor pre alternatívne koncepcie dobrého života. Čím viac je to pozitívne chápané absolútne, o to menej sa darí zdržať sa vôle presadiť toto aj napriek odporu. Zmoralizovanie hriechu vedie človeka do úlohy nepolepšiteľného zlepšovateľa sveta.“ DALFERTH, Ingolf. *Sünde. Die Entdeckung der Menschlichkeit*. Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, 2020, s. 191.

V Starej zmluve sa o slobode nehovorí ako o substantíve, ale ako o procese. Sloboda je vyjadrená pomocou slovies. Základné historické naratívum národa Izraelcov hovorí, že Izraelci boli otrokmi v Egypte, no Božím vyvolením boli vyslobodení. Avšak konečné „oslobodenie“ sa dostaví na konci procesu (zasľúbená zem), ktorý je neustále ohrozovaný zvonku (cudzie národy, panstvo cudzích kráľov). Sloboda je opakom otroctva, jej obsah je odvodený z kontextu vyslobodenia z otroctva, vytrhnutia, záchrany.²² Podriadenie sa pod Dekalóg na Sinaji a Tóru je predpokladom na to, aby sloboda Božieho ľudu bola zachovaná i v budúcnosti. Z pohľadu Izraela je Tóra „pokyn“ a následný „pohyb“, teda nie obmedzujúci zákon, ale Boží dar na ceste k slobode. Slobodný je iba ten, kto sa zaoberá Tórou.²³ Slobodné poddanie sa Tóre by bolo z pohľadu Kanta a existencionalistov heteronómiou. Pre Izraelský ľud bolo a je cestou s Bohom, milovaním zákona Božieho/Tóry a garanciou slobody.

Hoci pre niektorých súčasníkov Ježiša Krista, obzvlášť pre zelótov, bolo poslaním Mesiáša oslobodiť Izrael spod nadvlády Rímskej ríše. Ježiš Novej zmluvy odmieta tieto očakávania a kladie dôraz na slobodu spod formalisticky pochopeného zákona/Tóry (Mk 2, 13 – 18, Mk 2, 19 – 22). Hoci Ježišove pôsobenie nebolo zamerané na politickú slobodu, predsa však prepojenie slobody vo viere v Boha so sociálnym dopadom predstavuje výnimočný aspekt Ježišovej zvesti. Keďže v Bohu je prebytok všetkého dobrého, človek je oslobodený zo závislosti od bohatstva (Mt 19, 16 – 22) a bežných starostí o život (Mt 6, 34). Sloboda ranných kresťanských zborov sa prejavovala v zdieľanom majetku (Sk 2, 44, Sk 4, 32), pomoci sociálne vylúčeným a marginalizovaným skupinám: chorým, ženám, vdovám a sirotám.²⁴

Bolo povedané, že v hebrejskom myslení je sloboda vnímaná ako proces oslobodzovania do budúcnosti. V teológii apoštola Pavla je „sloboda“ veriacich už realizovaná (vo viere). Aj jemu ide predovšetkým o slobodu od Tóry (1Kor 10, 29), od hriechu (Rim 6, 18, Rim 8, 2). Hoci je zákon Boží, a teda dobrý, problém je v tom, ak ho ľudia interpretujú ako cestu k spravodlivosti pred Bohom. Sloboda v evanjeliu skrze vieru stavia človeka na nový základ pred Božím zákonom: „Všetko je dovolené, no nie všetko osoží. Všetko je dovolené, no nie všetko buduje. Nikto nech nehľadá, čo osoží iba jemu, ale to, čo osoží inému“ (1 Kor 10, 23 – 24), na druhej strane ale závažná pripomienka: „Všetko, čo nie je z viery, je hriech“ (Rim 14, 23).

Pavlove úvahy o slobode je nutné vidieť v kontexte dobového otroctva (1Kor 12,13, Ef 6, 8). Aj ďalšie pojmy v Novej zmluve, ako „rozviazať“, „uvoľniť čo je zviazané“, „zbaviť okov“, „zaplatiť výkupné“, „vyviesť“ a „vytrhnúť“, sú najlepšie pochopiteľné v kontexte sociálneho postavenia otroka v antickej spoločnosti.²⁵ Otrokom bol právne považovaný za vec, bol v ruke pána (*dominica potestas*).²⁶ Bol slobodný len v rámci medzí, ktoré mu vyhradil jeho pán. Byť otrokom zákona, hriechu, smrti (Rim 6, 20, Rim 7, 14) Pavol nechápe substanciálne ako výpovede o prirodzenosti človeka, ale spôsob existencie. Právny status otroka znamená, že schopnosť rozhodovania a zodpovednosť je podriadená vôli iného človeka. Avšak status otroka nie je narušený

²² GREIVE, Hermann. *Freiheit. II Traditionelles Judentum*. Zv. XI. Berlin: Walter de Gruyter, 1983, s. 502.

²³ BAUMANN, Arnulf. *Was jeder vom Judentum wissen muß*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 1993, s. 112: „Izrael putuje s Tórou dejinami. Má z Tóry radosť a pridŕža sa jej aj v utrpení. Cieľom tejto cesty je vykúpenie v dňoch začínajúcej mesiánskej spásy.“

²⁴ Tieto aspekty popisuje aj profesor gréckej filológie na univerzite v Oxforde E.R. Dodds: „Cirkve zajišťovala základní spoločenské jistoty: stara sa o vdovy a sirotky, o staré lidi, o nezaměstnané a postižené. Spravovala pohřební fond pro chudé a pečovatelskou službu za moru. Mám však tušení, že ještě důležitější než toto hmotné výhody byl pocit sounáležitosti, který křesťanské společenství dokázalo dát.“ DODDS, Eric, Robertson. *Pohané a křesťané ve věku úzkosti*. Praha: Rezek, 1977, s. 156. Podobne aj profesor cirkevných dejín Ch. Marksches. Kresťanská „starost o vdovy a sirotky, jejich pohostinnost – to vše nemělo v antice obdoby.“ MARKSCHIES, Christoph. *Mezi dvěma světy. Dějiny antického křesťanství*. Praha: Vyšehrad, 2005, s. 204.

²⁵ HOLLÄNDER, Pavel. *Sloboda – slovo a čin. Od antiky po woke*. Bratislava: Kalligram, 2023, s. 58: „Prvý z významov, ktoré Rimania v tejto dobre prisudzovali pojmu slobody, bol daný antonymom medzi slobodou a neslobodou (otroctvom).“

²⁶ GREGOR, Martin. *Základy rímskeho práva. Historický úvod, pramene a subjekty*. Praha: Leges, 2022, s. 213.

s ohľadom na jeho fyzickú silu, psychické, morálne a intelektuálne schopnosti.²⁷ Takže, ak podľa Pavla viera v Krista oslobodzuje z otroctva hriechu a existuje sloboda v Kristovi, ide v prvom rade o zmenu panstva: nie Tóra, ale evanjelium Ježiša Krista vedú človeka k Bohu. Sloboda vo viere vedie k spravodlivosti pred Bohom.

Ak sa sloboda vo viere nahrádza poslušnosťou Tóre, má to za následok, že ľudia sa stávajú služobníkmi zákona a musia plniť všetky nariadenia zákona podľa vôle zákonodarcu (Boha). Poslušnosť zákonu vedie k spravodlivosti pred ľuďmi, no nie pred Bohom (kvôli neschopnosti milovať Boha a jeho Tóru nadovšetko). Namiesto radosti so slobody sú svedomia ľudí plné strachu a úzkosti z nedostatočnej poslušnosti. Na dokreslenie uvedieme fenomenologickú analýzu viny od R. Ricoeura v jeho významnom diele: „*Symbolik des Bösen. Phänomenologie der Schuld*.“ Židovský monoteizmus má striktný etický charakter. Súčasne sa Tóra chápe výlučne historicky ako súčasť jedného vyvoleného národa. Farizeji sú v starovekom judaizme príkladom svedomia striktnej poslušnosti. Farizeji sú „muži Tóry“, vychovávatelia židovského národa, najčistejší predstavitelia základného typu morálnej skúsenosti, v ktorej sa každý človek môže rozpoznať v možnostiach vlastnej ľudskosti. Chcú aplikovať Tóru čo najpodrobnejšie na všetky oblasti života: rituály, etiku, rodinu, komunitu, trestné právo a ekonomiku. „Prehnaná úzkostlivosť“ v ich svedomí sa stala všeobecným pravidlom správania. Prehnane úzkostlivé svedomie je heteronómne. Nachádza šťastie v plnení všetkého, čo je považované za Božie inštrukcie. Rituály potvrdzujú svedomie v jeho vôli poslúchať zákon, čo nakoniec vedie k ritualizácii etiky. Ak farizej zlyhá, jeho svedomie trpí silným osobným pocitom viny a intenzívnou polarizáciou medzi „spravodlivými“ a „zlými“²⁸. Horlivosť vyostří váhu viny, čo vedie buď k „fanatizmu“, alebo k „uzavretiu“ od vonkajšieho sveta. V oboch prípadoch existuje deliaca čiara medzi tými, ktorí dodržiavajú zákon, a tými, ktorí ho nedodržiavajú, medzi „čistými“ a „nečistými“, medzi „oddelenými“ (farizeji) a „zvyškom“. Opakom prehnane úzkostlivého svedomia je podľa Ricoeura „pokrytectvo“.²⁹

Sloboda vo viere nie je teda abstraktná sloboda od zákona, ale spôsob existencie. Slobodná sloboda dokáže slúžiť inému človeku v láske dobrovoľne. Láska ako hľadanie toho, čo prospeje druhému je prejavom vnútornej sily slobody prameniacej vo viere v evanjelium. Láska nie je etickým imperatívom povinnosti ale spôsobom života. Podobne ako dobrý strom, ktorý rodí dobré ovocie ho nerodí pod povinnosťou, ani pod nátlakom rodiť dobré ovocie.

V myslení apoštola Pavla sú sloboda a poslušnosť spojené v činnej láske k blížnemu. Z apoštolových listov badať rovnostársky akcent (napr. oslovenie veriacich ako bratov a sestier), ktorý sa presadil aj v postoji k ženám, kresťanom spomedzi Grékov a Rimanov, k otrokom.³⁰ Niektoré miesta NZ naznačujú rovnosť ľudí aj v rovine oslobodenia otrokov, no v Novej zmluve sú aj miesta, ktoré sociálnu štruktúru otroctva zachovávajú. Avšak aj otroci boli začlenení do života kresťanských spoločenstiev ako aj do slávenia Eucharistie/Večere Pánovej.³¹ (Ef 6, 8, Kol 3, 22, 1Kor 7, 21, List Filemonovi).

Slobodu činnú v láske (čo je viac ako radostná poslušnosť) obsahuje aj reformačný spis Martina Luthera „*O slobode kresťana*“ (1520). V úvode tohto spisu venovaného pápežovi Levovi

²⁷ BARTSCH, Hans-Werner. *Freiheit und Befreiung im Neuen Testament IV*. Zv. XI. Berlin: Walter de Gruyter, 1983, s. 508. Por. aj GREGOR, ref. 26, s. 214.

²⁸ RICOEUR, Paul. *Symbolik des Bösen. Phänomenologie der Schuld II*. Freiburg, München: Karl Alber Verlag, 1971, s. 148.

²⁹ RICOEUR, ref. 28, s. 150. Popis farizejov v dobovom kontexte podáva: BAUMANN, ref. 23, s. 108. Farizejov vyznačovalo „posvätenie všedného dňa konzekventnou poslušnosťou Tóre ako aj zmierenie s danou svetskou vládou, pokiaľ nebránila plneniu náboženských povinností.“

³⁰ Pavel Holländer trefne poukazuje na Pavlovo spojenie vnútornej emancipácie (vo viere) a koncepciu rovnosti ľudí a prikláňa sa k názoru o zhodu s myšlienkami stoicizmu, ktoré Pavol poznal z diel Epiktéta. HOLLÄNDER, ref. 25, s. 93 – 94.

³¹V Ríme otroci oslavovali s pater familiae Saturnálie, počas ktorých dočasne získavali slobodu. Za poznámku d'akujem kolegyni Valérii Terézii Dančiakovej z Katedry rímskeho práva na PRAF UK v Bratislave.

X sa objavuje paradoxná téza: „Kresťan je slobodným pánom nad všetkým a nikomu nie je poddaný. Kresťan je poníženým služobníkom všetkého a každému poddaný.“³² Radikalita tejto slobody naháňa – povedané s Kierkegaardom – „bázeň a chvenie“. Mnohí sa jej zľaknú a nežijú ju autenticky.³³ Nejde primárne od slobodu od moci pápeža (a cirkvi ako sprostredkovateľa medzi Bohom a veriacim), ale o slobodu od zákona Božieho ako cesty k spravodlivosti pred Bohom³⁴ (v zmysle Lutherovho rozlišovania v dvojacom použití zákona *usus civilis* a *usus teologicus*). Lutherova téza má aj druhú časť, ktorá zamedzuje vyústeniu do ľubovôle a anarchie: „Kresťan je poddaný služobník slúžiaci každému“. Spontánna sloboda sa paradoxne ukáže v ochote slúžiť blahu blížneho, keď na to príde, i nepriateľa (*spontanea benevolentia*). Táto transformácia nie je stratou slobody (veriaceho), nakoľko nejde o návrat do otroctva pred slobodou, ale je aplikáciou slobodnej slobody v živote s inými ľuďmi. Pohnútka „služby“ je mocou („ovocím“) viery (Gal 5, 6: „viera činná skrze lásku“). Láska sa stáva princípom konania, ktorý nevidí na prvom mieste prikázanie (zákon), lež jednotlivého človeka v konkrétnej životnej situácii (Rim 13, 8 – 10). Povedané s Kantom, človek sa stáva účelom konania, a nie prostriedkom konania.

V Kantovom dôraze na autonómne podriadenie sa morálnemu zákonu možno vidieť sekulárnu transformáciu „slúžiacej slobody“ Netreba zdôrazňovať, že Kant jasne oddelil slobodu od viery: „slobodu musíme predpokladať ako vlastnosť vôle všetkých rozumných bytostí.“³⁵ (Z pohľadu reformátorov by prezentoval moralizujúcu formu kresťanského života.³⁶) Avšak, predovšetkým tretia formulácia kategorického imperatívu: „Konaj tak, aby si ľudstvo tak vo svojej osobe, ako aj v osobe každého druhého, používal vždy zároveň ako účel, a nikdy nie iba ako prostriedok.“³⁷ vystihuje paradox slobody, ktorá sa nielen prejavuje, ale aj transformuje (a tak zachováva) do poslušnosti morálnemu zákonu. Schopnosť konať autonómne v pohnútke čného podriadenia sa rozumnej bytosti pod morálny zákon, sebadisciplinovanie sa v jeho plnení bez ohľadu na svoje prirodzené sklony a túžby, konštituuje moralitu konania a dokonca ľudskú dôstojnosť.³⁸ Z hľadiska legality pohnútka nie je rozhodujúca, takže legálne je konanie, ktoré na

³² LUTHER, Martin. O slobode kresťana. In MICHALKO, Ján – KOŠTIAL, Rudolf (eds.). *Martin Luther: Výber zo spisov*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1990, s. 21.

³³ NB: Len človek vo viere môže o sebe tvrdiť, že je slobodný. Reformátori nepodávali návod ako pretaviť kresťanskú slobodu do politickej roviny. Pri sedliackom povstaní išlo o boj v mene ľudskej slobody a prirodzeného práva. Luther odmietal, že ide o slobodu v mene slobody kresťana.

³⁴ Podobne aj Kalvín, ktorý bol väčší moralista ako Luther, v jeho diele *Institutio* hovorí o slobode ako slobode od zákona Božieho. Sloboda je prameňom radosti a pokoja (Inst. III, 19. 8). Z ohľadu na slabých sa sloboda prejavuje ako schopnosť si slobodu odriekať. „Máme využiť slobodu tam, kde to buduje blížneho“ (Inst. III, 19. 12). Keď ide o lásku k slabým, je možné nekonať podľa povinnosti (por. Mt 7, 12: „Mám zaľúbenie v milosrdenstve, nie v obeti.“) ale tak, aby nevzniklo pohoršenie alebo znevažovanie. Pohoršovať slobodu farizejov v ich tvrdošijnosti je ale možné (Inst. III, 19. 11). Sloboda ale nie je pre Kalvína absolútna. Končí sa tam, kde sa začne týkať pravdy. CALVIN, Johannes. *Institutio Christianae Religionis*. Neukirchen – Vluyn: Neukirchener Verlag, 2008, s. 463 – 466. Por. aj HOLLÄNDER, ref. 25, s. 205 – 206.

³⁵ KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravov*. Bratislava: Kalligram, 2004, s. 78.

³⁶ Vid' Kantovu interpretáciu dvojitého prikázania lásky ako povinnosti: „Milovať Boha znamená v tomto smyslu rádi plniť jeho prikázania. Milovať svojho bližného znamená rádi plniť všetky povinnosti vŕci nĕmu. ... Onen zákon všech zákonů představuje tedy jako všechny předpisy evangelia mravní smýšlení v celé jeho dokonalosti, tak, jak není jakožto ideál svatosti žádnému tvorů dosažitelné, a přesto je pravzorem, jemuž se máme snažit přibližovat a v nepřetržitěm, ale nekonečném progresu se s ním vyrovnávat.“ KANT, Immanuel. *Kritika praktického rozumu*. Praha: Svoboda, 1996, s. 142.

³⁷ KANT, ref. 34, s. 57.

³⁸ Podrobne SEDOVÁ, Tatiana. Fenomén ľudskej dôstojnosti, jej pojem a vzťah k ľudským právam. In *Filozofia*, 2021, roč. 76, č. 5, s. 324 – 330. WASMAIER-SAILER, Margit. Die Bedeutung von Kants Würdeverständnis für die Begründung der Menschenrechte. In WASMAIER-SAILER, Margit – HOESCH, Matthias. *Die Begründung der Menschenrechte. Kontroversen im Spannungsfeld von positivem Recht, Naturrecht und Vernunftrecht*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2017, s. 231 – 254.

Pozri aj BATKA, Ľubomír: Ľudská dôstojnosť ako cieľ právnej etiky. In SZAKÁCS, Andrea – HLINKA, Tibor (eds.). *BPF 2020: Právnické profesie v paradigmách*. Bratislava: Právnická fakulta UK, 2020, s. 6 – 15.

rovine empirického pozorovania nie je v rozpore so zákonom. Právo sa týka výlučne „vonkajšej slobody“ a je súhrnom podmienok, za ktorých môže byť ľubovôľa jedného zlučiteľná s ľubovôľou druhého, podľa všeobecného zákona slobody. Právny štát má slúžiť slobode, je „inštitúciou na umožnenie ľudskej slobody“³⁹. No aj v tejto sfére sa objavuje „paradox slobody“, keď sa autonómia človeka dobrovoľne zaväzuje rešpektovať zákony právneho štátu.⁴⁰

Sekulárny paradox slobody v podriadení sa zákonu nachádzame aj v syntéze individuálnej slobody a spoločenského poriadku vo filozofii práva G.W.F. Hegla. Podľa neho je ríša práva realizovanou slobodou ducha: „Základom práva je to duchovné, a jeho miestom a východiskom vôľa, ktorá je slobodná, takže sloboda tvorí jej podstatu a určenie, a právny systém je ríšou uskutočnenej slobody, ktorú so seba samého vytvoril svet ducha, ako svoju druhú prirodzenosť.“⁴¹ Táto druhá prirodzenosť sa stáva objektívnou skutočnosťou, ktorá subjekt oslobodzuje od osobných želaní a sloboda spočíva v spoločnom podriadení sa spoločnej vôli. Dialektika slobody a poslušnosti sa prejavuje v predpoklade slobodne sa môcť rozhodovať pri zachovaní objektívneho rámca práva a poslušnosti zachovávať zákony.

Ako výstižne poznamenáva K. Popper, na rozdiel od Kanta, ktorý za spravodlivú ústavu považuje takú ústavu, ktorá dosahuje najväčšej možnej slobody ľudských jedincov takou formuláciou zákonov, že sloboda každého môže koexistovať so slobodou všetkých ostatných – teda len nutné obmedzenie slobody pre život v spoločnosti – Hegel predkladá iné riešenie: „čím viac zákonov, tým viac slobody.“⁴² Zákony štátu (NB pruskej absolutistickej monarchie Friedricha Wilhelma) umožňujú človeku, aby osobnú slobodu žil v kolektíve štátu na základe zákonov ako prejavu rozumu. Poslušnosť nie je donútením zvonka, ale vnútorným presvedčením, že zákony majú morálny rozmer a umožňujú spravodlivé spolužitie. Keď jednotlivci poslúchajú zákony, ide o rozumný a morálny prejav ich slobody, naplnenie mravnej požiadavky, aby sa naše konanie zhodovalo s právom. Heglova transformácia slobody do poslušnosti zákonom štátu vedie v konečnom dôsledku k strate dôležitosti jednotlivca a jeho podriadeniu sa záujmom celku (rodiny, štátu, občianskej spoločnosti), či povedané inak s F. Novosádom: „štruktúry interakcií sú dôležitejšie ako osoby, ktoré do týchto interakcií vstupujú.“⁴³

SLOBODA AKO SEBAURČENIE

Otázka vzťahu slobody a povinnosti tvorí integrálnu súčasť právnej teórie, predovšetkým pri témach ako vznik autority a legitimacy právneho poriadku, ktorý slobodných občanov zaväzuje povinnosťou rešpektovať právne normy.⁴⁴ Ďalej pri otázkach koncepcií slobody (pozitívna,

³⁹ KANT, ref. 34, s. 63.

⁴⁰ POPPER, Karl, Raimund. *Otvorená spoločnosť a její nepřítelé II*. Praha: Oikumené, 1994, s. 44. Por. aj HOLLÄNDER, ref. 25, s. 265.

⁴¹ HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich: *Grundlinien der Philosophie des Rechts*. Berlin: Nikolai'sche Buchhandlung, 1821, § 4, s. 27: „Der Boden des Rechts ist überhaupt das Geistige, und seine nähere Stelle und Ausgangspunkt der Wille, welcher frei ist, so daß die Freiheit seine Substanz und Bestimmung ausmacht, und das Rechtssystem das Reich der verwirklichten Freiheit, die Welt des Geistes aus ihm selbst hervorgebracht, als eine zweite Natur ist.“

⁴² POPPER, ref. 39, s. 44.

⁴³ NOVOSÁD, František. G.W.F. Hegel: Dejiny a moderný štát. In NOVOSÁD, František – SMREKOVÁ, Dagmar. *Dejiny sociálneho a politického myslenia*. Bratislava: Kalligram, 2013, s. 381.

⁴⁴ MRVA, Michal. Moc, autorita a právo. In KOLEKTÍV AUTOROV. *Aktuálne otázky teórie práva*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018, s. 61. PRUSÁK, Jozef. *Teória práva*. Bratislava: Kalligram, 2023, s. 86 – 120.

negatívna sloboda, autonómia, sebaručenie)⁴⁵, práva na odpor a výhrady svedomia⁴⁶, právneho štátu⁴⁷, sociálnej spravodlivosti, či vzťahu morálky a práva.⁴⁸

Povinnosť v práve, na rozdiel od morálky a náboženstva, neprihliada na pohnútky človeka konajúceho podľa normy. Rozlišovanie medzi legalitou a moralitou znamená, že na rozdiel od etiky a náboženstva, povinnosť nie je ideálom, ktorý by sa nedal naplniť dokonale. Nemusí sa jednať o radostnú a ochotnú poslušnosť. Povinnosť sa dá racionálne zdôvodniť a nie je vnímaná ambivalentne.

Kresťansky motivovaná poslušnosť na jednej strane dokáže rešpektovať štátne zákonodarstvo (Rim 13, 1 – 7). Zároveň je ale táto poslušnosť vždy zarámčovaná vyšším princípom, ktorým je poslušnosť Bohu. Nad slobodou jednotlivca a poslušnosťou voči pozitívnemu zákonu stojí: „Boha treba viac poslúchať ako ľudí“ (Sk 5, 29). Pozitívne právo rieši toto napútie pomocou inštitútu výhrady svedomia. Pokiaľ ide o osobné postoje jednotlivca, takéto postoje možno považovať za zlučiteľné s liberálnym princípom slobody myslenia a svedomia. V prípade inštitúcií sa však odvolávanie na poslušnosť Bohu navodzuje dojem duchovnej autority stojacej nad slobodou všetkých občanov. Neochota tolerovať slobody v osobných voľbách cieľov a prostriedkov na realizáciu slobody a sebaručenia (napríklad transrodových osôb) je spojená s ambivalentným vnímaním slobody (napr. sloboda ako ohrozenie poriadku a jednoty). Ak sa navyše poslušnosť Bohu identifikuje s morálnou náukou a tradíciou cirkvi, ideálnym riešením sa ukáže snaha viesť celú spoločnosť k poslušnosti Bohu (napríklad znemožnenie právnej tranzície transrodovým osobám v celej ambivalencii povinnosti vs. ochotnej poslušnosti).⁴⁹

Problém v štáte nastáva, keď sa poslušnosť Bohu zmení na farizejskú výlučnú poslušnosť Bohu vždy a vo všetkých životných situáciách. Takýto postoj vidí svet len z jednej perspektívy, takže nedokáže tolerovať slobodu druhej osoby a sloboda druhého človeka je zdrojom pohoršenia. Strach pred nepredvídanými dôsledkami a neželanými spoločenskými dopadmi, či aj neresťami prílišnej slobody je spojený s absenciou empatie. Princíp poslušnosti Bohu je povýšený nad životnú situáciu konkrétného človeka. Pritom je Nová zmluva plná konfliktov farizejov s Ježišom o interpretácii Božieho zákona. Ježišova odpoveď farizejom: „nebol človek stvorený pre Šabat, ale Šabat pre človeka!“ (Mk 2, 27) je stále platným interpretačným princípom výkladu Božieho zákona (formalizmus vs. všeobecno-teleologický výklad).⁵⁰

Náboženský fanatizmus ohrozuje nielen slobody občanov, ale aj princíp rovnosti. Ak je totiž motivovaný pocitom záslužnosti svojho postoja pred Bohom, zatiaľ čo tí ostatní sú oddelení od Boha a jeho dobrodení. Farizej, presvedčený o správnosti svojho konania, nemá ďaleko od duchovnej pýchy.

Ak sa náboženský fanatizmus spojí s mocou, poslušnosť vyššiemu princípu sa premení na násilie. Nábožensky motivované ideológie, rovnako ako iné „sekulárne“ ideológie vznášajú nárok

⁴⁵ HOLLÄNDER, ref. 25, s. 235 – 262.

⁴⁶ KASINEC, Rudolf. Právo na odpor, občianska neposlušnosť a výhrada vo svedomí. In KOLEKTÍV AUTOROV. *Aktuálne otázky teórie práva*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018, s. 112 – 113.

⁴⁷ COLOTKA, Peter – KÁČER, Marek – BERDISOVÁ, Lucia. *Právna filozofia dvadsiateho storočia*. Praha: Leges, 2016, s. 244 – 277.

⁴⁸ FÁBRY, Branislav – KASINEC, Rudolf – TURČAN, Martin. *Teória práva*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019, s. 28 – 50.

⁴⁹ Návrh poslancov Národnej rady Slovenskej republiky Anny ZÁBORSKEJ a Richarda VAŠEČKU na vydanie zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 301/1995 Z. z. o rodnom čísle v znení neskorších predpisov. In *Národná rada Slovenskej republiky* [online]. Dostupné na internete: <<https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=9509>> [cit. 2024-10-01]. Podľa návrhu by bola zmena rodného čísla (právna tranzícia) možná len v prípadoch, že biologické pohlavie bolo nesprávne určené.

⁵⁰ MRVA, Michal – TURČAN, Martin. *Interpretácia a argumentácia v práve*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016, s. 66: Všeobecno-teleologický výklad „spočíva v snahe definovať účel“ zákona s cieľom hľadať *ratio legis* „teda dôvod, pre ktorý kážu to alebo ono“ (Ibid, s. 63).

na absolútnosť. Napokon sa tu nepotláča sloboda len tých, ktorí nie sú súčasťou skupiny, ale aj členov náboženskej skupiny.

Na základe ambivalencií v kresťanskom náboženstve ako aj nedávnej historickej skúsenosti⁵¹ je dôležité zachovávať princípy, „ktoré sa navzájom podmieňujú, pričom sú vyjadrením rôzneho pohľadu na tú istú vec: princíp sekulárneho štátu, princíp konfesnej neutrality a princíp náboženského pluralizmu.“⁵² Sekulárny štát sleduje slobodu a rovnosť všetkých občanov (aj menšín). Princíp sekularizmu v štáte prenecháva diskusiu o slobode a povinnosti v rovine práva a preto je nielen konzervatívna, no i liberálna pozícia rovnako legitímnym postojom.

Klasický liberalizmus vymedzuje slobodu negatívne ako absenciu obmedzenia slobody jednotlivca štátom, moderný liberalizmus rozvíja myšlienku pozitívnej slobody.⁵³ Politický liberalizmus zdôrazňuje nutnosť ochrany osobných slobôd ako aj rozvoj práv⁵⁴ a podporuje emancipáciu, rast v slobodách a autonómiu pri sebaurčení. V eseji *Dva pojmy slobody* Isaiah Berlin vymedzil „negatívnu slobodu“ pomocou odpovedí na otázku „Aká je oblasť, v rámci ktorej je, alebo by malo byť, subjektu – človeku alebo skupine ľudí – dovolené robiť to, čo je schopný robiť, alebo byť tým, čím je schopný byť, a to bez zasahovania iných ľudí?“ Pozitívna sloboda je vymedzená v odpovedi na otázku: „Čo alebo kto je zdrojom kontroly alebo zasahovania, ktoré môže niekomu určiť, aby robil to alebo bol radšej tým ako tamtým?“⁵⁵ Avšak Berlin snahu individua o slobodu videl aj pod zorným uhlom túžby po medzil'udskom uznaní a statuse. Uznanie je situácia „keď môžem cítiť, že existujem, pretože ma považujú za zodpovedného človeka, vôľu ktorého berú do úvahy, pretože som na to splnomocnený, dokonca aj keď ma napádajú a stíhajú za to, čím som, alebo za to, že som si vybral to, čo robím.“⁵⁶ To znamená, že osobe je umožnené ako ľudskej bytosti, aby žila svoj vlastný život podľa svojich cieľov, pretože „je navyše oprávnená, aby bola ako taká uznaná inými.“⁵⁷ Takýto postoj vedie k rozvoju pluralizmu, čo však možno hodnotiť pozitívne. Vyjadrené s I. Berlinom: „Pluralizmus s mierou „negatívnej slobody“ z neho vyplývajúcej sa mi vidí pravdivejším a humanistickejším ideálom ako ciele tých, ktorí hľadajú vo veľkých, disciplinovaných, autoritárskych štruktúrach ideál „pozitívneho“ sebariadenia tried, národov alebo celého ľudstva. ... Pluralizmus je ľudskejší, pretože neoberá (ako budovatelia systémov) ľudí

⁵¹ SZABÓ, Miroslav. Ein „Christlicher Staat“? Die Slowakei 1939 – 1945. In ZÜCKERT, Martin (ed.). *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der Slowakei im 20. Jahrhundert*. Göttingen: Vandenhoeck Ruprecht, 2024, s. 389. Náboženské dejiny 20. storočia na Slovensku ukazujú aké neblahé konzekvencie pre občanov Slovenska môžu nastať, ak jedna cirkev získa priamy vplyv na politickú situáciu v krajine. Kresťanský nacionalizmus Slovenského štátu, alebo kresťanský národný socializmus.

⁵² GREGOR, Martin. Náboženská sloboda a ústavné právo. In GREGOR, Martin a kol. *Konfesné právo. Štát, právo a náboženstvo*. Praha: Beck, 2023, s. 163. To platí o to viac, ak v Slovenskej republike možno pozorovať nasledovné: „Slovenská politika, najmä po roku 2000, nie je pokresťančená a naklonená náboženstvo len silným zastúpením kresťanských politických strán vo vláde a v parlamente, ale aj jazykom, ktorý sa stáva jazykom oficiálnej politiky, a teda aj verejného prejavu. Náboženský jazyk a náboženský spôsob interpretácie sveta sa dostal aj do oficiálnych prejavov najvyšších ústavných činiteľov.“ TÍŽIK, Miroslav. *Náboženstvo vo verejnom živote na Slovensku*. Bratislava: SAV, 2011, s. 220 – 221.

⁵³ HOLLÄNDER, ref. 25, s. 235 – 251. Je nutné poznamenať, že uvedené dielo je v našom kontexte jedinečné šírkou prehľadu a hĺbkou ponoru. Pre každého, kto sa zaujíma o princíp slobody je dielo P. Holländera povinným čítaním. Por. ibid, s. 343: „Podstata liberalizmu spočíva v rovnosti v slobode. Z nej nutne vyplýva právo každého jednotlivca formulovať svoje individuálne preferencie (záujmy), čo následne implikuje nemožnosť akceptácie apriórnych obsahových preferencií.“

⁵⁴ Por. PRUSÁK, ref. 42, s. 100: „Sféra slobody je v liberalistickom štáte vymedzená v podstate maximálne, t.j. v miere vylučujúcej negatívne dôsledky anarchie a pripúšťajúcej a rešpektujúcej verejnú štátu autoritu v miere zabezpečujúcej jej integritu, ekonomickú prosperitu, bezpečnosť a vlastníctvo členov spoločnosti.“

⁵⁵ BERLIN, Isaiah. Dva pojmy slobody. In GÁL, Egon – NOVOSÁD, František (eds.). *O slobode a spravodlivosti. Liberalizmus dnes*. Bratislava: Archa, 1993, s. 23.

⁵⁶ BERLIN, ref. 54, s. 54.

⁵⁷ BERLIN, ref. 54, s. 55.

v mene nejakého vzdialeného alebo nedokonaného ideálu o mnohé, čo považujú za nevyhnutné pre svoje životy ľudských bytostí, ktoré sa nepredvídateľne menia.“⁵⁸

Kresťanské cirkvi na Slovensku stále možno považovať za súčasť demokratickej spoločnosti. Svoj prínos v spoločnosti môžu dokázať slobodou slúžiť. Láska prevažuje nad povinnosťou lebo ako spôsob existencie privádza človeka bližšie k núdzi konkrétnych ľudí, uprostred ich životných situácií. Slúžiaca láska chráni slobodu, keď na to príde aj slobodu tých, ktorí nepatria do cirkevného spoločenstva. Posilňovanie občianskej spoločnosti, princíp subsidiarity, priestor na slobodné hľadanie prejavov sebaurčenia, posilňovanie ochrany slobody menších, umožnenie participácia dotknutých skupín na hľadaní riešení, vplyv občanov na procesoch, ktoré sa ich týkajú a posilňovanie plurality možno interpretovať ako službu lásky. Dalo by sa uviesť mnoho príkladov, keď sa veriaci kresťania zasadzovali o slobodu: v politickej oblasti, v otázkach rasizmu, porozumenia medzi znepriatelenými skupinami, rozvoj politickej teológie, sociálnej teológie, teológie nádeje, teológie oslobodenia, *public theology/öffentliche Theologie*.

Angažovať sa v záujme iných je viac ako len sebarealizácia. Pri ochote angažovať sa človek súčasne vzdáva iných slobôd, ktoré by mohol mať, preto je takýto postoj hodný uznania a úcty, Sociálna práca cirkví (napr. cez organizácie ako Charita, Diakonia, ADRA) odhaľuje samotnú podstatu kresťanského náboženstva. Povedané s M. Eliade, veľkým znalcom náboženstiev: „S veľkou pravdepodobnosťou žiadna iná historická spoločnosť - ani pred, ani po - nepoznala ekvivalent tejto rovnosti, tejto milosrdnosti, tejto bratskej lásky, ktoré panovali v kresťanských spoločenstvách v prvých štyroch storočiach.“⁵⁹ V podobnom duchu sa vyjadril aj E.R. Dodds. Pre ľudí v 4. storočí „bylo členství v křesťanské obci možná jediným způsobem, jak si uchovat sebeúctu a dát svému životu zdání smyslu. Uvnitř společenství bylo lidské teplo: někdo se o vás zajímal, teď i poté. ... Zásada, že křesťany jsou „údy jeden druhého“, platila ne pouze formálně: mám za to, že to byla hlavní příčina a snad i nejsilnější samostatná příčina rozšíření křesťanství.“⁶⁰

Napokon si dovoľíme poukázať, že sloboda sa nedotýka len povinnosti. Existuje vzťah medzi slobodou a pravdou: pravda oslobodzuje, a sloboda vytvára priestor na pravdu. Existencializmus poukázal na vzťah slobody a strachu. Opakom strachu je odvaha. Odvaha k slobode sa v náboženstve prejavuje ako obrátenie, pokánie. Aj v politickej rovine vedie strach zo slobody k pretrvávaniu v zotročení. Odvaha k slobode zasa k oslobodzovaniu a spoločenskej zmene. Sloboda potrebuje odvážnych ľudí, a odvaha je potrebná pri ochrane slobody.

Sloboda je spojená aj s aspektom moci. Zväčšovanie slobody v procese poznávania sveta, zväčšuje moc a možnosti človeka. Z pohľadu teológov sa sloboda od Boha prejavuje v narastaní moci človeka (Nietzsche). Z pohľadu právnikov je oslobodenie z otroctva spojené s narastaním moci utlačaných (a poklesom moci na strane utlačovateľov). Z pohľadu ambivalencie slobody a povinnosti sa kresťanské náboženstvo môže prejavovať ako cirkev panujúca povinnosťou, no rovnako ako cirkev slobodne slúžiaca (ku slobode). Cirkev slobodne slúžiaca chráni slobodu. Cirkev vynucujúca si poslušnosť hľadá moc.

Uvedomenie si ambivalencií núti zamyslieť sa nad vlastnou argumentáciou. Ambivalencia ukáže aj iný pohľad na danú vec. Človek sa vždy musí rozhodovať medzi slobodou a poslušnosťou. Kto si chce nechať slobodu rozhodovať sa pre všetky možnosti sa napokon nemôže rozhodnúť pre žiadnu možnosť. Vzťah slobody a povinnosti sa neprejavuje len pri hľadaní hraníc vonkajších vzťahov ale aj osobných vnútorných postojov vo svedomí človeka. Svedomie možno označiť za vedomé rozvažovanie medzi hranicami slobody a poslušnosti v osobnom konaní. To tvorí podstatu etiky.

⁵⁸ BERLIN, ref. 54, s. 68.

⁵⁹ ELIADE, Mircea. *Dejiny náboženského myslenia II*. Oikumene: Praha, 1996, s. 363.

⁶⁰ DODDS, ref. 24, s. 156 – 157.

ZÁVER

Článok skúma vzťah medzi slobodou a poslušnosťou v kresťanskom živote, pričom poukazuje na napätie medzi deklarovanou slobodou vo viere a povinnosťami voči Bohu, cirkvi a jej zákonom. Sloboda je často limitovaná očakávaniami poslušnosti, čo vedie k ambivalencii, najmä keď je poslušnosť vynucovaná strachom alebo sankciami. V kresťanskej teológii je sloboda chápaná ako oslobodenie od hriechu a formalizmu zákona, umožňujúce autentické žitie viery. Sloboda môže byť vyzdvihnutá ako činná lásku a dobrovoľná služba blížnym, ktorá presahuje rituály a zákony. Sloboda tak nachádza svoj zmysel v živote s inými. V kontexte právnej teórie a vzťahu náboženstva a štátu je nutné zdôrazniť dôležitosť rešpektovania právneho poriadku a princípov sekulárneho štátu pre zachovanie pluralizmu a rovnosti občanov. Cirkvi v sekulárnom štáte môžu prispievať posilňovaním občianskej spoločnosti, presadzovaním princípu subsidiarity, vytváraním priestorov na slobodné hľadanie prejavov sebaurčenia, posilňovaním ochrany slobody menších ako aj sociálnou prácou zameranou na človeka v konkrétnej životnej situácii.

Konzervatívni a progresívni právnici a ich boj proti korupcii¹

Branislav Fábry

Jednou z najviac diskutovaných tém súčasnosti je rozpor medzi ideami konzervativizmu a progresivizmu. Ten sa objavuje tak v Európe, ako aj v Latinskej Amerike, v oboch regiónoch sa však prejavuje odlišne. V oblasti práva a medzi právnikmi sú tieto témy ešte komplikovanejšie, pretože často platí, že to, čo verejnosť v Latinskej Amerike vníma ako konzervatívne, to sa na Slovensku označuje ako progresívne, a naopak.

KONZERVATIVIZMUS VERZUS PROGRESIVIZMUS

Cieľom tohto článku nie je presne **definovať pojmy** konzervativizmu a progresivizmu, avšak pri súčasných politických diskusiách je potrebné aspoň približné vymedzenie oboch pojmov. To pritom nie je vôbec jednoduché, keďže obe označenia sa často používajú účelovo a teoretici či politické strany, ktoré sa k daným ideám hlásia, konajú mnohokrát spôsobom, ktorý je v rozpore s tým, čo by malo predstavovať jadro uvedených ideí. Samozrejme, pri polemikách konzervatívcov a progresivistov ide z veľkej časti o pokračovanie sporov, ktoré rezonovali v 19. a 20. storočí. Konzervativizmus je ideológia, stará niekoľko storočí a intenzívne sa rozvinula po Veľkej francúzskej revolúcii z roku 1789, v dielach autorov ako Edmund Burke, Joseph de Maistre alebo Karl von Haller.² Vo východnej Európe išlo skôr o diela slavjanofilských autorov ako Alexej Chomjakov, Konstantin Aksakov a ďalší.³ Počiatky progresivizmu sú odlišné a jeho idey súvisia s určitou víziou pokroku, ktorá sa formovala počas osvietenstva a priemyselnej revolúcie. Za klasických progresívnych politikov sa na Západe

Abstract

The article deals with the current topic of conservatism and progressivism, mainly with the issue of legal professions, especially of their fight against corruption. It points to examples from Latin America, but also from Europe and from Slovakia, which are relevant to the topic. In the first part, the author tries to define the very concepts of conservatism and progressivism, dealing with the different positions of these ideologies on concrete topics, from economics to war and peace. In the next part, the article deals with the efforts of lawyers in Latin America and Europe to achieve justice. It is also related to the abuse of the fight on corruption against the political opponents through legal instruments. The article shows several common features and several differences between that approach in Latin America and Slovakia. In conclusion, the author examines whether it is really possible to talk about conservative and progressive approaches to legal proceedings, especially to criminal law proceedings.

Keywords

conservatism – progressivism – corruption – lawyers – judges – criminal law

Author

Doc. JUDr. Branislav Fábry, PhD.
Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
branislav.fabry@flaw.uniba.sk

Cite

FÁBRY, Branislav. Konzervatívni a progresívni právnici a ich boj proti korupcii. In *Historia et theoria iuris*, 2024, roč. 16, č. 3, s. 17 – 26.

¹ Tento článok vychádza v rámci projektu VEGA č. 1/0579/23 Právne a etické aspekty disciplinárnej zodpovednosti.
² FENSKE, Hans – MERTENS, Dieter – REINHARD, Wolfgang – ROSEN, Klaus. *Geschichte der politischen Ideen*. Frankfurt a. M.: Fischer Taschenbuch, 2001, s. 416 a nasl.
³ ЛЕЙСТ, О. Е. *История правовых и политических учений*. Москва: Зеркало, 2006, s. 415 a nasl.

považujú Woodrow Wilson, Theodoere Roosevelt a ďalší.⁴ Mimochodom, za zmienku stojí aj to, že existovali politici, ktorí hlásali „progresívny konzervativizmus“, napr. Benjamin Disraeli.⁵

Veľmi všeobecne sa dá povedať, že **konzervatívny** je ten, kto súhlasí s historicky vyvinutým sa stavom spoločenských vzťahov a chce ho zachovať. Samozrejme, ani konzervatívci nie sú často spokojní s aktuálnym stavom vecí, pretože sa domnievajú, že nenapĺňa ich hodnoty a očakávania. Veľmi často sa u nich prejavuje nostalgia za „tradičnými hodnotami“ a snaha postaviť sa proti zmenám, ktoré vedú práve k degradácii noriem, považovaných za správne. Nezriedka sa preto objavuje idea, že konzervatívne myslenie je „reakčné“.⁶ Zástancovia **progresivizmu** sú obvykle viac nespokojní so súčasným stavom, vnímajú ho ako nespravodlivý, pričom ich motivuje idea pokroku. Snahou progresívcov je urýchliť príchod „lepšieho“ budúceho sveta, v ktorom sa naplnia ich očakávania na väčšiu spravodlivosť.⁷ Z uvedeného však nie je celkom zrejmé, o aké konkrétne hodnoty v spore konzervativizmu a progresivizmu ide. V súčasnosti by sme veľmi zjednodušene mohli povedať, že konzervatívec má tendenciu uprednostňovať roдинu, zvyky a tradície, má snahu pridržovať sa statu quo a nehl'adať niečo nové. Kladie dôraz na skúsenosti, pretože opakované zmeny spoločenských vzťahov vedú k nestabilite, konfliktom a ohrozujú existujúce dobré. Napriek určitým posunom v politickom chápaní sa progresívne sily snažia zdôrazňovať boj za dosiahnutie spravodlivosti a sú proti ľudskému utrpeniu, ktoré je dôsledkom mnohých historických nespravodlivostí.⁸

Progresívny prístup a boj o dosiahnutie **spravodlivosti** sa môže realizovať rôznymi cestami: po prvé pri nastolovaní spravodlivosti treba uvažovať o dosiahnutí spôsobu života, v ktorom ľudia nebudú mať potrebu ani motiváciu páchať nespravodlivosť. Druhou alternatívou progresívneho pokroku je emancipácia v zmysle historizmu ako produktu vlastných interakcií a podmienok života.⁹ Myšlienka radikálnej emancipácie ľudskej bytosti na Zemi sa viaže skôr na socialistickú tradíciu, naopak, myšlienka, že sa nám podarí žiť pod spravodlivými inštitúciami, je skôr liberálna. Obe koncepcie však spája predstava, že spravodlivé zmeny možno dosiahnuť. A tak sa liberálne, ako aj socialistické predstavy o vytváraní spravodlivej spoločnosti objavujú v progresívnych koncepciách súčasnosti. Samozrejme, myšlienka nastolovania spravodlivosti nie je spätá len s pozitívami, prináša aj mnohé riziká. Nemožno zabudnúť, že v mene spravodlivosti vystupovali tie najhoršie ideológie minulosti a mnohí predstavitelia týchto hnutí boli o spravodlivosti ich konania úprimne presvedčení.

Konzervatívny prístup k spravodlivosti je celkovo viac opatrný a založený na skeptickejších predstavách o ľudskej spoločnosti: dá sa vnímať ako snaha o stav spoločnosti, v ktorej sa ľudské bytosti vyrovnali s existujúcim status quo a neusilujú sa o zmeny revolučnou, ale skôr evolučnou cestou. Z hľadiska konzervativizmu sú dôležité aj kresťanské založené úvahy nad tým, nakoľko je zmysluplné očakávať, že nastolenie spravodlivosti sa podarí dosiahnuť už na

⁴ ALLERFELT, Kristofer. Introduction. In ALLERFELT, Kristofer (ed.). *The Progressive Era in the USA 1890 – 1921*. London, New York: Routledge, 2016, s. 22.

⁵ GOODMAN, Paul. Progressive Conservative reformers 4) Disraeli – and his first and only full term of government. In *Conservative home* [online]. Dostupné na: <<https://conservativehome.com/2019/09/26/progressive-conservative-reformers-3-disraeli-and-the-government-of/>> [cit. 2024-09-06]. Pozri aj PEARCE, Nick. Constructing Disraeli in Twentieth-Century Conservatism. In *The English Historical Review* [online]. Dostupné na: <<https://academic.oup.com/ehr/advance-article/doi/10.1093/ehr/ceae188/7814564>> [cit. 2024-09-06].

⁶ IOSA, Juan F. Progresismo y conservadurismo. Un principio de análisis. In *Filosofía del Derecho*, 2012, s. 137 a nasl.

⁷ DE SOUSA SANTOS, Boaventura. El “sueño progresista” del socialismo del siglo XXI en América Latina. Avances y perspectivas. In *Nueva Sociedad* 314, 2023, s. 123 a nasl.

⁸ Pozri SOKALSKA, Edyta. Searching for Progress: Progressivism and the U.S. Supreme Court Jurisprudence (Some Remarks). In *Przegląd prawa konstytucyjnego*, 2020, roč. 57, č. 5, s. 444 a nasl.

⁹ IOSA, ref. 6.

Zemi.¹⁰ Konzervativizmus je pri snahách o odstraňovanie nespravodlivosti oveľa kritickejší než progresivizmus a chápe, že úsilie o radikálnu reformu spoločnosti v rozpore s ľudskou prirodzenosťou vedie často k opačným následkom – k väčšej nespravodlivosti a väčším krivdám. Podľa viacerých konzervatívcov sa spravodlivosť nedá v pozemskom svete vôbec realizovať. Ďalší však veria, že spravodlivosť možno dosiahnuť, i keď celkové náklady pre dosiahnutie spravodlivého usporiadania spoločnosti bývajú až príliš vysoké. Niektorí konzervatívci sú však presvedčení, že o vytvorenie spravodlivého sveta sa treba aktívne usilovať, i keď len v prípade, ak náklady na takýto postup neprevážia nad jeho výnosmi.¹¹

Z vyššie uvedeného vyplýva, že ľavicové politiky sa obvykle spájajú s progresívnymi a pravicové s konzervatívnymi hodnotami. Ale ako bolo uvedené, myšlienka progresivizmu zahŕňa nielen ľavicové prerozdelenie, ale tiež liberálne politické predstavy,¹² vrátane tých, ktoré sa považujú za opak ľavicových ideí. Ide najmä o ekonomický liberalizmus, ktorý sa obvykle spája s ideológiou pravice. Na druhej strane pri spore progresívcov a konzervatívcov zohrávajú tradične podstatnú úlohu privilégiá pri rozdeľovaní bohatstva. Najmä v Latinskej Amerike majú konzervatívci tendenciu akceptovať výhody pre privilegované triedy, zatiaľ čo progresívne sily uprednostňujú politiky, prostredníctvom ktorých možno bohatstvo prerozdelať.¹³ Vo východnej Európe to však zďaleka takto neplatí a strany ako Progresívne Slovensko (PS) hlásajú argumenty proti prerozdeleniu bohatstva. Z programu strany PS pred voľbami do Národnej Rady SR 2023 možno uviesť napr. výrok:¹⁴ „*Našou prioritou je stabilita a nezvyšovanie daní (celkového daňovo odvodového zaťaženia), ďalej chceme daňami a odvodmi motivovať k ekonomickej aktivite a mať jednoduchý, efektívny a spravodlivý daňový systém.*“ Známe sa stali aj výroky experta strany PS o dôchodkoch, ktoré sú podľa neho v rámci EÚ „nadpriemerné“ a treba ich znižovať.¹⁵ Tiež by sa dalo konštatovať, že rozpočtové návrhy premiéra Ľudovíta Ódora z roku 2023, v súčasnosti poslanca PS v Európskom parlamente, zamerané na konsolidáciu verejných financií,¹⁶ by v Latinskej Amerike vnímali tamojší progresívni politici ako niečo veľmi konzervatívne. Ako zvlášť „neprogresívnu“ by v Latinskej Amerike chápali napr. aj spoluprácu strany PS so stranou Spolu – občianska demokracia pred parlamentnými voľbami 2020, teda so stranou, ktorá mala odlišný charakter a na jej čele stal spolutvorca tzv. druhého piliera dôchodkového starobného sporenia.¹⁷ Ten v Latinskej Amerike presadzovali práve najkonzervatívnejšie sily, spájané s Pinochetovou diktatúrou v Chile.¹⁸ Najmä vo Východnej Európe sa

¹⁰ Tamže.

¹¹ Tamže.

¹² Liberalism vs. Progressivism. In *This vs. That* [online]. Dostupné na: <<https://thisvsthat.io/liberalism-vs-progressivism>> [cit. 2024-09-06].

¹³ SEPÚLVEDA SOTO, Daniela. Progresismo y derechos humanos Una nueva oportunidad para América Latina. In *Nueva Sociedad*, 2023, s. 44 a nasl.

¹⁴ KIŠŠ, Štefan. Verejné financie. In *Progresívne Slovensko* [online]. Dostupné na: <<https://progresivne.sk/programy/verejne-financie/>> [cit. 2024-09-06].

¹⁵ Expert progresívcov sa preriekol o dôchodkoch. Vraj by ich chcel škrtat'. Neverili sme vlastným ušiam, tvrdí Hlas. In *Pravda* [online]. Dostupné na: <<https://ekonomika.pravda.sk/ludia/clanok/672238-expert-progresivcov-sa-preriekol-o-dochodkoch-vraj-by-ich-chcel-skrtat-neverili-sme-vlastnym-usiam-tvrdi-hlas/>> [cit. 2024-09-06].

¹⁶ Konsolidácii by pomohlo sto opatrení za takmer desať miliárd eur, tvrdí vláda. In *Trend* [online]. Dostupné na: <<https://www.trend.sk/spravy/konsolidacii-pomohlo-takmer-sto-opatreni-necelych-desat-miliard-eur-tvrdi-vlada>> [cit. 2024-09-06].

¹⁷ Išlo o Miroslava Beblavého, ktorý v rokoch 2002 - 2006 pôsobil ako štátny tajomník na Ministerstve práce, sociálnych vecí a rodiny, kde sa zúčastnil prípravy zákona č.43/2004 Z. z. o dôchodkovom starobnom sporení. V rokoch 2018 – 2020 pôsobil ako predseda strany SPOLU – Občianska demokracia.

¹⁸ O'NEIL, Shannon K. Chile's Failed Pensions Are Neoliberalism's Badge of Shame. In *Council on Foreign Relations* [online]. Dostupné na: <<https://www.cfr.org/article/chiles-failed-pensions-are-neoliberalisms-badge-shame>> [cit. 2024-09-06].

progresívne politické sily zmierili s vývojom kapitalistickej spoločnosti a mnohé z nich podporovali i prerozdelenie majetku štátu vo forme tzv. privatizácie.

Medzi ďalšie podstatné rozdiely medzi progresivizmom a konzervativizmom patria i **otázky vojny a mieru**, kde boli progresívne sily tradične chápané ako sily mieru.¹⁹ V prípade progresívnych vlád v Európe preto asi najviac zaráža podpora militarizmu a zbrojenia,²⁰ ktorá je v príkrom rozpore s tým, čo hlásajú progresívne sily v Latinskej Amerike. Tie sú zdrojom mnohých mierových iniciatív vo vlastnom regióne, vo svete, ale napr. aj na Ukrajine. Stačí si spomenúť na mierové iniciatívy brazílskeho prezidenta Lulu da Silva²¹ či mexického ex-prezidenta Lopez Obradora.²² Naopak, latinsko-americké konzervatívne sily (Javier Milei, Daniel Noboa) sa stavajú za vojenskú podporu Ukrajiny a poslali tam i zbrane.²³ V Európe je však situácia odlišná a mierová iniciatíva pri vojne na Ukrajine doteraz prichádzala od konzervatívnych síl, najmä z Maďarska.²⁴ V Latinskej Amerike je medzi konzervativizmom a progresivizmom cítiť rozdiel aj v otázke vojny v Gaze, kde progresívne sily podporili juho-africkú žalobu proti Izraelu kvôli genocíde v Gaze a niektoré podali žalobu dokonca aj proti Nemecku za podporu tejto genocídy.²⁵ Paradoxne, v Berlíne práve progresívna nemecká ministerka zahraničia Annalena Baerbock (Bündniss90/Grünen) predstavuje kľúčový zdroj podpory izraelských akcií v Gaze. V Latinskej Amerike sú konzervatívne sily proizraelské, hlavne Argentína na čele s Javierom Mileiom, dnes asi najviac proizraelským politikom v celej Latinskej Amerike.²⁶ Treba však dodať, že ani v Európe nepatria konzervatívne sily ku kritikom Izraela a napr. Viktor Orbán patrí medzi jeho zásadných podporovateľov.²⁷

Okrem otázok vojny a mieru treba spomenúť aj ďalšie témy progresívcov v Európe i v Latinskej Amerike. Ide najmä o **ochranu životného prostredia**, kde existuje silná zhoda. Celkom zaujímavá sa však vyvinula otázka práv LGBT ľudí, ktorým sú progresívne sily tradične naklonené. V Latinskej Amerike sú tieto otázky síce v politických programoch progresívcov prítomné, nepredstavujú však jadro ich návrhov, tie sa zameriavajú skôr na sociálne problémy más. Európski progresívcovia sa však danej témy chopili ako ústrednej, nie sú v tom však sami, pretože **práva**

¹⁹ GUEMES, Cecilia. Visiones de futuro de los gobiernos progresistas de America Latina. In *Análisis Carolina* [online]. Dostupné na: <<https://www.fundacioncarolina.es/catalogo/visiones-de-futuro-de-los-gobiernos-progresistas-de-america-latina/>> [cit. 2024-09-06].

²⁰ Pozri napr. Annalena Baerbock verteidigt Rüstungsexporte nach Saudi-Arabien. In *Zeit Online* [online]. Dostupné na: <<https://www.zeit.de/politik/deutschland/2022-10/bundesparteitag-gruene-annalena-baerbock-ruestungsexport-saudi-arabien>> [cit. 2024-09-06].

²¹ IGLESIAS, Simone. Brasil's Lula Intensifies Diplomatic Push for Peace in Ukraine. In *Time* [online]. Dostupné na: <<https://time.com/6258071/brazil-lula-ukraine-war/>> [cit. 2024-09-06].

²² Mexico to present U.N. with peace proposal for Russia-Ukraine war. In *Reuters* [online]. Dostupné na: <<https://www.reuters.com/world/mexico-present-un-with-peace-proposal-russia-ukraine-war-2022-09-12/>> [cit. 2024-09-06].

²³ MITCHELL, Alexander. Argentina's Diplomatic Shift: Transfers Mi-17E Helicopters to Ukraine, Marking a Paradigm Change. In *Military News* [online]. Dostupné na: <<https://military.news/argentina-s-diplomatic-shift-transfers-mi-17e-helicopters-to-ukraine-marking-a-paradigm-change/>> [cit. 2024-09-06].

²⁴ LANE, Oliver J. Hungary's Orban makes first trip to Ukraine of war, promoting peace talks. In *Breitbart* [online]. Dostupné na: <<https://www.breitbart.com/europe/2024/07/02/hungarys-orban-makes-first-trip-to-ukraine-of-war-promoting-peace-talks/>> [cit. 2024-09-06].

²⁵ Nicaragua taking Germany, Canada, UK to ICJ for Gaza genocide. In *Press TV* [online]. Dostupné na: <<https://www.presstv.ir/Detail/2024/02/06/719577/Western-countries-face-charges-for-support-of-genocide-on-Gaza-at-International-Court-of-Justice->> [cit. 2024-09-06].

²⁶ Argentina President Javier Milei reveals plans to move embassy to Jerusalem. In *Al Jazeera* [online]. Dostupné na: <<https://www.aljazeera.com/news/2024/2/6/argentina-president-javier-milei-says-plans-to-move-embassy-to-jerusalem>> [cit. 2024-09-06].

²⁷ DEZSO, Andras. The Roots of Orban's strong bond with Israel and its PM. In *Balkan Insight* [online]. Dostupné na: <<https://balkaninsight.com/2023/11/14/the-roots-of-orbans-strong-bond-with-israel-and-its-pm/>> [cit. 2024-09-06].

LGBT ľudí dnes presadzujú aj mnohé iné sily, napr. Európska komisia, v ktorej dominujú práve politici, hlásiaci sa ku konzervativizmu.²⁸ Samozrejme, medzi konzervatívnymi i progresívnymi autormi či politikmi existujú ďalšie podstatné rozdiely, ktoré sa však často prejavujú regionálne. Napríklad nakladanie s **ľudským genómom**, ktoré je hlavou témou ľudskej podstaty v 21. storočí, vnímajú rôzne konzervatívci i progresívcia podľa toho, z akej krajiny pochádzajú. V Nemecku, kde kvôli historickým dôvodom dominuje technoskepticizmus, majú kvôli hodnote ľudskej dôstojnosti dlhodobý problém s biotechnológiami tak konzervatívne politické sily (CDU/CSU), ako aj tamojší progresívcia (Bündniss90/Grünen).²⁹ Obom politickým stranám prekáža Oviedsky dohovor, ktorý úplne nevylúčil možnosť terapeutického klonovania ľudských buniek. Naopak, Veľká Británia zaujala presne opačný postoj, hoci tam v čase genetických inovácií vládla Konzervatívna strana. A práve vo Veľkej Británii sa počas vlády konzervatívcov uskutočnilo množstvo vedeckých výskumov v oblasti biotechnológií, ktoré by iné konzervatívne sily považovali za neprijateľné.³⁰ S danou politikou pritom súhlasili aj britské politické sily, označované ako „progresívne“.

LATINSKÁ AMERIKA A BOJOVNÍCI ZA SPRAVODLIVOSŤ

V predloženej práci nie je možné podať vyčerpávajúci opis tém a vzťahov, ktoré sa spájajú s konzervativizmom či progresivizmom. Keďže jej centrom má byť právnický pohľad, treba sa venovať hlavne otázkam práva a spravodlivosti. Ako sme už uviedli vyššie, regiónom sveta, kde sa v posledných desaťročiach zrejme najviac diskutovalo o spravodlivosti z pozícií progresivizmu a konzervativizmu, bola Latinská Amerika. Išlo dokonca o zaujímavý jav, pri ktorom sa vzory z Latinskej Ameriky postupne rozširovali do iných regiónov sveta, od dôchodkových reforiem až po boj s korupciou. Po ekonomických experimentoch z konca 20. storočia sa však práve v Latinskej Amerike najviac **zdiskreditoval existujúci ekonomický systém**. Mnohí lokálni „progresívcia“ nadobudli presvedčenie, že vinu za zlý vývoj spoločnosti nesie kapitalizmus, ktorý sa ocitol v hlboké kríze.³¹ Poukazovali na to, že zdroje sa čoraz viac sústreďujú do rúk malého počtu vlastníkov a chudoba medzi stovkami miliónov ľudí rastie. Ukázalo sa tiež, že politika „reforím“ (napr. tzv. druhý pilier dôchodkového systému) z konca 20. storočia nefunguje a myšlienka, že štát má byť „slabý“, sa taktiež nepotvrdila. Po hospodárskej kríze z roku 2008 tieto myšlienky stratili príťažlivosť aj v bohatých krajinách Západu a tamojšie štáty začali vynakladať množstvo prostriedkov, aby udržali svoje ekonomiky s fiškálnym deficitom „pri živote“.³² Definitívny návrat „silného štátu“ však priniesla pandémia Covid-19.

Pochopiteľne, v Latinskej Amerike sa ako reakcia na ekonomické problémy objavili i „progresívne“ odpovede. Progresívni politici sa pokúsili predovšetkým o zmenu fungovania ekonomiky. V konkrétnych krajinách zrušili tzv. druhý pilier dôchodkového sporenia, zmenili daňový systém a zvýšili prerozdelenie.³³ Ďalšími krokmi bolo **odstúpenie od zmlúv**

²⁸ SZTRUPCZEWSKI, Jan. EU launches LGBT protection strategy as homophobia rises in east. In *Reuters* [online]. Dostupné na: <<https://www.reuters.com/article/eu-equality-lgbt/eu-launches-lgbt-protection-strategy-as-homophobia-rises-in-east-idINKBN27S257/>> [cit. 2024-09-06].

²⁹ SÝKORA, Peter. *Etické aspekty raných ľudských embrií v biomedicíne*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2010, s. 187 a nasl.

³⁰ Tamže.

³¹ GUEMES, ref. 19.

³² DOHMEN, Caspar. Die Finanzkrise von 2007/2008 und ihre Folgen. In *Bundeszentrale für politische Bildung* [online]. Dostupné na: <<https://www.bpb.de/themen/wirtschaft/finanzwirtschaft/524122/die-finanzkrise-von-2007-2008-und-ihre-folgen/>> [cit. 2024-09-06].

³³ Išlo napr. o Venezuealu alebo Argentínu. V Argentíne sa tzv. druhý pilier ocitol v problémoch a vláda prezidentky Cristina Fernandez de Kirchner sa v roku 2008 rozhodla tento systém zrušiť. Pozri FERRAND, Nicole. Argentina's

o ochrane investícií, ktoré umožňovali arbitrážne riešenie sporov investor – štát.³⁴ O nespravodlivostiach arbitrážneho systému ochrany investícií sa hovorí už dlho a krajiny tzv. tretieho sveta pravidelne odvádzajú investorom miliardy dolárov z dôvodov, ktoré by národné súdy sotva považovali za oprávnené.³⁵ Arbitrážne procesy sa však ťažko posudzujú a hodnotia, lebo sú na rozdiel od „obyčajných“ súdnych konaní neverejné a netransparentné.

Na krízu ekonomického a politického systému zo začiatku 21. storočia však reagovali aj konzervatívne sily v Latinskej Amerike. Tie si tiež uvedomovali existujúce problémy a hľadali riešenie v menej revolučnej, ale spoločensky populárnej taktike **boja proti korupcii**. Nie je pritom bez zaujímavosti, že boj proti korupcii sa obvykle zameriaval proti progresívnym a ľavicovým politikom.³⁶ Najznámejším terčom trestných konaní sa stal Louis Ignacio Lula da Silva, prezident Brazílie z rokov 2002 – 2010 a opäť od roku 2022. Práve jeho nástup do výkonu trestu v apríli 2018 za tzv. nepriamu korupciu, kvôli ktorému sa nemohol zúčastniť na prezidentských voľbách v danom roku, bol vyvrcholením celoamerického protikorupčného ťaženia z veľkej kauzy **Lava Jato** (Autoumývareň).³⁷ Kauza sa datuje do rokov 2014 – 2021 a kľúčovú úlohu pri jej vyšetrovaní zohrala skupina osôb vedených prokurátorom Deltanom Dallagnolom a sudcom Sergiom Morom. Lava Jato sa týkala korupcie, najmä korupcie pri verejných obstarávaníach. Kauza sa obvykle zvykne členíť na niekoľko fáz, pri ktorých vystupovali rôzni podnikatelia a verejní funkcionári. Ako dôležitý fakt pri tom treba uviesť, že korupcia v Brazílii predstavuje vážny problém a stavebný koncern Odebrecht z uvedenej kauzy bol naozaj zapojený v rôznych korupčných schémach. Spomenúť treba i to, že pri uvedenej kauze sa podarilo odsúdiť mnoho skutočných páchatelov, čo v Brazílii nebývalo zvykom.³⁸ Je však zaujímavé, že boj proti korupcii sa tam použil i proti progresívnym politikom a aktérmi týchto postupov boli zväčša konzervatívni prokurátori a sudcovia. Lenže pri kauze Louisa Ignacio Lula da Silva, ktorý si odsedel rok a pol vo väzení kvôli nepriamej korupcii, sa na koniec ukázalo, že konzervatívny sudca Sergio Moro a prokurátor Deltan Dallagnol proces zmanipulovali a trest pre Lulu da Silvu bol zrušený.³⁹ Najzávažnejším problémom je teda spájanie reálneho boja proti korupcii a likvidácie politických oponentov podľa obvyklých metód tzv. lawfare, hybridnej vojny prostredníctvom práva.⁴⁰ Práve kauza Lava Jato jasne ukázala nedostatky takýchto protikorupčných postupov, zvlášť zneužívanie dohôd o vine a treste či spolupracujúcich obvinených. Kauza Lava Jato viedla k odsúdeniu stoviek ľudí, najmä prostredníctvom dohôd

Kirchner seizes private pension funds. In *Centre for Security Policy* [online]. Dostupné na: <<https://centerfor-securitypolicy.org/argentinas-kirchner-seizes-private-pension-funds-2/>> [cit. 2024-09-06].

³⁴ V Ekvádore boli dôvodom rušenia zmlúv o ochrane investícií kauzy, kde arbitri priznali investorovi spoločnosti Occidental 1,77 miliardy dolárov a neskôr aj 400 miliónov firme Burlington, dcérskej spoločnosti koncernu ConocoPhillips. Prezident Correa zriadil komisiu (Caitisa), ktorá mala posúdiť celý systém arbitrážneho súdnictva a tá prišla k záveru, že systém je nespravodlivý, jednostranne zvýhodňuje investorov a navyše, nespĺnil ani očakávania na prílev zahraničných investícií. **Pozri** OLIVET, Cecilia. Why did Ecuador terminate all its bilateral treaties? In *Transnational Institute* [online]. Dostupné na: <<https://www.tni.org/en/article/why-did-ecuador-terminate-all-its-bilateral-investment-treaties>> [cit. 2024-09-06].

³⁵ FÁBRY, Branislav. TTIP – neznalosť práva neospravedlňuje? In *Pravda* [online]. Dostupné na: <<https://brankof.blog.pravda.sk/2014/11/04/ttip-neznalosť-prava-neospravedlňuje/>> [cit. 2024-09-06].

³⁶ FERNÁNDEZ, Alberto. *Dilemas y desafíos del progresismo*. In *Página 12*, Agosto 2021, Cuaderno 1, s. 3

³⁷ FÁBRY, Branislav. Boj proti korupcii a likvidácia politických oponentov. Poučenie z Brazílie. In *Pravda* [online]. Dostupné na: <<https://brankof.blog.pravda.sk/2021/05/07/boj-proti-korupcii-a-likvidacia-politickych-oponentov-poucenie-z-brazilie/>> [cit. 2024-09-06].

³⁸ Caso Lava Jato. Resultados. In *Ministerio Público Federal* [online]. Dostupné na: <<https://www.mpf.mp.br/grandes-casos/lava-jato/resultados>> [cit. 2024-09-06].

³⁹ Lula's defence: New evidence shows illegal cooperation between United States & Lava Jato investigators. In *Brasil Wire* [online]. Dostupné na: <<https://www.brasilwire.com/lulas-defence-new-evidence-shows-illegal-cooperation-between-united-states-lava-jato-investigators/>> [cit. 2024-09-06].

⁴⁰ FÁBRY, Branislav. Lawfare - hybridná vojna prostredníctvom práva. In *Nové slovo* [online]. Dostupné na: <<https://noveslovo.eu/analyzy/lawfare-hybridna-vojna-prostrednictvom-prava/>> [cit. 2024-09-06].

o vine a treste. Lava Jato sa pritom neobmedzila iba na Brazíliu, ale trestné konania mali často cezhraničný charakter. Brazílski kajúcnici z koncernu Odebrecht, ktorý podnikal i v zahraničí, usvedčovali vybraných politikov v ďalších krajinách regiónu, napr. v Peru, v Kolumbii či v Ekvádore. Zvlášť podozrivo vyzneli svedectvá v prípade Ekvádoru, kde sa s pomocou brazílskych kajúcnikov podarilo začať protikorupčné trestné konanie voči ex-prezidentovi Rafaelovi Correovi a jeho viceprezidentovi Jorge Glasovi.⁴¹ Tí o. i. siahli na privilégiá investorov a udelili politický azyl Julianovi Assangovi.

Prokurátori a sudcovia, ktorí Lulu da Silvu a spol. nakoniec dostali do väzenia, sa stali **oslavovanými hrdinami** a fanúšikovia sudcu Sergia Mora ho v tomto období zvykli zobrazovať ako „justičného supermana“ s mečom a váhami v rukách.⁴² Dokonca zdôrazňovali, že aj jeho iniciály (S.M.) sú podobné ako u filmového SuperMana. U konkrétnych skupín prerástli oslavné ódy na justičného hrdinu až do „pseudonáboženského kultu“ so zobrazeniami sudcu v nadživotnej veľkosti a výrokmi typu: „V Mora veríme!“⁴³ Zdalo sa, ako keby dobro definitívne zvíťazilo nad zlom (korupciou) a že sa Brazília môže stať lepšou krajinou. Sergio Moro sa v roku 2018 naozaj ocitol na vrchole popularity a ultrakonzervatívny prezident Jair Bolsonaro ho menoval za federálneho ministra spravodlivosti, od ktorého si časť spoločnosti sľubovala doslova „zázraky“. Veľmi dôležitú úlohu pri tom zohrávali aj konkrétne médiá, ktoré sa na boji proti korupcii participovali skoro až aktivistickým spôsobom.⁴⁴

Nie je však dobré, keď si masy činnosť orgánov činných v trestnom konaní zidealizujú a začnú veriť v sudcov, prokurátorov a policajtov ako v „spasiteľov“. Ešte nebezpečnejšie však je, keď vo svoju výnimočnosť uveria samotní sudcovia a prokurátori. V brazílskom prípade sa totiž alarmujúce omyly „sudcov hrdinov“ ukázali čoskoro: v júni 2019 portál Intercept zverejnil záznamy komunikácie, v ktorej si sudca Moro „objednával“ dôkazy a vytváral stratégiu ako proti Lulovi da Silva postupovať.⁴⁵ Keďže to bolo v rozpore s nezávislosťou súdu a celý proces sa ukázal ako zmanipulovaný, zistenia viedli k zrušeniu rozhodnutia a predčasnému prepusteniu ex-prezidenta z väzenia v novembri 2019.⁴⁶ Od tohto momentu sa začali informácie o manipuláciách trestných konaní objavovať čoraz častejšie a množstvo protikorupčných odsúdení sa veľmi spochybnilo. Aj mýtus o Sergiovi Morovi stratil svoju príťažlivosť a on sám sa v apríli 2020 vzdal funkcie ministra spravodlivosti. V politike však zotrval a vzhľadom na pretrvávajúcu podporu časti spoločnosti, ktorá sa nechcela vzdať sna o „justičnom supermanovi“, bol zvolený do funkcie senátora federálneho Senátu za konzervatívnu stranu Brazílska únia.⁴⁷

⁴¹ Rafael Correa sobre Jorge Glas: "Se ha condenado a un inocente". In *Radio Programas del Perú* [online]. Dostupné na: <<https://rpp.pe/mundo/latinoamerica/rafael-correa-sobre-jorge-glas-se-ha-condenado-a-un-inocente-noticia-1094279>> [cit. 2024-09-06].

⁴² Sergio Moro seria um super-herói? In *Quadrinheiros* [online]. Dostupné na: <<https://quadrinheiros.com/2017/05/25/sergio-moro-seria-um-super-heroi/>> [cit. 2024-09-06].

⁴³ Napr. DIAS, Alvaro. Em Moro nos confiamos! In *Facebook* [online]. Dostupné na: <https://www.facebook.com/ad.alvarodias/posts/2496142567109643/?locale=pt_PT> [cit. 2024-09-06].

⁴⁴ RAITZIN, Keila. La instrumentalización de escándalos mediáticos en Argentina: un estudio exploratorio sobre las representaciones de la corrupción en el sitio web del diario Clarín. In *Intersecciones en Comunicación* [online]. Dostupné na: <<https://www.ridaa.unicen.edu.ar/xmlui/bitstream/handle/123456789/2322/LA%20INSTRUMENTALIZACI%20c3%93N%20DE%20ESCANDALOS%20MEDIATICOS....pdf?sequence=1&isAllowed=y>> [cit. 2024-09-06].

⁴⁵ Breach of Ethics. In *Intercept* [online]. Dostupné na: <<https://theintercept.com/2019/06/09/brazil-lula-operation-car-wash-sergio-moro/>> [cit. 2024-09-06].

⁴⁶ GIOVANAZ, Daniel. 2019 in Review. Year ends with Free Lula and Operation Car Wash in Tatters. In *Brasil de Fato* [online]. Dostupné na: <<https://www.brasildefato.com.br/2019/12/23/2019-in-review-or-year-ends-with-free-lula-and-operation-car-wash-in-tatters>> [cit. 2024-09-06].

⁴⁷ Senadores. Sergio Moro – PR. In *Senado Federal* [online]. Dostupné na: <<https://www25.senado.leg.br/web/senadores/senador/-/perfil/6331>> [cit. 2024-09-06].

Medzi oslavovaných konzervatívnych právnikov v Latinskej Amerike patrila i prokurátorka Diana Salazar, ktorá sa preslávila bojom proti korupcii v **Ekvádore**. Napriek tomu, že sa politicky sama neangažuje, ide o obľúbenkyňu pravicových konzervatívnych politikov, ktorí ju zvolili do funkcie generálnej prokurátorky.⁴⁸ Práve ona iniciovala nekompromisný postup v boji proti korupcii, ktorý viedol k novým napätiam medzi konzervatívnymi a progresívnymi politickými silami. V tomto roku sa to prejavilo najmä útokom na veľvyslanectvo Mexika v ekvádorskom Quite z 5. apríla 2024, kde sa skrýval Jorge Glas, bývalý viceprezident Ekvádoru (2012 – 2017). Ten bol po politických zmenách v roku 2017 odsúdený kvôli svedectvu spolupracujúcich obvinených z brazílskeho stavebného koncernu Odebrecht. Dané svedectvá sa však neskôr ukázali ako nedôveryhodné a Jorge Glas bol podmienene prepustený v roku 2022.⁴⁹ Keď sa však objavila informácia o nových obvineniach, Jorge Glas v decembri 2023 ušiel na mexickú ambasádu a požiadal o politický azyl. Medzi progresívnymi a ľavicovými právnikmi okolo mexického prezidenta Lopeza Obradora však prevládala kritika boja proti oponentom prostredníctvom antikorupcie, ktorú tam vnímali ako nástroj konzervatívnych síl na boj s ľavičiarimi a Mexiko nakoniec Glasovi azyl udelilo.⁵⁰ Nasledoval však ekvádorský útok na mexickú ambasádu, keď policajti preliezli cez plot ambasády, vstúpili do budovy, namierili zbrane na zamestnancov i diplomatov.⁵¹ Následne odvliekli Jorge Glasa z budovy. Napriek rozporu s medzinárodným právom sa tým potvrdil nekompromisný boj proti korupcii, ktorý je „vlajkovou loďou“ konzervatívnych síl aj v Ekvádore. Naopak, progresívni právnici v Latinskej Amerike proti tomuto trendu aktívne vystupujú. V uvedených kauzách sa angažovali aj sudcovia brazílskeho Federálneho najvyššieho súdu Dias Toffoli a Ricardo Lewandowski,⁵² ktorí sa do funkcií dostali počas vlády progresívnych a ľavicových síl v krajine. Spomenúť treba i advokáta Rodrygo Tacla Durana, ktorému sa podarilo uniknúť do španielskeho exilu, odkiaľ vznášal závažné obvinenia proti konzervatívnemu sudcovi Sergiovi Morovi.⁵³

PRÁVO AKO POLITIKA?

Ako bolo uvedené, v Latinskej Amerike sa kľúčovým nástrojom boja medzi konzervatívnymi a progresívnymi politikmi stal boj proti korupcii. Jedným z jeho aktérov bol ekvádorský exprezident **Raffael Correa** (2007 – 2017), ktorý boj proti korupcii, vedený konzervatívnymi právnikmi opísal takto: „Už nemučia a nezabíjajú, nie preto, že by nechceli, ale preto, že nemôžu, keďže technologický pokrok by tieto zločiny ukázal prakticky v reálnom čase. Z tohto dôvodu je represia maskovaná legalistickým a dokonca morálnym podtextom. Ide o právo, doslova o ‚právnú vojnu‘: spočíva v zneužívaní práva a používaní ohovárania a v mene protikorupčného boja ide o morálne,

⁴⁸ Diana Salazar, la fiscal de hierro contra la ‘narcopolítica’ en Ecuador. In *La Razón* [online]. Dostupné na: <<https://www.la-razon.com/mundo/2024/01/17/diana-salazar-la-fiscal-de-hierro-contr-la-narcopolitica-en-ecuador/>> [cit. 2024-09-06].

⁴⁹ Jorge Glas salió de la cárcel de Cotopaxi tras un habeas corpus. In *El Universo* [online]. Dostupné na: <<https://www.eluniverso.com/noticias/politica/jorge-glas-salio-de-la-carcel-de-cotopaxi-tras-un-habeas-corpus-nota/>> [cit. 2024-09-06].

⁵⁰ México anuncia asilo político al ecuatoriano Jorge Glas tras expulsión de su embajadora. In *EFE* [online]. Dostupné na: <<https://efe.com/mundo/2024-04-05/mexico-anuncia-asilo-politico-al-ecuatoriano-jorge-glas-tras-expulsion-de-su-embajadora/>> [cit. 2024-09-06].

⁵¹ Policía de Ecuador irrumpe en la embajada de México. In *Youtube* [online]. Dostupné na: <<https://www.youtube.com/watch?v=cEBcV6FQYK4>> [cit. 2024-09-06].

⁵² HIGÍDIO, José. Toffoli invalida provas do acordo de leniência da Odebrecht para todos os casos. In *Consultor Jurídico* [online]. Dostupné na: <<https://www.conjur.com.br/2023-set-06/toffoli-declara-imprestaveis-provas-leniencia-odebrecht/>> [cit. 2024-09-06].

⁵³ CONCHINSKI, Vinicius. Tacla Duran acusa a Moro y Dallagnol en testimonio sobre corrupción en Lava Jato. In *Brasil de Fato* [online]. Dostupné na: <<https://newsofbrazil.com/toffoli-authorizes-tacla-durans-testimony-in-the-chamber/>> [cit. 2024-09-06].

*politické, ekonomické a súdne zničenie politických protivníkov...*⁵⁴ Uviedol tiež zaujímavé prirovnanie: „Bohužiaľ, zlí sudcovia dnes zohrávajú úlohu, ktorú v 70. rokoch zohrávali zlí vojaci. Zatiaľ čo predtým potláčali v mene národnej bezpečnosti a protikomunistického boja, dnes to robia v mene boja proti korupcii...“⁵⁵ Podobne sa vyjadril aj **pápež František I.**, ktorý sa v rámci cirkvi taktiež radí medzi progresívnych predstaviteľov. Jeho výrok bol naozaj ostrý: „Pravidelne sa objavujú krivé obvinenia proti politickým lídrom a tie sú rozširované médiami, oponentmi a skolonizovanými justičnými orgánmi. Týmto spôsobom, nástrojmi lawfare, sa zneužíva stále potrebný boj proti korupcii na boj proti neželaným vládam, obmedzovanie sociálnych práv a vytváranie pocitu anti-politiky, ktorý vyhovuje tým, ktorí ašpirujú na výkon autoritatívnej moci. **Súčasne je zvláštne, že za fakt korupcie a organizovaného zločinu sa nepovažuje využívanie daňových rajov, prostriedku, ktorý slúži na skrývanie zločinov všetkého druhu...**“⁵⁶ **Pápež na inom mieste zasa uviedol:** „Vytvárajú sa obskúrne podmienky pre odsúdenie nejakej osoby... Média začínajú negatívne hovoriť o konkrétnych ľuďoch, lídroch, a špinia ich ohováraním a difamáciou. Potom do hry vstúpi justícia, ktorá ich odsúdi a nakoniec sa urobí štátny prevrat.“⁵⁷

Ako vidno, jedným z najvážnejších problémov fungovania štátov v súčasnosti je otázka **politickej nezávislosti súdnictva**. Do rozhodnutí súdov chcú zasahovať rôzne subjekty, domáce i zahraničné. Tradične sa o zásahy pokúšajú nielen predstavitelia výkonnej alebo zákonodarnej moci, ale aj rôzne ekonomické subjekty či cudzie tajné služby, ktoré pri tomto ovplyvňovaní využívajú najmä mimovládny sektor a médiá. V Latinskej Amerike často rezonuje obava, že túto taktiku úspešne používajú tajné služby z USA a to v spolupráci s časťou miestnej oligarchie.⁵⁸ Naopak, cieľom sa stala tá časť oligarchie, ktorá sa viac angažovala v prospech domácich politikov, usilujúcich o väčšiu nezávislosť. Zvlášť v prípade sudcu Sergia Mora však existujú jasné dôkazy aj o jeho prepojeniach s americkými poradcami počas pojednávania Lava Jato.⁵⁹ Ešte závažnejším podozrením je to, že vlastne celá kauza sa pripravila nelegálne v priamej spolupráci s agentmi vlády USA na základe amerického zákona o zahraničných korupčných praktikách z roku 1977 (FCPA). Je známe, že FCPA sa selektívne využíva na „boj proti korupcii“ v zahraničí, pričom sa cielene aplikuje dvojaký meter.⁶⁰ Práve v Brazílii štátne orgány USA uzavreli dohody s kajúcnikmi z brazílskeho koncernu Odebrecht a aj tie pomohli brazílskym vyšetrovateľom a následne i tamojším konzervatívnym politikom.⁶¹ Dôležitú úlohu v tomto procese zohrávali práve sudcovia a prokurátori. Samozrejme, do boja proti korupcii sa zapája veľa týchto subjektov s čestnými úmyslami a často ich len ťažko odlišiť od spravodajských aktivít. V niektorých

⁵⁴ CORREA DELGADO, Rafael. *Desafíos en el campo de los derechos humanos*. In ROMANO, Silvina – COPANI, Andrea – PALAZZO, Mara (comp.). *El lawfare en América Latina y su impacto en la vigilancia de los derechos humanos*. Buenos Aires: Ediciones SAIJ, 2022, s. 168.

⁵⁵ Tamže.

⁵⁶ POPE FRANCIS. *Adress to the Participants at the World Congress of the International Association of Penal Law*. In Sala Regia [online]. Dostupné na: <https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2019/november/documents/papa-francesco_20191115_diritto-penale.html> [cit. 2024-09-06].

⁵⁷ AMORIM, Celso – PRONER, Carol. Lawfare et Géopolitique. Focus sur l’Amérique Latin. In *Iris* [online]. Dostupné na: <<https://www.iris-france.org/wp-content/uploads/2021/01/2-Prog-Amerique-Latine-Caraibe-Janvier-2021.pdf>> [cit. 2024-09-06].

⁵⁸ Pozri ODRESKI RAMINA, Larissa Liz – SILVA DE SOUZA, Lucas. El lawfare estadounidense como herramienta de control de recursos naturales: la operación Lava Jato en Brasil y el caso Petrobras. In ROMANO, Silvina – COPANI, Andrea – PALAZZO, Mara (comp.). *El lawfare ien America Latina y su impacto en la vigilancia de los derechos humanos*. Buenos Aires: Ediciones SAIJ, 2022, s. 135 – 150.

⁵⁹ Lula’s defence: New evidence shows illegal cooperation between United States & Lava Jato investigators. In *Brasil Wire* [online]. Dostupné na: <<https://www.brasilwire.com/lulas-defence-new-evidence-shows-illegal-cooperation-between-united-states-lava-jato-investigators/>> [cit. 2024-09-06].

⁶⁰ Pozri KOEHLER, Mike. The Uncomfortable Truths and Double Standards of Bribery Enforcement. In *Fordham Law Review*, 2015, Vol. 84, No. 2, p. 525 – 561.

⁶¹ *Brasil Wire*, ref. 59.

krajinách Latinskej Ameriky sa však sudcovia tradične cítili ako súčasť nadnárodnej elity, neidentifikovali sa s domácim obyvateľstvom a prirodzene sa obracali proti politickým reprezentantom tejto masy. V iných štátoch sa však sudcovia s národom identifikovali viac, a preto bolo potrebné súdnu moc „zreformovať“ a zbaviť sa „skorumpovaných“ sudcov a prokurátorov. Práve to je oblasť, do ktorej sa veľmi intenzívne zapájali politické médiá a mimovládne organizácie financované zo zahraničia.⁶²

Nielen v Latinskej Amerike, ale aj na **Slovensku** existujú podozrenia, že pri boji proti korupcii prichádza k spolupráci aktérov, ktoré neodvodzujú zdroj svojej moci od volieb, najmä k „zvláštnej spolupráci OČTK s vybranými médiami, ktoré disponujú informáciami priamo od OČTK a ktoré pomáhajú OČTK pri zdôvodňovaní vznášania obvinení a väzobných stíhaní „tých správnych osôb“.“⁶³ Na rozdiel od Latinskej Ameriky je však prísnosť a rýchlosť v boji proti korupcii na Slovensku heslom najmä strán súčasnej „progresívnej“ opozície. Strana PS pri téme korupcie vo svojom programe pred parlamentnými voľbami 2023 hlásala: „*Prípravné konanie je potrebné zásadne skrátiť, zúžiť rozsah v ňom vykonávaného dokazovania... Väčšina dokazovania sa presunie pred súd... V prípravnom konaní budú môcť byť vykonané iba neodkladné a neopakovateľné úkony, zaštieňovanie dôkazov a zbieranie podkladov.*“⁶⁴ Predstavitelia PS ako napr. Jaroslav Spišiak tiež vyjadrili vážne obavy pri znižovaní trestných sadzieb, ktoré presadzuje súčasná vládna koalícia: „*Voliči koalície boli dlho presvedčaní, že to, čo teraz robia, je prínosné. Pravda však je, že zločinecké organizácie sa z krokov tejto vlády tešia a usmievajú sa, pretože môžu pokračovať vo svojej činnosti.*“⁶⁵

Teda tak ako existuje podozrenie, že boj proti korupcii si v Latinskej Amerike na istý čas „sprivatizovali“ konzervatívni právnici, tak sa podobné podozrenie sa objavilo na Slovensku v súvislosti s „progresívnymi“ právnikmi. Nemožno si však nevšimnúť, že v danej otázke sa konzervatívni i progresívni právnici ocitajú často v rovnakom názorovom spektre. Ako príklad možno uviesť zhodu medzi Danielom Lipšicom, bývalým konzervatívnym politikom, neskôr špeciálnym prokurátorom a prezidentkou Zuzanou Čaputovou, ktorá pôsobila ako právnička i podpredsedníčka strany Progresívne Slovensko. Obaja sa v roku 2024 zhodovali na zachovaní dovtedajších postupov a inštitúcií v boji proti korupcii a najmä na zachovaní Úradu špeciálnej prokuratúry.

Na druhej strane, v prípade väčšiny právnikov nie je jednoduché poznať ich príklon k progresívnej či konzervatívnej ideológii, najmä ak svoje politické názory neprezentujú verejne. Zdá sa teda, že skutočný rozdiel medzi právnikmi usilujúcich sa o konkrétne postupy v boji proti korupcii nespočíva v ich progresívnej či konzervatívnej ideológii, ale v ich predstavách o využívaní trestno-právnych inštitútov či limitoch zásahov do základných práv. Na záver možno konštatovať, že hoci existujú principiálne rozdiely medzi konzervatívnou a progresívnou politikou, **všeobecná predstava o progresívnom a konzervatívnom právnikovi sa na základe ich postojov ku korupcii vytvoriť nedá.**

⁶² IGUERA, Mariano F. – MURÚA, César. El lawfare latinoamericano frente al espejo de mani pulite. In ROMANO, Silvina – COPANI, Andrea – PALAZZO, Mara (comp.). *El lawfare ien America Latina y su impacto en la vigilancia de los derechos humanos*. Buenos Aires: Ediciones SAIJ, 2022, s. 85 a nasl.

⁶³ RIBÁR, Martin. Orgány (ne)činné v trestnom konaní – ako základné zásady trestného konania neplatia pre vybraných vyšetrovateľov a prokurátorov. In *Právne listy* [online]. Dostupné na: <<https://www.pravne-listy.sk/clanky/a1050-organy-ne-cinne-v-trestnom-konani-ako-zakladne-zasady-trestneho-konania-neplatia-pre-vybranych-vysetrovatelov-a-prokuratorov>> [cit. 2024-09-06].

⁶⁴ VANČO, Branislav. Spravodlivosť. In *Progresívne Slovensko* [online]. Dostupné na: <<https://progresivne.sk/programy/verejne-financie/>> [cit. 2024-09-06].

⁶⁵ Po roku Ficovej vlády sa ľudom nežije pokojnejšie a ani bezpečnejšie. In *Progresívne Slovensko* [online]. Dostupné na: <<https://progresivne.sk/po-roku-ficovej-vlady-sa-ludom-nezije-pokojnejšie-a-ani-bezpečnejšie/>> [cit. 2024-09-06].

Analýza filmových cenzúrnych dôvodov medzivojnovom období v Československu

Jakub Jankovič

POČIATKY FILMOVEJ CENZÚRY

Umenie ako individuálny prejav materializujúci kreatívne schopnosti človeka nachádzame v nespočetnom množstve foriem. Niektoré, ako napríklad literatúra, hudba, architektúra či maľba sa objavili už v období staroveku. Iné, museli počkať na technologický rozvoj a svoje miesto na umeleckej scéne si vydobyli len relatívne nedávno. Medzi novšie formy umeleckého prejavu človeka, patria nepochybne aj filmové diela. Film sa svojou povahou a technickému aspektu líšil od dovtedy bežných prostriedkov umenia a zábavy. Charakter filmu bol všeobecný a univerzálny. Zatiaľ čo napríklad pri literatúre si od adresáta knižné dielo vyžadovalo pre pochopenie určitú úroveň gramotnosti, filmové diela dokázali osloviť *de facto* každého bez rozdielu. S tým úzko súvisí aj ďalší definičný znak filmu, a tým je masovosť. Schopnosť zaujať veľké množstvo ľudí spojená s mienkotvorným potenciálom filmového plátna sa rýchlo ukázala ako problematická. Filmové umenie sa tak od úplných počiatkov muselo vyrovnávať zo zásahmi zo strany štátu – cenzúrou. Pre štátny aparát a politické elity kinematografia zároveň začala naberať kontúry nebezpečného nástroja, šíriaceho politicky alebo morálne závadný obsah. Obsah, ktorý bolo nutné kontrolovať, zasahovať do neho a v najnutnejších prípadoch ho dokonca úplne zakázať. S otázkou, ako sa postaviť k problému filmovej cenzúry, sa musela po prvej svetovej vojne vysporiadať aj Československá republika. Predmetom tohto článku bude otázka, aké najčastejšie dôvody viedli k zákazu alebo zásahu do filmových diel v Československu v medzivojnovom období.

PRÁVNÝ ZÁKLAD FILMOVEJ CENZÚRY V ČESKOSLOVENSKU

Prvý zákonný predpis, ktorý dával štátu možnosti zasiahnuť do oblasti kinematografie bolo nariadenie ministerstva vnútra zo 4. augusta 1901 o povoľovaní koncertov, predstavení a verejných zábavných podnikov okrem divadla. Toto nariadenie malo rámcový charakter a sťahovalo sa na širší okruh produkcií vrátane hudobných koncertov, tanečných zábav, cirkusov a podobne. K legislatívnemu zakotveniu cenzúry filmov na našom území došlo až v závere prvej svetovej vojny, a to prijatím nariadenia uhorského ministerstva vnútra zo dňa 27. apríla 1918

Abstract

This paper analyses the issue of Czechoslovak movie censorship. The main focus is on what grounds did Czechoslovak censorship committee restricted or banned selected movies in interwar period. The goal of this research is to analyse both the legal framework for movie censorship as well as its practical application. The essential part of analysis is a dissection of *modus operandi* in context of methodology used by the censorship committee at Czechoslovak Ministry of interior - what content was considered to be unwanted, harmful or dangerous? What were the merits for such decisions? The article is looking for most prevalent reasons which led to restriction or even prohibitions of some movies in generally in both Czechoslovakia and Slovakia as well.

Keywords

Czechoslovakia, movies and films, interwar period, censorship, freedom of speech

Author

Mgr. Jakub Jankovič
Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
jakub.jankovic@flaw.uniba.sk

Cite

JANKOVIČ, Jakub. Analýza filmových cenzúrnych dôvodov v medzivojnovom období v Československu In *Historia et theoria iuris*, 2024, roč. 16, č. 3, s. 27 – 36.

o kontrole filmov určených pre kinematografické predstavenia. Po vzniku Československa a prijatí recepcnej normy¹ došlo v českých krajinách k prevzatíu dovtedy v rakúskej časti monarchie platného cisárskeho nariadenia z 18. septembra 1912 č. 191/1912 ríšskeho zákonníka, ktoré upravovalo usporiadanie verejných predstavení kinematografických. Tento predpis bol československou filmovou cenzúrou aplikovaný, a to po celú dobu trvania 1. ČSR. Podľa § 15 cisárskeho nariadenia musel byť každý obraz k premietaniu schválený povoluujúcim úradom, a to pod svojím názvom. Podľa § 17 tohto nariadenia bolo povolenie obrazu na premietanie odopreté, pokiaľ by zakladal skutkovú podstatu nejakého trestného činu, mohol by ohrozovať pokoj a poriadok, alebo by sa priechil slušnosti a dobrým mravom.

Na Slovensku po rozpade monarchie cenzúru a oblasť filmového umenia upravovali ustanovenia príslušného nariadenia Ministra s plnou mocou pre správu Slovensku č. 174/1919 z 30. novembra 1919 o kinách, filmových predstaveniach a licenciách. Problematika cenzúry bola upravená § 17 v II. oddieli predmetného nariadenia. Podľa tohto ustanovenia bolo k verejným predvedeniam vrhaním každého obrazu na Slovensku podmienené úradným schválením cenzúrnej komisie pre Slovensko. Podľa § 18 bolo k dosiahnutiu povolenia na predvádzanie obrazov potrebné každý obraz súčasne so svojimi nápismi, s titulmi a s textom predviesť cenzúrnej komisii. Na tento účel sa zriaďovala pri ministerstve s plnou mocou pre správu Slovenska cenzúrna komisia. Cenzúrne konanie malo prebiehať iba v Bratislave, na iných miestach na Slovensku konané byť nesmelo. Na základe § 19 bolo povolenie k verejnemu predstaveniu odmietnuté, pokiaľ by zakladalo skutkovú povahu nejakého trestného činu, znamenalo by ohrozenie verejného pokoja či poriadku, alebo sa protivilo slušnosti a dobrým mravom. Ďalšie taxatívne vymedzené dôvody zakladali komisii právo na odmietnutie v prípade, ak film ohrozoval náboženské ctenie divákov, choval tendenciu štátnej alebo vojenskej správe nepriateľskú, porušoval výchovné snahy u detí či osôb mladších než 16 rokov, alebo ľudovýchovné snahy.² Po zrušení úradu Ministra s plnou mocou pre správu Slovenska v roku 1927 došlo k reorganizácii územnej správy štátu. Župné zriadenie tak vystriedala krajinská správa a jej riadením na území Slovenska bol poverený Krajinský úrad so sídlom v Bratislave, ktorý administratívne priamo podliehal Ministerstvu vnútra Československej republiky. Nariadenie Ministra s plnou mocou pre správu Slovensku č. 174/1919 z 30. novembra 1919 o kinách, filmových predstaveniach a licenciách bolo v platnosti až do roku 1949, keď bolo derogované a nahradené zákonom č. 272/1949 Zb.³

Ministerstvo vnútra Československej republiky svojim výnosom zo dňa 16. júna 1919 č. 22.621-6 o cenzúre filmov zrušilo dovtedy fungujúce cenzúrne zbory v Prahe a Brne a konštituovalo nový jednotný cenzúrny zbor kinematografický, ktorý mal fungovať ako súčasť ministerstva. Výnos ministerstva stanovil, že pokiaľ bolo treba stanovisko cenzúrneho zboru v prípade premietania filmov na Slovensku konzultovať so slovenskou stranou zastúpenou cenzúrnym orgánom v Bratislave, tak vydaný cenzúrny lístok mal obsahovať poznámku s výhradou pre Slovensko. Pražskí cenzori tak mohli premietanie filmu povoliť, avšak s výnimkou Slovenska.⁴

¹ Zákon č. 11/1918 Zb. z. a n. o zriadení samostatného štátu československého.

² Minister s plnou mocou pre správu Slovenska tieto nariadenia vydával v periodiku Úradné noviny, ktoré vychádzali na začiatku v Žiline a neskôr v Bratislave raz za týždeň, vždy s pondelňajším dátumom. Medzi vydavateľov Úradných novín patrili Vavro Šrobár, Ivan Dérer a Jozef Kállay. KIPSOVÁ, Mária. *Bibliografia slovenských a inorečových novín a časopisov z rokov 1919 – 1938*. Martin: Matica slovenská, 1968, s. 1074.

³ Zrušujú sa: b) nariadenie Ministerstva vnútra v zhode s Ministerstvom verejných prác zo dňa 18. septembra 1912, č. 191 r. z., o usporiadaní verejných predstavení kinematografom a nariadenie ministra s plnou mocou pre správu Slovenska zo dňa 1. novembra 1919, č. 174 o usporiadaní verejných kinematografických predstavení na Slovensku. § 3 ods. 1, zákon č. 272/1949 Zb. o vedení výroby a distribúcie v odbore pôsobnosti ministra informácií a osvetly.

⁴ Cenzúrny lístok možno označiť za materializáciu rozhodovacej činnosti cenzúrneho zboru. Jednalo sa o úradnú listinu, na ktorej bolo uvedené meno žiadateľa o cenzúrne konanie, názov a výrobca filmu, dĺžka filmu a žáner ako aj počet dielov, pokiaľ sa jednalo o snímok rozdelený na viacero častí. Ďalej lístok obsahoval stručný obsah

Počas prvorepublikového obdobia prebiehala administratíva filmovej cenzúry v Prahe v spolupráci s cenzúrnou komisiou v Bratislave. Po zrušení Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska komisia s cenzúrnou agendou pre kinematografiu v Bratislave v podstate prestala fungovať.⁵ Tento stav trval až do roku 1935, kedy došlo k opätovnému obnoveniu bratislavskej filmovej cenzúry po tlaku verejnosti a tlače. Dôvodom k tomuto kroku boli rozhodnutia pražskej cenzúry povoliť niekoľko iredentistických maďarských filmov na verejné premietanie.⁶

STRUČNÝ ROZBOR ČINNOSTI CENZÚRNEHO ZBORU KINEMATOGRAFICKÉHO PRI MINISTERSTVE VNÚTRA

Cenzúrne filmové konanie predstavovalo typ správneho konania *sui generis*. Začínalo na žiadosť subjektu, ktorým bola spravidla obchodná spoločnosť s druhom podnikateľskej činnosti v oblasti požičiavania a výroby filmov. Žiadosť mala predpokladané náležitosti úradného podania. Išlo o údaje týkajúce sa žiadateľa, názvu filmu a jeho žánru, výrobcu filmu a jeho sídla, dĺžku filmu a žiadosť o vydanie cenzúrnych lístkov v špecifickom počte kusov. Súčasťou podania bol aj stručný opis obsahu filmu spolu s prílohou obsahujúcou zoznam titulkov. Nutnou súčasťou žiadosti bol samozrejme o cenzúru sa uchádzajúce dielo, teda samotný filmový pás v kotúči.⁷ Vo všeobecnosti malo rozhodnutie cenzúrneho orgánu tri rôzne podoby. Prvým bolo súhlasné stanovisko, a teda povolenie premietat' film verejne. Druhým bolo taktiež súhlasné rozhodnutie, avšak s výhradou v zmysle cenzúrneho zásahu. Zásah mohol smerovať k odstráneniu závadných scén či tituliek. Posledný typ rozhodnutia znamenal zamedzenie filmu. Tento zákaz sa následne pretavil do vydaním ministerského výnosu, ktorým sa verejné premietanie predmetného filmu *de iure* zakázalo.

Mimoriadne cenným prameňom z hľadiska dát v rozhodovacej činnosti tohto orgánu pre nás predstavuje rekapitulácia každoročnej práce filmového cenzúrneho zboru v Prahe vedeného vo Vestníku Ministerstva vnútra Československej republiky. Detailnú súvahu týchto informácií v rokoch 1919 až 1925 vypracovával s mesačnou periodicitou pod názvom Filmová hlídka ministerský tajomník Ministerstva vnútra Dr. Václav Dusil. Neskôr v jeho práci pokračoval v rokoch 1925 až 1939 člen ministerskej rady ministerstva vnútra Dr. Theodor Anders. Obsahom predmetných analýz je presný počet scenzurovaných filmov a filmových snímkov za každý rok, podľa každého mesiaca, zoznam prepustených filmov, zoznam zakázaných filmov aj s detailným opisom príbehu a závadných častí, zoznam štátov podľa importu filmových diel, ako aj napr. zoznam odstránených, či pozmenených scén a titulkov. Neskôr sa v sekcii Filmovej hliadky začali objavovať aj filmy, ktoré pôvodne cenzúrny zbor premietat' zakázal, avšak neskôr po opätovnom zvážení, resp. úprave snímku ich prepustenie povolil. Účel filmovej hliadky ale nemal pre účely štátnej správy len štatistický charakter. Stručné obsahy filmov mali pre politické a policajné úrady slúžiť ako pomôcka, pre uplatňovanie lepšej kontroly nad premietaním zakázaných filmov, ktoré sa niekedy na filmové plátna dostali pod iným názvom. Pre uvedenie príkladu v roku 1930 bolo scenzurovaných 2147 filmov, pričom z toho 1236 filmov bolo prepustených do kín

filmu a samotný výrok cenzúrneho zboru, či sa film povoľuje na verejné premietanie v Československu a či je mladistvým do 16 rokov prístupný. Rovnako bol súčasťou lístku dodatok týkajúci sa cenzúrnym zborom vylúčených scén alebo titulkov. Slovenský národný archív: fond Policajné riaditeľstvo 1920 – 1945 (1950), kr. 449 a 448.

⁵ MIHÁLIK, Peter. *Vznik slovenskej národnej kinematografie 1896 – 1948*. Bratislava: Kabinet divadla a filmu SAV, 1994, s. 45.

⁶ Filmová cenzúra pre Slovensko. In *Slovkino*, 1934, roč. 1, č. 11, s. 7 – 8.

⁷ Žiadosti o cenzúrne konanie, cenzúrne lístky ako aj internú komunikáciu medzi cenzúrnym zborom, žiadateľmi o cenzúru a inými subjektmi tvoria pomerne rozsiahlu archívnu zbierku v počte niekoľko stoviek kartónov. Archívna zbierka sa nachádza v Národnom archíve v Prahe. Národní archiv: fond *Cenzurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra (1919 – 1939)*.

bez obmedzení a 843 snímkov bolo určených na verejné premietanie iba pre dospelých. Za kultúrne výchovné bolo uznaných 217 filmov, zatiaľ čo zakázaných filmov bolo 68. Zo skupiny zakázaných filmov bolo 29 filmov nemeckej výroby, 28 americkej, 5 ruskej, 2 francúzskej, 2 rakúskej, 1 anglickej a 1 holandskej výroby. Z pôvodne v minulosti zakázaných snímkov bolo po cenzúrou vyžadovanej úprave a vylúčení závadných scén povolené premietanie 12 filmom.⁸

ANALÝZA NAJČASTEJŠÍCH DÔVODOV CENZÚRNYCH ZÁSAHOV

Kategorizáciu dôvodov, na základe ktorých cenzúrny zbor kinematografický zasahoval do filmového umenia, rozvinul vo svojej práci zo 60. rokov český filmový kritik, novinár a publicista Ivo Hepner (1928-1975). Hepnerovo dielo⁹ možno zaradiť za dodnes najkomplexnejšie spracovaný pohľad na problematiku filmovej cenzúry v medzivojnovom období vo viacerých aspektoch. Jeho práca však trpí extrémnou ideologickou kontamináciou typickou pre literatúru faktu tohto obdobia. Okrem iného, sa vo svojom diele zameriava primárne na české krajiny a otázku aplikácie cenzúry na Slovensku rieši len okrajovo.

V zmysle cisárskeho nariadenia z 18. septembra 1912 č. 191 ríšskeho zákonníka, konkrétne § 17 bolo povolenie obrazu na premietanie odopreté, pokiaľ by zakladal skutkovú podstatu nejakého trestného činu, mohol by ohrozovať poriadok a pokoj, alebo by sa priecil slušnosti a dobrým mravom. Tieto paušálne vymedzené dôvody predstavovali dostatočne široký právny rámec, aby umožnil cenzúre eliminovať z filmového plátna akékoľvek nežiaduce elementy.

Podstatu a nutnosť cenzúry filmov nám v rozklade zahraničnej cenzúrnej praxe vysvetľuje aj ministerský tajomník JUDr. Václav Dusil nasledovne: „*Obrovský rozmach kinematografie, obliba, již se film teší u nejširších vrstev obyvatelstva a naproti tomu zneužívání podmaňující síly, kterou mají kinematografické snímky na diváky, některými výrobkami, které vyrábějí snímky, hovíci nejnižším lidským vášním působící nenahraditelné škody občanstvu i státu, vyžaduje bedlivého studia kinematografie nejen po stránce hospodářské, ale i kulturní. Moderní státy poznávají dříve nebo později, že zneužívání filmu lze s úspěchem čeliti jen censurou filmů, kterou zavádějí v té či oné podobě. Dosud žádnému státu se nepodařilo zříditi censuru, s níž by byli spokojeni tak filmoví interesenti, tak občanstvo.*“¹⁰

Detaily rozhodovacej činnosti cenzúrneho orgánu nám poodkrývajú archívne záznamy a vestník publikovaný Ministerstvom vnútra. Obsah týchto prameňov nám tak pomôže uchopiť hodnotové a právne východiská, ktoré sa pretavili do podoby cenzúrnych posudkov. Rozborom aplikačnej praxe § 17 cisárskeho nariadenia môžeme rozdeliť vybrané filmy s nimi spojené najčastejšie sa vyskytujúce cenzúrne dôvody v kontexte ich spoločenskej škodlivosti na nasledujúce:

⁸ Pri pojme film, s ktorým sa v tomto období pracuje je nutné si uvedomiť mierny odklon od obsahového významu tohto termínu, aký poznáme dnes. V 20 až 30. rokoch minulého storočia, sa za film považovalo čokoľvek, zachytené na filmovom páse. Vo väčšine prípadov sa síce jednalo o snímky s jasným príbehom a žánrom drámy, kultúrno – výchovne filmy, veselohry, animované a prírodopisné dokumenty, atď.). Tento pojem ale zahŕňal napríklad aj propagačné zábery, reklamy, alebo tzv. časové udalosti. Tieto udalosti, by sme dnes označili za spravodajstvo, teda akýsi prehľad aktuálnych správ z domu aj zo sveta zahrňujúci tematiku politiky, športu, ekonomiky a podobne. Filmová hlídka: filmová statistika za rok 1930. In *Vestník Ministerstva vnútra Československej republiky*, 1931, roč. 13, s. 23.

⁹ HEPNER, Ivo. *Filmová cenzura: příspěvky k dějinám filmové censure v českých zemích v letech 1918 – 1939*. Praha: Ediční sbor Československého filmu – tiskové a propagační oddělení Ústřední půjčovny filmů, 1960.

¹⁰ Filmová cenzura. In *Vestník Ministerstva vnútra Československej republiky*, 1921, roč. 3, s. 321.

a) *Filmy obsahujúce násilie a kriminalitu*

Medzi najrozšírenejšie deficity, ktoré sa vo filmových dielach vyskytli boli scény zobrazujúce kriminalitu a násilnosť. Ponechanie takýchto scén na filmovom plátne, by v dobovom ponímaní zrejme takéto neželané chovanie legitimizovalo. Zábery na bitky a násilnosti, tak boli z filmov pravidelne odstraňované, či limitované na minimum. Uplatňovanie tejto metódy, ale malo pri niektorých zásahoch na filmové dielo takpovediac devastačné účinky. Odstránenie násilnej, hoci aj ojedinalej scény vo filme tak v niektorých prípadoch narušilo podstatnú dejovú súvislosť a následná zápleтка či vyvrcholenie príbehu tým pádom nedávalo divákovi žiaden zmysel.¹¹ Zaujímavosťou boli negatívne stanoviská v prípadoch, v ktorých dochádzalo k bagatelizovaniu trestnej činnosti priamo na plátne. Rovnako zamietavo sa úradný výkon cenzúry staval k filmom, v ktorých boli kriminálne aktivity protagonistov ukazované v sympatickom svetle, vzhľadom na ich ťažkú životnú situáciu. Je zrejme, že úlohou cenzúry tak bolo potlačovať vo filme akékoľvek prejavy trestnej činnosti, hoci by sa mohli v teoretickej rovine javiť ako morálne ospravedlniteľné.

b) *Filmy obsahujúce erotiku*

Ďalším rozšíreným dôvodom, na základe ktorého mali cenzúrne úradníci vo zvyku zakročiť boli scény intímneho alebo erotického charakteru. Nulová tolerancia voči takémuto javu bola uplatňovaná v zmysle litery zákona na zachovanie morálky a dobrých mravov. Pri konkrétnych nami ilustrovaných prípadoch poukážeme, že pri otázkach odhaleného ľudského tela bola cenzúra spravidla nekompromisná. Na zákaz filmu, respektíve vystrihnutie určitej scény postačovali iba náznaky erotiky, o explicitných prejavoch sexuality ani nehovoriac. Okrem iného je nutné vyzdvihnúť, že v prípade dokumentárnych a prírodných diel boli cenzúrne úradníci niekedy schopní sebareflexie a zohľadnili retrospektívne kontext v rámci toho-ktorého cenzurovaného filmu.

c) *Filmy politické a ideologické*

Osobitným dôvodom na aplikáciu cenzúry, boli vo filme vyskytujúce sa prvky, hodnotené ako politicky a ideologicky škodlivé. Išlo zásadne o vyobrazovanie či glorifikáciu nedemokratických, alebo pre československé ústavné zriadenie hrozbu predstavujúcich elementov. V praxi tak išlo o relatívne širokú paletu snímok - počnúc filmami propagujúcimi komunizmus a bolševickú revolúciu, nostalgiou presiaknuté drámy s odkazmi na bývalé Rakúsko-Uhorsko, končiac filmami či zábermi obsahujúce nacistickú symboliku a politických predstaviteľov ľudáctva. Štát tak v mnohých prípadoch pri filmoch s politickým a ideologickým presahom jednal prezieravo. Cenzúra takto chránila svoju samotnú podstatu a eliminovala názorové spektrá, ktoré boli v príkrom rozpore s hodnotami prvej republiky. Pri zákaze vybraných diel zasadených do prostredia Rakúsko-Uhorska, môžeme tento postup označiť až ako snahu paradoxne poprieť vlastnú minulosť.

d) *Filmy obsahujúce špecifické cenzúrne dôvody pre Slovensko*

Cenzúra pri posudzovaní filmov mohla povoliť premietanie filmu s výnimkou Slovenska. Slovensko bolo ako časť Československa považované za územie s určitými historickými a kultúrnymi osobitosťami. Potreba prihliadnuť na túto svojráznosť slovenskej časti prvej republiky a primárne jej obyvateľstva sa tak odrazil aj v rozhodovacej činnosti filmových cenzorov. Zohľadnené tak bolo primárne náboženské cítenie slovenských divákov, ktoré by mohlo v kontexte deja, miest alebo konania postáv vo filmom diele vyvolať pohoršenie, či pobúrenie. V iných prípadoch skutočné dôvody zákazu môžeme vyvodiť iba deduktívne, nakoľko sa v posudkoch

¹¹ NA: f. CSK p. MV, kr. 55. Wolfram a. s. Ministerstvu vnútra v Praze z 9. februára 1931.

pražského cenzúrneho zboru kinematografického nenachádzajú. Predmetný zákaz mal ale aj akýsi odporúčací charakter, keďže u niektorých diel mohla ich zákaz premietania na Slovensku zvrátiť cenzúrna komisia v Bratislave.

Predmetný výpočet je samozrejme iba demonštratívny a predstavuje štatisticky najrozšírenejšie a najbežnejšie dôvody zásahov do kinematografických diel. Zákom vymedzené cenzúrne dôvody mali v podstate paušálny charakter, a teda pod ochranu verejného poriadku alebo mravnosti tak bolo možné subsumovať pomerne širokú paletu vo filme sa objavujúcich konaní a javov. Podme si na vybraných snímkach ilustrovať, aké cenzúrne dôvody pri zákaze či zásahoch do konkrétnych filmových diel dominovali vo všeobecnosti v celom Československu a aké sa uplatnili pri nesúhlasnom stanovisku premietat' film len na Slovensku.

FILMY OBSAHUJÚCE NÁSILIE A KRIMINALITU

Medzi takéto snímky patrila napríklad nemeckojazyčný sedemdielny *Záhľadný elegán* (orig. *Der verhängnisvolle Elegant*) z roku 1930 z produkcie americkej kinematografickej spoločnosti Fox film so sídlom v New Yorku. Táto dráma bola výnosom ministerstva vnútra č. 1019/30 na verejné premietanie zakázaná z dôvodu, že sa prieči slušnosti a dobrým mravom. Film podľa vyjadrenia cenzúrneho zboru poukazuje na prepychový a rozmarový život náčelníka lupičov. Ten si okrem iného robí zo spravodlivosti a príslušníkov polície bláznov, pričom je vykreslený ako gentleman, ktorý sa má divákovi javiť ako sympatický. Snímok podľa cenzorov obsahoval aj viacero závadných scén, v ktorých postavy páchajú zločineckú činnosť. Žiadateľ o cenzúru sa napriek zákazu neskôr obrátil na ministerstvo vnútra opäť s prosbou o začatie nového cenzúrneho konania. Film mal údajne prejsť významnou revíziou a zločinecké scény vytknuté cenzúrnymi úradníkmi boli vystrihnuté. Ministerstvo napriek prepracovaniu diela trvalo na zákaze premietania z dôvodu, že hoci sa už vybrané kriminálne scény vo filme nenachádzajú, samotná závadná premisa a postava náčelníka lupičov je v ňom naďalej prítomná. Táto vada tak nedovoľuje toto dielo prepustiť na verejné predvádzanie.¹²

Mravnosť ako spoločenská cnosť podľa štátnych úradníkov absentovala aj v nemeckej 6 dielnej dráme s názvom *Výkrik nehanebnice* (orig. *Aufschrei einer Schamlosen*) z roku 1930 z dielne berlínskych filmárov Artus-Film. Podľa jednomyselného stanoviska uvedeného v rozhodnutí cenzúrneho poradného zboru ministerstvo vnútra film nepovolilo k verejnému premietaniu. Dôvodom bola morálke sa priečiaci príbeh ako aj konanie jednotlivých postáv. Prevažnú väčšinu filmu tvorili scény odohrávajúce sa v zábavnom nočnom podniku vedenom cynickým kupliarom. Ten vo svojom nevestinci núti viaceré ženy k prostitúcii a inej trestnej činnosti. Tento druh podnikania mu dopomáha k životu v blahobyte a luxuse, čím normalizuje toto konanie a s ním spojené nemravné tendencie.¹³

Vykresľovanie kriminálnych živlov viedlo k zákazu premietania aj pri nemeckom filme *Vydedenci života* (orig. *Die vom Leben enterbten*) z roku 1927, natočenom filmovou produkčnou spoločnosťou Koop Film so sídlom v Berlíne. Podľa výrokovej časti posudku poradného zboru, tvorí podstatnú časť deja opis pohodlného a blahobytného života ľudí, ktorí sa živia ako remeselní zloději a svoju kariéru založili na páchaní trestnej činnosti. Film obsahuje neprimerané množstvo zločineckých trikov a machinácií. Hlavná postava, ktorá sa kvôli zložitej životnej situácii dostala finančných problémov sa namiesto hľadania lepšie platenej práce stane profesionálnym zlodejom. Ziskom plynúcim z kriminálnej činnosti, ale podporuje syna a matku svojej zosnulej milienky - matky dieťaťa. Táto skutočnosť, tak páchanú trestnú činnosť nepriamo ospravedľuje a stavia ju do priaznivého svetla. Kontroverznosť deja nedokázal zachrániť ani koniec filmu, v ktorom je hlavná postava zadržaná policajnými zložkami, svoje konanie ľutuje, sľubuje nápravu a vyslovuje pranie stať sa lepším človekom.¹⁴

Rozpor s morálkou sa nevyhla ani na prvý pohľad nevinná komédia, s ústrednou témou uzavretia manželstva a svadobnej hostiny. Jednalo sa o veselohru v nemeckom jazyku o dvoch dieloch z roku 1927 *Záletný manžel* (orig. *Ein flirtherhafter Gatte*), pochádzajúca z dielne americkej produkčnej firmy Pathé Cinema so sídlom v New Yorku. Cenzúry poradný zbor jednomyselne aj tomto prípade jednoznačne navrhol zákaz tohto snímku. Dôvodom bola podľa znenia posudku skutočnosť, že dej filmu predstavuje iba kopu neslušných a hrubých scén,

¹² NA: f. CSK p. MV, kr. 7. Fox Film corporation s. r. o. Ministerstvu vnútra z 24. januára 1931.

¹³ NA: f. CSK p. MV, kr. 40. Dafa – Film Ministerstvu vnútra zo 6. júna 1930.

¹⁴ NA: f. CSK p. MV, kr. 1. UFA – Film půjčovna a prodej filmů s. r. o. Ministerstvu vnútra v Praze zo 16. januára 1928.

vrátane okrádania svadobných hostí a bitiek na hostine. Verejné premietanie takého filmu by tak bolo v rozpore s dobrými mravmi a slušnosťou.¹⁵

Cenzúra nebola v otázkach násilia ľahostajná ani v prípadoch, keď týranie či surovému zaobchádzaniu boli vystavované vo filme zvieratá. Túto skutočnosť, možno badať napríklad pri cenzúre nemeckého cestopisného filmu *Španielsko* (orig. Spanien) z roku 1930. Išlo o dielo mníchovských filmárov zo štúdia Industrie und Kulturfilm. Pri tejto snímke cenzori odstránili scény, na ktorých býk vráža do rohmi do koňa alebo ako následne toreador skolí býka mečom.¹⁶ Empatiu voči zvieratám úradný výkon cenzúry preukázal ďalej aj pri ruskom filme z roku 1929 s názvom *Arzenál* (Orig. Арсенал), za ktorým stálo filmové štúdio Vuvku so sídlom v Kyjeve. V tejto dráme, okrem iného bola vystrihnutá scéna, na ktorej sedliak surovo udiera koňa.¹⁷

FILMY OBSAHUJÚCE EROTIKU

Sexuálnym podtón našli úradníci ministerstva v prípade nemecká drámy z roku 1932 s názvom *Z denníka lekárky* (orig. Aus dem Tagebuch einer Frauenärztin) natočenej berlínskym štúdiom Deutsches Lichtspielsyndikat. Za obeť v mene zachovania mravnosti padli vo filme titulky, v ktorých muž hovorí žene: „*Len sa na teba pozriem a už máš dieťa.*“¹⁸

Pomyselné nožnice pražský cenzor uplatnil aj pri francúzskej veselohre *Dáma od Maxima* (orig. La dame de chez Maxim's) z roku 1933. Išlo o snímok z dielne kinematografického štúdia Production Korda S.A so sídlom v Paríži. Závadnou sa úradnému výkonu cenzúry javila scéna, pri ktorej tanečnica pred spoločnosťou dvíha sukňu a ukazuje nohy.¹⁹

Nejednalo sa o ojedinelý prípad, kedy sa zábery na dolné ženské partie v očiach cenzúrneho úradu javili ako príliš erotické a na verejné premietanie nemravné. Úradný výkon cenzúry tak zasiahol aj pri filme z roku 1928 s názvom *Kabaret u červenej lucerny* (orig. Cabaret zur roten Laterne), ktorý bol výrobkom filmového štúdia Universal so sídlom v New Yorku. O finálnu scénu, kde v kabarete bolo vidno len nohy tancujúcej tanečnice, tak boli československí diváci ukrátení.²⁰

Pri cenzúrnom konaní nebývalo zvykom nepovoľovať filmy prírodného či náučného charakteru. Napriek tomu sa na zoznam zakázaných snímok dostal aj nemeckojazyčný lekársky dokument z roku 1931 s titulom *Láska – zákon prírody* (orig. Liebe – ein naturgesetz). Išlo o dokument z dielne filmového výrobcu Felix Wildenhain so sídlom v Mníchove. Dôvodom boli scény vykresľujúce akt oplodnenia u zvierat a ľudí ako aj iné formy lásky a zvádzania u ľudí, menovite bozky či tance.²¹ Neskôr bol v roku 1933 tento dokument predmetom cenzúrneho konania opäťovne a tentokrát bol po zvážení ministerstva prepustený na verejné premietanie.²²

Pri žiadosti o cenzúrne konanie pozornosti ministerstva neunikol ani kultúrno-výchovný dokument v nemeckom jazyku z roku 1930 s titulom *Na modrom Jadrane* (orig. Die blaue Adria), ktoré bolo výrobkom filmovej spoločnosti Industrie und Kulturfilm H. Körösi so sídlom v Mníchove. Členovia cenzúrneho zboru pri komunikácii so žiadateľom o cenzúru prejavilo svoju vôľu tento snímok odobriť. Stanovili si však podmienku, že dokument prepustia len vtedy, pokiaľ z neho budú vystrihnuté scény kúpajúcich sa ľudí v plavkách, zachytené v detailnom zábere ako aj zábery pri ktorých si dovolenkujúci hostia spríjemňujú večer v hotelovom rezorte tancom a jedlom.²³

¹⁵ NA: f. CSK p. MV, kr. 4. Slaviafilm a. s. Ministerstvu vnútra v Praze zo 14. marca 1928.

¹⁶ Filmová hlídka. In Vestník Ministerstva vnútra Československej republiky, 1930, roč. 12, s. 203.

¹⁷ Tamže, s. 163.

¹⁸ Filmová hlídka. In Vestník Ministerstva vnútra Československej republiky, 1933, roč. 14, s. 71.

¹⁹ Tamže, s. 100.

²⁰ Filmová hlídka. In Vestník Ministerstva vnútra Československej republiky, 1928, roč. 9, s. 299.

²¹ Filmová hlídka. In Vestník Ministerstva vnútra Československej republiky, 1933, roč. 14, s. 142.

²² Tamže, s. 12.

²³ NA: f. CSK p. MV, kr. 55. Llyod – Film a. s. v Brne, filiálka v Praze Ministerstvu vnútra v Praze z 5. februára 1931.

FILMY POLITICKÉ A IDEOLOGICKÉ

Z hľadiska ideológie bolo pre úradný výkon cenzúry neprípustné povoliť premietanie filmu, ktorý by odkazoval, poprípade oslavoval bývalý Rakúsko – Uhorský štát. Takýmto filmom bola aj o 7 dielny *Kaiserjäger* (orig. Kaiserjäger). Išlo o drámu z roku 1927 z dielne filmového štúdia Hans Otto vo Viedni. Cenzúrny zbor jednohlasne zakázal verejné premietanie tohto filmu. Podľa stanoviska uvedeného v posudku je samotný príbeh filmu nezávadný. Problematickým sa ale javí monarchistické prostredie v ktorom sa dej drámy odohráva.²⁴

V niektorých prípadoch sa údajne politické odkazy nachádzali aj v takých filmoch, kde by sme ich na prvý pohľad vôbec neočakávali. Jeden z takých prípadov vystihuje aj nemecká komédia *Zdravím a bozkávam, Veronika* (orig. Gruß und Kuß – Veronika) z roku 1933, natočená berlínskym štúdiom Johannisthal studios. Táto komédia prešla bez akýchkoľvek zásahov zo strany pražského cenzúrneho zboru a bola povolená na verejné premietanie. V závere tohto diela hlavná postava, stvárnená maďarskou herečkou Franciskou Gaal, rodenou Silberspitz (1903 – 1972) vystúpi s hudobnou vložkou, v ktorej sa údajne spomínajú maďarské národné farby. V miestnom kine v Hlohovci sa toto hudobné vystúpenie stretlo u divákov s nadšením a odmenilo ho veľkým potleskom. Okresný úrad v Hlohovci, v reakcii na túto udalosť premietanie filmu zakázal. Zákaz premietania bol úradom neskôr zrušený, avšak až po odstránení tejto piesne z filmu.²⁵

Pražskú filmovú cenzúru nenechali chladnými ani otázky nacionalistického charakteru. Jednou z páľčivých a pretrvávajúcich tém v československej politike bol problém slovenských autonomistov a ich politického programu. Tento názorový prúd v prvorepublikovom období od začiatku zosobňovala postava slovenského politika a rímskokatolíckeho kňaza Andreja Hlinku (1864 – 1938). Pri príležitosti 1100. výročia vysviacky prvého kostola v strednej Európe, prevzala pod patronát túto udalosť československá vláda. Účasť slovenským autonomistom a Andrejovi Hlinkovi na tejto oslave bola odopretá. Hlinka sa napriek zákazu zo strany vlády na tejto pamätnej udalosti objavil a jeho účasť zaznamenala aj prítomná kamera. Práca filmových remeselníkov sa tak pretavila do kultúrno-výchovného filmu *Pribinove oslavy v Nitre 1933*, za ktorého výrobou stál štátny diapozitívový ústav Praha. Ľudácke aktivity na filmovom plátne, ale u členov cenzúrneho poradného zboru nenašli pochopenia. Z filmu tak boli vystrihnuté zábery, ako Hlinka prehovára z tribúny k ľuďom aj s titulkami: „K zástupom prehovoril starý vodca slovenských katolíkov Andrej Hlinka.“²⁶

Na svetové udalosti, zachytené na filme reagovali prozreteľne cenzori aj v prípade osoby nemeckého politika, ríšskeho kancelára a lídra strany NSDAP Adolfa Hitlera (1880 – 1945). Ten sa objavil na časovom snímku *Foxův zvukový týždenník 55/30* (orig. Fox tönende Wochenschau Nr. 30), výrobok filmového štúdia Fox Film v New Yorku z roku 1930. Scény, na ktorých národní socialisti pripájajú budúcemu nemeckému vodcovi ministerskí úradníci vystrihli.²⁷

Československá cenzúra reflektovala v praxi aj na neskoršie udalosti, keď sa Nemecko po víťazstve Hitlerovej strany vo voľbách v roku 1932 vydalo cestou národného socializmu a diktatúry. Z časového snímku *Foxův zvukový týždenník 8/VIII* (orig. Fox tönende Wochenschau Nr. 8/VIII), ktorý bol dielom filmového štúdia Fox Film v New Yorku z roku 1934 boli z časti filmu,

²⁴ NA: f. CSK p. MV, kr. 5. Wolframfilm s. r. o Ministerstvu vnútra z 20. apríla 1928.

²⁵ Zákaz používania maďarských farieb vyplýval z nariadenie ministra – plnomocníka vlády Československa pre správu Slovenska č. 39/1919 (1007/1919. adm) o zástavách, znakoch (cimeroch) a odznakoch. Aplikácia tohto nariadenia na slová piesne vo filme, ktoré maďarskú trikolóru údajne spomínajú, poukazujú na mimoriadne extenzívny výklad tohto predpisu. SNA: f. PR, kr. 455, inv. j. 2611. Pánu policajnému riaditeľovi od Prezídia krajského úradu v Bratislave z 18. apríla 1934.

²⁶ Filmová hlídka. In Vestník Ministerstva vnútra Československej republiky, 1933, roč. 14, s. 181.

²⁷ Filmová hlídka. In Vestník Ministerstva vnútra Československej republiky, 1931, roč. 12, s. 84.

na ktorých sa predvádzajú lyžiarske závody v Nemecku vylúčené zábery, kde vidno stĺpy s hákovými krížmi.²⁸

ŠPECIFICKÉ DÔVODY CENZÚRY ZOHLADŇOVANÉ PRE SLOVENSKO

V zmysle výnosu ministerstva vnútra Československej republiky zo dňa 16. júna 1919, č. 22.621-6 o cenzúre filmov, mal pražský cenzúrny orgán právomoc zakázať premietanie filmu na Slovensku. Jedným z filmov, ktoré postihol takýto zákaz bola *Záhrada Allahova* (orig. *Garden of Allah*) od americkej filmovej produkčnej Metro-Goldwyn, New York z roku 1927. Zápletkou tejto nemej romantickej drámy je príbeh trapistického mnícha slúžiaceho v jednom kláštore v Alžírsku. Tento mních sa zriekne svojich rehoľných sľubov a utečie do púšte, kde sa zoznámi so ženou do ktorej sa zamiluje, a neskôr sa s ňou ožení. Cenzúrny zbor kinematografický tento snímok jednomyselným rozhodnutím odobril na verejne premietanie, avšak s výhradou pre Slovensko. Zaujímavosťou je nepochybne skutočnosť, že cenzúrna komisia Krajinského úradu v Bratislave, tento snímok o dva týždne neskôr dodatočne k premietania na Slovensko napriek zákazu povolila.²⁹

Rovnaký postup pri zákaze premietania u nás ministerstvo uplatnilo aj u americkej veseľohre *Bázlivi zlodeji* (orig. *Habeas corpus*), natočenej v roku 1928 z dielne americkej spoločnosti Metro-Goldwyn-Mayer z New Yorku. Podľa prípisu cenzorov uvedeného na vnútornej strane posudku sa film povoľuje na premietanie s vylúčením osôb mladistvých s výnimkou Slovenska, a to vzhľadom k tomu, že väčšia časť deja sa odohráva na cintoríne.³⁰

Zákazu premietania na Slovensku sa nevyhla ani nemecká dráma *Zavrhnuté* (orig. *Freiwild*) od berlínskej filmovej spoločnosti Hegewald-Film z roku 1928. Ústredným príbehom tohto diela je nešťastná láska, boj dvoch sokov o srdce jednej ženy s nešťastným koncom - pokusom o vraždu a následnou samovraždou jedného z nápadníkov. Tento nemeckojazyčný snímok bol opäť cenzúrnym zborom povolený k verejnému premietaniu okrem slovenskej časti republiky. Cenzorom tu zrejme vadili scény s vulgarizmami a tematika samovraždy.³¹

Rovnaký osud zastihol aj dielo *Dáma z lôže č. 13.* (orig. *Mysterious Lady*) americkej výroby z roku 1928 od spoločnosti Metro-Goldwyn-Mayer so sídlom v New Yorku. Hviezda zlatej éry nemého filmu Greta Garbo (1905 – 1990), si v tomto snímku zahrala úlohu ruskej špiónky vyslanej zviať vysoko postaveného rakúskeho dôstojníka a ukradnúť od neho vojensky významné plány. Situácia sa skomplikuje, keď sa do seba obaja naozaj zamilujú a ocitnú sa tak v nebezpečnej situácii. Cenzúrny zbor premietanie povolil, avšak s výhradou pre Slovensko. Krajinský úrad premietanie tohto filmu ale dodatočne povolil.³²

Dvojitý meter pri posudzovaní filmu uplatnili cenzori aj pri dráme *Idiot* (orig. *Mockery*) z roku 1928 z dielne filmového výrobného štúdia Metro-Goldwyn zo sídlom v New Yorku. Dej tejto 7 dielnej dramatickej ságy sa rovnako odohráva na pozadí socialistického prevratu v Rusku a obsahuje veľké množstvo revolučných scén. Na rozdiel od iných zakázaných filmov zasadených do prostredia Ruska a obdobia veľkej októbrovej revolúcie, bol tento snímok povolený na verejné premietanie, hoci s výhradou pre Slovensko. Argumentom pre prepustenie filmu v cenzúrnom posudku bol napriek závadnej dobe a prostrediu, úmysel a kontext vzniku filmového diela. Filmy americkej výroby v očiach cenzúrnych referentov mali iba obchodný cieľ a *a priori* nesledovali žiadne tendencie propagujúce odpor voči spoločenskému zriadeniu.³³

²⁸ Filmová hlídka. In Vestník Ministerstva vnútra Československej republiky, 1934, roč. 15, s. 67.

²⁹ NA: f. CSK p. MV, kr. 4. Fanamet – Films a. s. Ministerstvu vnútra v Praze z 13. mája 1928.

³⁰ NA: f. CSK p. MV, kr. 15. Československá Metro – Goldwyn Mayer a. s. Ministerstvu vnútra z 19. decembra 1928.

³¹ NA: f. CSK p. MV, kr. 7. Wolfram s. r. o. Ministerstvu vnútra zo 6. júna 1928.

³² NA: f. CSK p. MV, kr. 16. Československá Metro-Goldwyn Mayer a. s. Ministerstvu vnútra zo 17. januára 1929.

³³ NA: f. CSK p. MV, kr. 5. Fanamet – Films a. s. Ministerstvu vnútra v Praze z 13. apríla 1928.

ZÁVER

Vzostup filmového umenia a potreba toto odvetvie kontrolovať bola pre štátny aparát v medzivojnovom Československu nepochybne výzvou. Film, ako výdobytok moderných technológií tak rozdelil štát a spoločnosť na dva tábory. Pre štátny aparát film zhmotňoval obavy ohľadom negatívneho vplyvu na obyvateľstvo v otázkach morálky, potlačania nebezpečných ideológií až bezpečnosti štátu. Pre bežných divákov bola návšteva kina už od počiatkov formou zábavy, príjemného trávenia času, neskôr až hraničila s umeleckým zážitkom. Rastúca obľúba filmu v tomto období sa tak prirodzene odzrkadlila aj na návštevnosti kín. Zatiaľ čo v roku si v bratislavských kinách prišlo filmy pozrieť 550 129 osôb, o dekádu neskôr teda v roku 1930 to bolo dovedna 1 915 053 osôb.³⁴ Potreba regulácie zo strany štátu sa tak v javili ako opodstatnená a žiaduca.

Samotnú cenzúru filmov v tomto období by bolo chybou vnímať ako spoločensky výslovne negatívny zásah do práva na slobodu prejavu. Štátnym aparátom a nepochybne aj časťou spoločnosti, bola považovaná za vhodný prostriedok na udržanie morálky, mravnosti a bezpečnosti. Výkon cenzúry, ako bolo na viacerých prípadoch ilustrované, či už na názoroch prezentovaných v tlači, alebo dokumentoch v úradnom styku tak verejnosť vnímala ako prirodzený, ba až žiaduci jav. Vo svetle prezentovaných analýz a záverov, sme okrem iného konfrontovaní aj s ďalšou zaujímavou skutočnosťou a to otázkou filmovej cenzúry, ktorá bola častokrát skôr otázkou morálnou, spoločenskou a politickou, než otázkou právnou. Dôvod tohto paradoxu zrejme treba hľadať v tichom tolerovaní až potrebe štátnych zásahov a kontroly aj v rámci filmového umenia v medzivojnovnej spoločnosti. Prirodzene, kritika úradného výkonu cenzúry sa v rôznych podobách objavovala, avšak súvisela so samotným výkonom a rozhodnutiami cenzúrneho orgánu. Pre československú medzivojnovú societu tak nebola problémom filmová cenzúra ako taká, než jej prešľapy v zmysle údajne prehnane tvrdej alebo lajdáckej práce.

Záverom možno konštatovať, že pri posudzovaní škodlivosti filmov z dôvodu zachovania morálky a dobrých mravov bol úradnícky *modus operandi* nekompromisný, v prípade politicky a ideologicky podkutých kinematografických diel ohrozujúcich verejný poriadok až militantný. Samotný obsah hodnôt ako morálka, dobré mravy či verejný poriadok ale nebol v Československu legislatívne vymedzený a aj ich vágnosť nepochybne prispievala k využívaniu cenzúry vo filmovom umení v podstate bez limitov a obmedzení.

³⁴ Štatistika, ktorá hovorí. In *DAV*, 1931, roč. 4, č. 3, s. 3.

Stret progresívnych a konzervatívnych hodnôt v detskom animovanom filme¹

Rudolf Kasinec

ÚVOD

Progresívne názory a ideály sa stali bežnou súčasťou nášho každodenného života. A stali sa i súčasťou filmovej tvorby. Jeden filmový žáner však dlho ostal od ich vplyvu uchránený a ním bol detský animovaný film. Detský divák je veľmi špecifický a prostredníctvom filmu je možné ľahko formovať jeho názory. Výchova detí v predškolskom veku, resp. na prvom stupni základných škôl by mala byť výhradne v gescii rodičov, ktorí rozhodnú, či chcú formovať dieťa prostredníctvom konzervatívnych alebo progresívnych myšlienok. Autonómiu vo výchove rodičom zaručuje i právny poriadok SR a to konkrétne Zákon o rodine v § 30 ods. 1, podľa ktorého „Rozhodujúcu úlohu vo výchove dieťaťa majú rodičia. Rodičia majú právo vychovávať deti v zhode s vlastným náboženským a filozofickým presvedčením.“ A práve v súvislosti s týmto paragrafovým znením sa nové progresívne postoje vyobrazované v detských animovaných filmoch od roku 2021 javia ako problematické.

V príspevku sa pokúsime poukázať na nové progresívne tendencie v súčasnom detskom animovanom filme; spoločenské a právne dôsledky, ktoré z toho u nás i v zahraničí vyplývajú a aké možnosti má zákonodarca, prípadne rodič dieťaťa pri zotrvaní na výchove v konzervatívnom duchu. Našou výskumnou otázkou, na ktorú budeme hľadať odpoveď je: „Je žiadúce informovať rodičov detí o obsahu detských animovaných filmov, ktorých súčasťou je vyobrazovanie progresívnych hodnôt?“ Za kontrolnú vzorku detských animovaných filmov sme si zvolili štyri filmy štúdia Walt Disney Animation – Raketák (Lightyear, 2022), Keď sa červenám (Turning Red, 2022), Neobyčajný svet (Strange world, 2022), Elementy (Elemental, 2023) a jeden film štúdia

Abstract

In this paper, we examine a selected area that has been fundamentally affected by the recent clash between progressive and conservative values. The clash of value systems of both camps will be evaluated in terms of social consequences and law. The area we have chosen to explore is rather unconventional and concerns the portrayal of progressive and conservative attitudes in children's animated movies. We have a preconceived notion of films aimed at a child audience from our childhood. This has not changed for many generations and can be described as traditionally value based. Since 2021, however, new phenomena are beginning to emerge at a global level that can be described as progressive. Children's animated films have gradually begun to feature queer people; same-sex marriages; parental authority is being undermined; the boundaries between right and wrong disappearing. These are all phenomena that we would struggle to find in films aimed primarily at a child audience, in the lead up to 2021. Meanwhile, the films are intended for ages six and up, or even preschoolers. We do not in any way wish to condemn these tendencies, but we do wish to point out their existence and reflect on their legal and social consequences.

Keywords

conflict, conservatism, progressivism, film, morality, law, values, childs

Author

doc. JUDr. Rudolf Kasinec, PhD.
Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
rudolf.kasinec@flaw.uniba.sk

Cite

KASINEC, Rudolf. Stret progresívnych a konzervatívnych hodnôt v detskom animovanom filme. In Historia et theoria iuris, 2024, roč. 16, č. 3, s. 37 – 44.

¹ Príspevok je výstupom z grantového projektu VEGA č. 1/0186/24 Náboženské a sekulárne hodnoty v slovenskom práve.

Sony Pictures Animation – Pripojení: Rodina na baterky (The Mitchells vs. the Machines, 2021). Všetky filmy sú z americkej produkcie a boli distribuované aj v Slovenskej republike.

PROGRESÍVNY VERZUS KONZERVATÍVNY PRÍSTUP V DETSKOM ANIMOVANOM FILME

V úvode tejto časti príspevku sa pokúsime vyjasniť základné rozdiely medzi progresívnym a konzervatívnym postojom. „Konzervativizmus verí, že autorita vyviera z prirodzenej nevyhnutnosti a je uplatňovaná „zhora“; skúsenosti, sociálne postavenie a múdrosť nie sú rozdelené rovnomerne. Autorita je prospešná a nevyhnutná, pretože prebúdza úctu a lojalitu a zvyšuje súdržnosť spoločnosti.“² Tento postoj stavia do popredia autoritu ako garanta stálosti. „Konzervativizmus nemá ideológiu alebo súbor univerzálnych názorov, preto radšej hovorí o konzervatívnych postojoch. Tieto postoje vyplývajú z trvalých, časom a generáciami osvedčených hodnôt, ako aj z konkrétneho času a situácie, v ktorej sa uplatňujú. Konzervatívny postoj nemá jediný zdroj a býva inšpirovaný osobnou skúsenosťou, rôznymi filozofickými názormi či náboženským presvedčením.“³ Toto myslenie môžeme teda označiť ako súbor stálych tradičných hodnôt, ktoré sa generáciami formovali v konkrétnej spoločnosti.

Na druhú stranu pojem progresivizmus nemá pevné pojmové uchopenie. Môžeme ho chápať ako predstavy o pokroku, rozvoj poznania, snahu o zdokonaľovanie duše alebo spoločenského poriadku. Taktiež sa spája s pojmi ako „dokonalosť“ a „vývoj“. Spravidla nezahŕňal predikcie budúceho chaosu alebo nepredvídateľnosti, ale je skôr chápaný ako usporiadaný postup smerom do budúcnosti. Taktiež je interpretovaný ako vykúpenie alebo zhmotnenie viac či menej vopred určenej cesty (individuálnej a/alebo spoločenskej). Býva tiež chápaný ako príspevok k prispôsobeniu spoločenského vývoja chápaného ako nebezpečný alebo nesprávny alebo tiež ako výsledok prognózy a plánovania budúcnosti.⁴ Z toho vyplýva, že progresivizmus možno označiť za myslenie prinášajúce novosť, pokrok a zmenu. K tomuto pojmu je nutné vždy pristupovať v konkrétnom čase a mieste. Zatiaľ, čo konzervativizmus je budovaný na predstavách o pevných historických základoch, tak progresivizmus je akýmsi „oknom“ do možnej budúcnosti. Konzervativizmus verzus progresivizmus je taktiež konfrontáciou minulého a budúceho v priestore a časom ohraničenej spoločenskej arény.

Filmy sa stali neoddeliteľnou súčasťou našich životov. Treba k nim pristupovať primárne ako ku zdroju zábavy, no netreba opomíňať ani ich edukačný, emočný, informačný, výchovný i propagačný potenciál. Vo filme existuje mnoho žánrov, no od ranného detstva sa stretávame najmä s rozprávkami. Tie „nás od detstva formujú, podieľajú sa na vytváraní našej osobnosti, sú dôležitou súčasťou kultúry každej krajiny. Kedysi sa rozprávali, neskôr čítali, dnes ich môžeme pozerať. Tu by som však zdôraznil, že tak ako hrané filmy majú rôzne vekové kategórie, týka sa to aj animovaných filmov. Rodičia by preto mali vždy vyberať pre dieťa vhodnú rozprávku a v ideálnom prípade sa tiež s nimi zhovárať o tom, čo videli a ako to chápali.“⁵ Mnoho rodičov však na sledovanie detských relácií a filmov čas nemá a preto nedokážu zhodnotiť, či obsah programu bol pre

² HORNÁ, Dagmar. Ideotéka alebo ako sa vyznať v pôvode ideovej rôznorodosti politických skupín európskeho parlamentu. In *Škola demokracie* [online]. Dostupné na internete: <https://www.skolademokracie.sk/wp-content/uploads/2020/10/IDEOTEKA_Politicke_ideologie_Odlisnosti.pdf> [cit. 2024-10-20].

³ ČAVOJEC, Jozef – SLOBODA, Dušan. Fiškálna decentralizácia a obce, s. 46. In *Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika* [online]. Dostupné na internete: <https://konzervativizmus.sk/wp-content/uploads/pdf/fisk_dec.pdf> [cit. 2024-10-20].

⁴ TRÖHLER, Daniel. Progressivism. In *Academia* [online]. Dostupné na internete: <<https://www.academia.edu/33924553/Progressivism>> [cit. 2024-10-20].

⁵ DANAY, Tomáš. Animované filmy nie sú len pre deti (rozhovor). In *Bibiana* [online]. Dostupné na internete: <https://www.bibiana.sk/sites/default/files/media/tema-sk_2022-09-30_animovane-filmy-nie-su-len-pre.pdf> [cit. 2024-10-20].

jeho dieťa adekvátny. Ostáva len veriť distribútorom a filmovým štúdiám, že vytvárajú diela vhodné pre detského diváka.

Filmy sa stali globálnym fenoménom, pri ktorom sa stierajú kultúrne hranice. Tu môže nastať problém pri určení vhodnosti prezentovaného obsahu pre tú ktorú kultúru. Svetské postoje často natrafia na náboženské, demokratické zriadenie narazí na to totalitné a konzervatívne postoje sú konfrontované s progresívnym myslením. A rodič sa ocitá v strede tejto konfrontácie a niekedy môže byť nemilo zaskočený obsahom filmu alebo relácie, ktorá je určená primárne pre detského diváka.

Za prvý animovaný film sa považuje krátky francúzsky snímok z roku 1908 "Fantasmagorie"⁶. Detský divák je špeciálnou kategóriou, ktorej je nutné obsah diela prispôbiť. Dieťa v nízkom veku nedokáže rozlišovať medzi reálnym a fiktívnym svetom v dostatočnej miere. Dokáže síce abstrahovať ohromné množstvo informácií, no ich spracovanie je už ďaleko zložitejšie. Aj z tohto dôvodu bol vytvorený systém vekovej prístupnosti a to nielen pri filmoch ale i divadelných hrách, krásnej literatúre, hudbe, komiksoch i pri ďalších umeleckých žánroch. Detská psychika je ďaleko zraniteľnejšia ako u mladistvých, či dospelých konzumentoch. Aj z tohto dôvodu sa v detských animovaných filmoch postupne udomácnili témy ako:

1. Jasné vymedzenie hranice medzi dobrom a zlom: napr. Snehulienka a sedem trpaslíkov (1937), Šípková Ruženka (1959), Leví kráľ (1994).
2. Význam rodiny a priateľstva: napr. Toy story (1995), Rodinka úžasných (2004), Ľadové kráľovstvo (2013), Encanto (2021).
3. Akceptácia autorít: napr. Peter Pan (1953), Medvedie srdce (2003), Hľadá sa nemo (2003).
4. Morálne hodnoty: napr. Pinochio (1940), Zvonár u Matky Božej (1996), Neskrotná (2012).
5. Ochrana životného prostredia a zvierat: napr. Dumbo (1941), 101 dalmatíncov (1961), Wall-E (2008).
6. a mnoho iných tém- ako nasledovanie vlastných snov, spravodlivý trest, hrdinstvo, túžba zvíťaziť atď.

Progresívny prístup k animovaným filmom, ktoré sú určené pre detského diváka sa vyznačuje prítomnosťou diametrálne odlišných tém. Niektoré zo zažitých konzervatívnych tém zostali zachované, no postupne sa pridávali nové námety patriace do portfólia progresívneho spektra. Medzi tie najzávažnejšie sme sa rozhodli zaradiť nasledovné:

1. Postavy z queer komunity: vo filmoch Elementy (vedľajšia nebinárna postava), Neobyčajný svet (hlavná postava z queer komunity), Pripojení: Rodina na baterky (hlavná postava z queer komunity). Zaujímavé je, že hlasy týchto postav sú dabované príslušníkmi, ktoré sa verejne hlásia ku queer komunite a túto skutočnosť autori využívajú pre propagáciu diela.
2. Vyzdvihuje sa inakosť: tu si dovoľíme poukázať na výňatok z článku, ktorý je dostupný na online spravodajskom portáli Štandard a týka sa filmu Keď sa červenám: „*Autori filmu si v závere neodpustili poznámku, ktorá všetko objasní. Keď ide Mei von s kamarátkami a mame sa nepáči, že ju uvidia s ušami a chvostom, tak jej povie: Moja panda, moja voľba.*“⁷ Hlavná postava Mei sa pri emočnom vypätí mení na obrovskú červenú pandu. Film je nabitý skrytými významami a môže zásadne vplývať na krehkú psychiku dieťaťa.

⁶ Fantasmagorie. In Youtube [online]. Dostupné na internete: <<https://www.youtube.com/watch?v=swh448fLd1g>> [prezreté 2024-10-20].

⁷ KOTERBOVÁ, Mária. Disney by sa červenal. Nová rozprávka má ďaleko od príbehu pre deti. In Štandard [online]. Dostupné na internete: <<https://standard.sk/191244/disney-by-sa-cervenal-nova-rozpravka-ma-daleko-od-pribehu-pre-deti>> [cit. 2024-10-19].

3. Vytráca sa tradičná rodina: vo filme Raketák je vyobrazený pár rovnakého pohlavia žijúci v manželstve a vychovávajúci dieťa.
4. Odopieranie poslušnosti voči rodičom i autoritám: je doménou všetkých spomínaných filmov, ktorých hlavnou postavou je tínedžer. Platí to pre filmy Keď sa červenám, Elementy a najmä Neobyčajný svet. Podkopáva sa tu autorita rodičov, ktorých deti chcú samé rozhodovať o svojej sexuálnej orientácii, mimoškolských aktivitách, povinnostiach a pod.
5. Vytráca sa jasná hranica medzi dobrom a zlom: chýba tu tradičný „záporák“, ktorý by reprezentoval zlé ľudské vlastnosti, nevhodné správanie, škodil by hlavnému hrdinovi a bol by za to zákonite a spravodlivo potrestaný. Nepriateľom sa stávajú emócie (Elementy); rodičia a emócie (Keď sa červenám); samotný hrdina, resp. jeho budúce ja (Raketák); nepochopený organizmus a rodičia (Neobyčajný svet). Dieťa tak stráca schopnosť rozlišovať medzi dobrom a zlom. A práve úlohou klasických rozprávok bolo poukázať na negatívne a nebezpečné javy v spoločnosti, a učiť tak dieťa opatrnosti, zodpovednosti a hodnotám.

Prečo je úloha rodiča tak žiadúca pri sprístupňovaní obsahu z filmov? „Vizuálne prezentovaný príbeh sa síce podobá realite a dieťa ho tiež vníma ako skutočný. Informáciu, ktorú tu získa, považuje vo svojom reálnom živote za rovnocennú iným praktickým skúsenostiam. Odlišnosť medzi symbolickým stvárnením príbehu vo filme a jeho eventuálne reálnou podobou je tak malá, že si dieťa ich rozdiel často ani neuvedomuje. To čo je len ,ako', považuje za súčasť skutočnosti a občas sa podľa toho i chová.“⁸ Nové trendy vyobrazované od roku 2021 môžu výrazne narušiť tradičné vzorce správania detí. Sú zásahom do výchovy a rodičia by mali byť o týchto javoch vopred informovaní a sami následne rozhodnú, či je dané dielo a jeho obsah vhodné pre dieťa.

DÔSLEDKY PROGRESÍVNYCH MYŠLIENOK V PRÁVNEJ ROVINE

Filmy sa stali univerzálnym, globálnym, kultúrnym fenoménom a zároveň i nositeľom informácii, sprostredkovateľom emócií, a taktiež propagátorom tradičných, či nových myšlienkových prúdov. Problém spôsobuje najmä ich globálnych charakter, kedy sa nemusí prezentovaný obsah zhodovať so štátnou politikou, právnou úpravou alebo s kultúrnym nastavením konkrétneho štátu. V prípade problémového obsahu štát využije ochranné mechanizmy, ktoré dokážu eliminovať nežiadúci obsah. V niektorých prípadoch však ani tieto mechanizmy nepostačujú, alebo sú zjavne neefektívne. Najvypuklejšie sa kultúrne rozdiely prejavujú pri určovaní vekovej vhodnosti filmových diel pre deti a mladistvých.

V USA napr. funguje tzv. movie ratings (vhodnosť filmov), na základe ktorých je možné identifikovať závadné javy vyobrazené vo filme. Zatiaľ čo rodičia môžu bez obáv nechať svoje deti pozerat' na filmy s označením G (General Audiences – všeobecné publikum), filmy s označením PG (Parental Guidance – rodičovský dozor) môžu obsahovať niektoré javy, ktoré by rodičia možno nechceli, aby ich deti videli alebo aby ich aspoň nevideli samé.⁹ Podobný spôsob určovania vhodnosti sa javí najefektívnejší, keďže výchovu dieťaťa ponecháva výhradne v gescii rodičov. To sa týka i filmových predstavení určených pre školské zariadenia, ktoré sú povinné vyžiadať si vopred písomný súhlas rodiča, aby sa dieťa mohlo konkrétneho predstavenia zúčastniť.

⁸ BRČIAKOVÁ, Zuzana – BAŠTOVÁ, Alžbeta. Vplyv médií na agresívne správanie detí. In *Scientific Bulletin of Chelms Section of Pedagogy*, 2012, č. 1, s. 68 – 74 [online]. Dostupné na internete: <https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Scientific_Bulletin_of_Chelms_Section_of_Pedagogy/Scientific_Bulletin_of_Chelms_Section_of_Pedagogy-r2012-t-n1/Scientific_Bulletin_of_Chelms_Section_of_Pedagogy-r2012-t-n1-s68-74/Scientific_Bulletin_of_Chelms_Section_of_Pedagogy-r2012-t-n1-s68-74.pdf> [cit. 2024-10-23].

⁹ What Do Movie Ratings Mean? (G, PG, R, etc.). In *Engoo* [online]. Dostupné na internete: <<https://engoo.com/blog/travel-fun/what-do-movie-ratings-mean-g-pg-r-etc/>> [cit. 2024-10-23].

U nás je problematika vekovej vhodnosti filmov riešená prostredníctvom Vyhlášky Ministerstva kultúry Slovenskej republiky č. 589/2007 Z. z., ktorou sa ustanovujú podrobnosti o jednotnom systéme označovania audiovizuálnych diel, zvukových záznamov umeleckých výkonov, multimediálnych diel, programov alebo iných zložiek programovej služby a spôsobe jeho uplatňovania. Audiovizuálne diela sú podľa § 1 ods. 4 „*nevhodné pre vekovú skupinu maloletých do 7 rokov, ak obsahujú:*

- a) *agresívne útočiace zvieratá vyvolávajúce strach, napríklad agresívne útočiaci netopier, had alebo pavúk,*
- b) *zobrazenie prostredia v tmavých a pochmúrnych farbách alebo scény s príliš hlučnou hudbou alebo náhlymi zvukovými zmenami,*
- c) *vynútené násilie voči bezmocným, najmä voči deťom alebo zvieratám, alebo*
- d) *zobrazenie ohrozenia rodičovských vzťahov alebo rodiny.“*

Z filmov, ktoré sme sa rozhodli analyzovať pre ich problematický obsah, sú u nás všetky dostupné online a majú na príslušných oficiálnych stránkach uvedené nasledovné vekové obmedzenie: Neobyčajný svet 6 rokov (na DVD nosiči je označenie 7 rokov), Elementy 6 rokov (na DVD nosiči je označenie 7 rokov), Rakeťák 6 rokov (na DVD nosiči je označenie U, čiže bez vekového obmedzenia), Keď sa červenám 9 rokov (na DVD nosiči je označenie 7 rokov), Pripojení: Rodina na baterky 7 rokov (na DVD nosiči je označenie U, čiže bez vekového obmedzenia). Pri každom z týchto prípadov tu podľa nášho názoru pri konfrontácii s platnou legislatívou sporné (konkrétne s § 1 ods. 4 pís. d) spomínanej vyhlášky č. 589/2007). Nevhodné správanie detí voči rodičom je súčasťou troch filmov (Neobyčajný svet, Keď sa červenám a Elementy), zobrazenie queer osôb je súčasťou štyroch filmov (Neobyčajný svet, Rakeťák, Pripojení: Rodina na baterky a Elementy) a manželstvo páru rovnakého pohlavia je súčasťou jedného filmu (Rakeťák). Nehovoriac, že vyobrazenie týchto tém deťom je podľa nás zjavným zásahom do výchovného procesu.

Na rozdiel od USA u nás neplatí požiadavka rodičovského dozoru pri sledovaní detských filmov s problematickým obsahom. Rovnako je tu badať disproporcia pri určovaní vekovej vhodnosti daných filmov na online platformách a na fyzickom DVD nosiči. Síce môžeme namietat, že rozdiel jedného alebo dvoch rokov je zanedbateľný (až na film Rakeťák a Pripojení: Rodina na baterky), no pri riadnom emočnom vývoji a pri rodičovskej výchove je každý rok kľúčový. Podľa nášho názoru je veková hranica pri spomínaných animovaných filmoch nastavená nesprávne a mala by byť posunutá na vyššiu hranicu, prípadne by mal byť zavedený povinný rodičovský dozor po vzore USA, aby rodičia sami rozhodli o vhodnosti kontroverzného obsahu pre ich dieťa. U nás určujú vekovú prístupnosť detských filmov priamo distribučné spoločnosti, ktoré produkujú film (resp. televízie, kde je film vysielaný) na základe platnej legislatívy. Čím nižšia je veková prístupnosť, tým viac potencionálnych divákov je možné do kina alebo k televízii prilákať.

Čo sa ďalej slovenskej legislatívy týka, tak vybrané scény filmu Rakeťák (krátke vyobrazenie manželstva queer páru) sú taktiež podľa nášho názoru problematické s čl. 41 ods. 1 Ústavy SR, podľa ktorého: „*Manželstvo je jedinečný zväzok medzi mužom a ženou. Slovenská republika manželstvo všestranne chráni a napomáha jeho dobru. Manželstvo, rodičovstvo a rodina sú pod ochranou zákona. Zaručuje sa osobitná ochrana detí a mladistvých.*“ Podľa dôvodovej správy k ústavnému zákonu č. 161/2014 Z. z.: „*manželstvo teda nemôže vzniknúť medzi osobami rovnakého pohlavia.*“ Je teda otázne, či je vhodné zobrazovať deťom manželstvo queer páru, ktorého vznik je v súčasnom našom právnom poriadku povolený. Zástancovia konzervatívneho prístupu by boli podľa nášho názoru prevažne proti. Na druhú stranu progresívneho prístupu by argumentovali, že manželstvá párov rovnakého pohlavia sú v niekoľkých desiatkach štátov právne uznané a o tejto skutočnosti by mali byť informovaní všetci.

Ako uvádza L. Trellová: „*otázka zavedenia registrovaných partnerstiev sa stále vyvíja, ale pri jej riešení sa nedosiahol konsenzus, čo znamená, že štáty disponujú voľnou úvahou v načasovaní zavedenia prípadných legislatívnych zmien. ESLP uviedol, že vnímanie inštitúcie manželstva súvisí*

s hlboko zakorenenými sociálnymi a kultúrnymi pomermi tej-ktorej krajiny, a poukázal na to, že vnútroštátne orgány môžu najlepšie posúdiť a reagovať na potreby spoločnosti v tejto oblasti. ESLP ponechal na štát, aby posúdil a rozhodol, či poskytne párom rovnakého pohlavia možnosť uzavrieť manželstvo.“¹⁰ Môžeme konštatovať, že ústavodarca sa priklonil ku konzervatívnemu vymedzeniu manželstva, no to nevylučuje, že v budúcnosti sa môže prikloniť na stranu progresívneho spektra a pristúpiť k ústavnej zmene. Posudzovanie obsahovej vhodnosti animovaných filmov by malo reflektovať aktuálne platnú úpravu a poukázať na prípadný kontroverzný obsah.

Podobne sporný je obsah filmov *Neobyčajný svet*, *Keď sa červenám*, *Pripojení: Rodina na baterky* a *Elementy* v súvislosti s ustanoveniami Zákona o rodine a to konkrétne:

- a) § 30 odsek 1: „Rozhodujúcu úlohu vo výchove dieťaťa majú rodičia. Rodičia majú právo vychovávať deti v zhode s vlastným náboženským a filozofickým presvedčením.“
- b) § 43 odsek 2 (prvá veta)- „Dieťa je povinné svojim rodičom prejavovať primeranú úctu a rešpektovať ich“.

V zahraničí sa stretávame s ďaleko prísnejšími zásahmi štátu pri detských filmoch s problematickým obsahom. Film *Neobyčajný svet* nebol vôbec uvedený v kinách na Blízkom východe, v Číne, Malajzii, Indonézii, Pakistane, Turecku, Vietname, západnej Afrike a Nepále. Na Maldivách je zakázaný pre glorifikáciu homosexuality. V Singapure bolo povolené uviesť film s vekovým obmedzením 16 rokov.¹¹ Na základe toho je možné badať obrovské kultúrne rozdiely v súčasnom svete. Ďalší film z dielne Disney štúdio *Rakeťák* bol zakázaný v 14 štátoch na Blízkom východe a v Ázii a to z dôvodu, že postava Alisha Hawthorne má vzťah so ženou a tiež je tam vyobrazený bozk dvoch osôb rovnakého pohlavia.¹²

DÔSLEDKY PROGRESÍVNYCH MYŠLIENOK V SPOLOČENSKEJ ROVINE

The Walt Disney Company je jedna z najväčších mediálnych a zábavných spoločností na svete, ktorá sa špecializuje na produkciu filmov a relácií primárne určených pre detského diváka. Kto by nepoznal tituly ako *Leví kráľ*, *Aladin*, *Bambi*, *Dumbo*, *Na vlásku*, *Mulan* a množstvo ďalších. Disney si vybudovalo za viac ako 100 rokov svojej existencie neotrasiteľné postavenie v žánri detského animovaného filmu a to nielen doma v USA, ale na celom svete. Animované filmy sa stali nositeľom tradičných hodnôt a dôležitá bola vždy i obsahová stránka vytvorených diel. Od tohto trendu však nové vedenie postupne upustilo a od roku 2022 sa začali presadzovať hodnoty blízke progresívnemu spektru. „*Tento mediálny konglomerát už neskrýva, že jeho cieľom je sociálne formovať svojich divákov. Ľudia z vedenia Disney nedávno prehovorili o svojej túžbe zdieľať, queer príbehy plné rodovo nekonformných postáv. Film Rakeťák bol prelomovým momentom týchto ich ambícií. Ale Rakeťák bol ľahkým odvarom oproti Neobyčajnému svetu, prvej rozprávke pre deti od Disney, ktorej hlavnou postavou je otvorene homosexuálna postava.*“¹³

V USA vlastné označenie filmom udeľuje i kresťanská organizácia Catholic News Service, ktorá má zvláštne oddelenie nazvané Media Review Office, ktoré posudzuje vhodnosť filmov a

¹⁰ TRELLOVÁ, Livia. Článok 41. In OROSZ, Ladislav – SVÁK, Ján a kol. *Ústava Slovenskej republiky: komentár*. Zväzok I. Bratislava: Wolters Kluwer SR s. r. o., 2021, s. 599 – 560.

¹¹ Strange World. In *Censorship Wiki* [online]. Dostupné na internete: <https://censorship.fandom.com/wiki/Strange_World> [cit. 2024-10-25].

¹² Buzz Lightyear movie banned in 14 countries: Here's why. In *New Jersey* [online]. Dostupné na internete: <<https://www.nj.com/entertainment/2022/06/buzz-lightyear-movie-banned-in-14-countries-heres-why.html>> [cit. 2024-10-25].

¹³ MCCRACKEN, Brett. Disneyovka „Neobyčajný svet“ je stelesnením zvláštneho nového sveta. In *Spoločenstvo evanjelia* [online]. Dostupné na internete: <<https://spolocenstvoevanjelia.sk/disneyovka-neobycajny-svet-je-stelesnenim-zvlastneho-noveho-sveta/>> [cit. 2024-10-25].

televízneho vysielania pre kresťansky zmýšľajúcich občanov.¹⁴ Oddelenie vydalo i stanovisko k filmu *Neobyčajný svet*, podľa ktorého nie je film vhodný pre detského diváka.¹⁵ K filmu *Rakeťák* sa vyjadrili nasledovne: Film obsahuje kreslené akčné sekvencie, bozk osôb rovnakého pohlavia a vľúdny pohľad na manželstvo osôb rovnakého pohlavia.¹⁶ K filmu *Keď sa červenám* zas ponúkla kritické stanovisko stránka Národného katolíckeho registra, ktorá daný film označila za dokonalú návnadu a podvod. Každý rodič alebo starý rodič, ktorému leží na srdci najlepší záujem jeho malého dieťaťa by mal danému filmu ukázať stopku.¹⁷

Floridskú učiteľku vyšetruje štátna rada pre vzdelávanie po tom, čo žiakom piatej triedy premietla film *Neobyčajný svet* bez predchádzajúceho súhlasu rodičov.¹⁸ Film má v USA rating PG (parental guidance), čo znamená že je vhodný pre deti staršie ako 8 rokov, ale len v sprievode rodičov. Ako sme už spomínali, tak u nás je vekové obmedzenie daného filmu v online priestore len 6 rokov. V USA bola učiteľka vyšetrovaná v prípade, keď daný film premietala žiakom piatej triedy, čiže starších veku desať rokov. To sa stretlo s odporom zo strany rodičov, ktorí iniciovali dokonca petíciu¹⁹ za odvolanie učiteľky, ktorá bola podpísaná viac ako 31 tisíc signatármi. Zaujímavé je, že vlna odporu proti obsahu filmov je veľmi intenzívna priamo v USA, kde dané diela vznikli.

V prípade, ak zlyháva štátna kontrola filmových diel, tak musí nastúpiť kontrola spoločenská. Tá môže mať podobu bojkotu filmových predstavení, zverejňovanie článkov upozorňujúcich na nevhodný obsah v detských filmoch alebo i formu petícií pri zásahu do výkonu rodičovských práv. Problémom je, že väčšina spoločnosti o novom „progresívnom“ trende v detskom animovanom filme nemá žiadnu vedomosť. Status quo, ktorý tu trval až do roku 2021, bol výrazne narušený zakomponovaním nových tém ako sú queer postavy, manželstvo párov rovnakého pohlavia, vzdor voči rodičovskej autorite a pod. Distribútori tento kontroverzný obsah v popisku k filmu alebo na jeho plagáte úmyselne opomínajú, aby sa vyhli neželanému negatívnemu prijatiu. Platí to najmä v Slovenskej republike, kde je systém určovania vekovej prístupnosti zle nastavený²⁰, pokuty za porušenie právnych predpisov v danej oblasti sú absurdne nízke a téma výchovy detí prostredníctvom filmu je opomínanou a nepodstatnou témou.

ZÁVER

Problematika vzťahu konzervatívnych a progresívnych hodnôt v detskom animovanom filme je d'aleko hlbšia a prekračuje možnosti konferenčného príspevku. Naším cieľom nebolo negatívne hodnotiť tieto nové tendencie, ale poukázať na ich existenciu a rozpor s platnou

¹⁴ HAIN, Milan a kol. *V mezích přístupnosti: cenzura ve filmu a televizi* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, s. 150.

¹⁵ Bližšie pozri MULDERIG, John. Movie Review: 'Strange World'. In *Catholic Review* [online]. Dostupné na internete: <<https://catholicreview.org/movie-review-strange-world>> [cit. 2024-10-26].

¹⁶ Prevzaté z McALEER, Joseph. Movie Review: 'Lightyear'. In *Catholic Review* [online]. Dostupné na internete: <<https://catholicreview.org/movie-review-lightyear>> [cit. 2024-10-26].

¹⁷ BRENNAN, Robert. *Seeing Red After 'Turning Red'*. In *National Catholic Register* [online]. Dostupné na internete: <<https://www.ncregister.com/blog/seeing-red-after-turning-red>> [cit. 2024-10-26].

¹⁸ PAHR, Kristi. 'Don't Say Gay' Leads To Disney Movie Getting Banned In The Classroom. In *Fatherly* [online]. Dostupné na internete: <<https://www.fatherly.com/news/dont-say-gay-strange-worlds-classroom-ban>> [cit. 2024-10-26].

¹⁹ Petícia za odvolanie učiteľky Shannon Rodriguez aj spolu s rozsiahlym odôvodnením. In *Change* [online]. Dostupné na internete: <<https://www.change.org/p/remove-shannon-rodriguez-hernando-county-school-board-member>> [cit. 2024-10-26].

²⁰ K danej problematike bližšie pozri KASINEC, Rudolf. Keď vyvodzovanie zodpovednosti nestačí. In BREZINA, Peter – CVRČEK, František (eds.). *Metamorfózy práva ve střední Evropě: Alfeus a Augiášův chlév. Sborník příspěvků z konference Metamorfózy práva ve střední Evropě VIII*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2024, s. 295 – 309.

legislatívou v Slovenskej republike, či zažitými tradičnými hodnotami. Progresívne i konzervatívne myšlienky podliehajú spoločenským zmenám a plynutiu času. Čo sa nám v súčasnosti javí ako progresívne, môže byť i niekoľko rokov vnímané ako bežný štandard a postupne sa zaradiť do konzervatívneho spektra. Progresívne tendencie v detskom animovanom filme je však nutné hodnotiť tu a teraz.

V konečnom dôsledku bude vždy záležať od výchovy dieťaťa a od prístupu, ktorý konkrétny rodič zvolí. V detskom animovanom filme však až do roku 2021 platil určitý hodnotový štandard, ktorý sa i podľa vyjadrení najvýznamnejšieho globálneho producenta týchto diel (štúdia Disney), zmenil. Problém nastane, ak je rodič vychovávajúci dieťa v konzervatívnom (často náboženskom) duchu konfrontovaný s progresívnymi myšlienkami zasadenými priamo do obsahu filmu. V rannom veku dieťa by mala byť výchova dieťaťa čisto v gescii rodičov.

Zakomponovanie queer postáv do deja filmu, nastrbenie rodičovskej autority a ďalšie problematické javy vyobrazované v detských animovaných filmoch od roku 2021 sú podľa nášho názoru zásahom do autonómie rodičovskej výchovy. Rodič nemôže zastávať úlohu vyšetrovateľa alebo cenzora a zisťovať si o každom detskom filme dodatočné informácie, ktoré sú len ťažko dohl'adateľné bez znalosti cudzích jazykov. Neraz sme boli priamo svedkami situácie, kedy rodičia posadili menšie dieťa so starším súrodeneckým dozorom do kinosály a šli vybavovať iné záležitosti a to v dobrej viere, že animovaný film dieťa zabaví, poučí a obohatí. Obohatí o morálne posolstvo a nie o kontroverzné názory, ktoré môžu zásadným spôsobom nabúrať krehký myšlienkový svet dieťaťa.

Čo sa odpovede na výskumnú otázku položenú v úvode príspevku týka, tak podľa nášho názoru je žiadúce informovať rodičov o problematických javoch, ktoré sú súčasťou obsahu animovaných filmov určených pre detského diváka. Z nášho pohľadu je súčasný systém určovania vekovej prístupnosti nastavený nesprávne. Nové obsahové tendencie v detskom filme sa vymykajú tradičnému poňatiu tohto žánru a sú z pohľadu platnej legislatívy v Slovenskej republike minimálne sporné. Preto navrhujeme:

1. Povinnosť na strane distribútora: označiť problematické javy v detských animovaných filmoch ako je queer problematika, podrážvanie autority rodičov a dospelých, narušenie konceptu tradičnej rodiny a pod. Rodič sa následne rozhodne, či uzná za vhodné, aby si dieťa daný film pozrelo. Následne mu môže poskytnúť vlastné vysvetlenie v zhode s vlastným konzervatívnym alebo progresívnym postojom k problematickej téme.
2. Rodičovský súhlas: aj vzhľadom na skúsenosti zo zahraničia by bolo vhodné vyžadovať rodičovský súhlas v prípade školských filmových predstavení a to aspoň pre prvý stupeň základných škôl. Pričom by vznikla povinnosť školského zariadenia vopred informovať rodičov o prípadnom problematickom obsahu (queer problematika, násilie, vzdor voči rodičom a pod.) a rodič by mal následne možnosť odmietnuť účasť dieťaťa na danom predstavení.

Náboženstvo a jeho miesto v liberálnej demokracii

Sára Majerová

TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ

Princíp rovnosti je jedným z pilierov liberálnej demokracie. Práve otázka rovnosti je v rámci stretu náboženských a sekulárnych hodnôt v práve jednou z najaktuálnejších tém, ktorá je často zdrojom polarizujúcich diskusií, nakoľko sekulárne chápanie rovnosti môže byť častokrát v príkrom rozpore s tradičnými náboženskými normami a hodnotami. V rámci liberálnej demokracie sa s ohľadom na uvedené naskytá otázka, do akej miery by mal štát zasahovať do suverenity náboženskej dogmatiky a na nej postavených náboženských hodnôt v prípadoch, kedy tieto kolidujú so sekulárnymi hodnotami vo všeobecnosti, ako aj tých, ktoré sú premietnuté do východísk a princípov rovnosti. Zvučnými predstaviteľmi diskusie o náboženstve vo verejnom priestore sú už spomínaní americkí filozofi Robert Audi a Nicholas Wolterstorff, ktorých názorové prúdy sa v niektorých segmentoch prelínajú, no v niektorých diametrálne rozchádzajú.

Robert Audi zastáva z pozície predstaviteľa teórie etického intuicionizmu tézu, v zmysle ktorej sú základné morálne propozície zrejme samé o sebe a k svojmu obhájeniu nevyžadujú žiadne argumentačné zdôvodnenie.¹ V zmysle uvedeného Audi konštruje pre daný hodnotovomorálny konflikt základné východisko, v zmysle ktorého je v liberálnej demokracii neprípustné využívať donucovaciu legislatívu, ktorá by bola postavená na náboženských argumentoch, či motiváciách. Audi dodáva, že ak by aj štát pristúpil k využitiu náboženských argumentov v práve, tieto musia byť sprevádzané sekulárnymi argumentmi a motiváciami, ktoré sú ako „sekulárny zdroj“ z pohľadu legitimacy nevyhnutným predpokladom spravodlivej správy vecí verejných.² Inými slovami zastáva názor, že vplyv náboženstva na verejné rozhodovanie by sa mal pripúšťať len v obmedzenej miere, a že štát by mal vo svojej podstate ostávať neutrálny. Popisovaným

Abstract

The conflict between religious and secular values in law is not a new phenomenon. On the contrary, the scales have historically shifted constantly in the context of this clash. The current period, in which polarising themes are coming to light in society, driven by the principle of equality in its various forms, raises once again the question of the place of religion in liberal democracy. Several voices in philosophy, political science, and law have raised the question of religion's role within the public sphere. The philosophers Robert Audi and Nicholas Wolterstorff, whose profound academic debate is not only an asset in identifying the compromises between the progressiveness of liberal democracy and the conservative reservation of religion, but also an important sign of how, in the real world, even a confrontation of divergent views could retain the hallmarks of openness and a willingness to listen to different opinions. This article shall aim to use the expertise of Robert Audi and Nicholas Wolterstorff to identify how the clash of religious and secular values can be approached in law today, including in a context of upholding the principle of equality, as well as by demonstrating the premises of both philosophers through practical cases captured in the jurisprudence of various judicial authorities.

Keywords

liberal democracy, religion, equality, case law

Author

Mgr. Sára Majerová
Univerzity Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
sara.majerova@flaw.uniba.sk

Cite

MAJEROVÁ, Sára. Náboženstvo a jeho miesto v liberálnej demokracii. In *Historia et theoria iuris*, 2024, roč. 16, č. 3, s. 45 – 51.

¹ ZALTA, Edward N. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Kalifornia, USA: Stanford University Press, 1995.

² AUDI, Robert. *Religious Commitment and Secular Reason*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, s. 16 – 30, 65.

konceptom tzv. sekulárneho rozumu naznačuje, že argumenty založené na náboženskom presvedčení by nemali byť vnímané ako primárne argumentačné zdôvodnenie, nakoľko má liberálna demokracia vo svojej podstate vychádzať z idey rovnosti, teda má slúžiť všetkým občanom bez rozdielu. Audi tak zastáva názor, že štát by mal nasledovať striktnú neutralitu a rozhodovacie procesy vo verejnej sfére by sa mali opierať primárne o sekulárny rozum.³ Kľúčové pritom ostáva to, aby verejná diskusia nevychádzala z náboženských argumentov, inak môže dochádzať k stavu nerovnováhy a neprekonateľnému stretu, nie len medzi sekulárnymi hodnotami a záujmami (nehovoriac tými, ktoré majú status nadnárodných štandardov) a náboženskými hodnotami, ale takisto k hodnotovému stretu rôznych vierovyznaní navzájom. Popisovaná teória sekulárneho rozumu teda predpokladá, že náboženské hodnoty možno vnímať len v rovine súkromného života jednotlivca, pričom verejné rozhodovanie musí nutne vychádzať z hodnotovo neutrálnych princípov, ktoré sú (vo väčšej, či menšej miere) akceptovateľné pre všetkých členov spoločnosti.

Ak sa pozrieme na východiská Nicholasa Wolterstorffa ako zástancu reformovanej epistemológie pojednávajúcej o racionalite náboženského vyznania zistíme, že vychádza z tézy, v zmysle ktorej sa náboženská viera z hľadiska teórie poznania vníma ako sama o sebe odôvodnená, a to až do momentu, kým sa nepreukáže opak.⁴ Wolterstorff tak v rámci nastolenej problematiky zastáva názor, že v liberálnej demokracii nemožno akceptovať obmedzenie využitia náboženských argumentov, čím spochybňuje nevyhnutnosť existencie spomínaného „sekulárneho zdroja“ argumentov. Zjednodušene povedané Nicholas Wolterstorff tvrdí, že náboženské presvedčenie, a na ňom postavené náboženské argumenty majú s ohľadom na svoje historické a kultúrne konotácie legitímne miesto v rámci správy vecí verejných, pričom tvrdí, že obmedzovanie vplyvu náboženstva na právo by bolo v rozpore s princípmi liberálnej demokracie a názorového pluralizmu ako základu liberálnej demokracie. Podľa Wolterstorffa je potrebné náboženské hodnoty pretavené do náboženských argumentov voľne prezentovať v rámci otvorenej spoločenskej diskusii, nakoľko jedine prostredníctvom názorovej diverzity možno v spoločnosti postavenej na základoch liberálnej demokracie dospieť k porozumeniu a naplneniu princípu rovnosti.

Aj napriek rôznym názorovým východiskám sa však obaja filozofi názorovo zhodujú v téze, že liberálna demokracia, okrem toho, že garantuje určité práva, v sebe nesie aj isté požiadavky na uplatňovanie týchto práv. Uvedené východisko popisuje tzv. oblasť etiky občana. Obaja filozofi zhodne poukazujú na to, že je dôležité to, akým spôsobom a kedy sú práva uplatňované, aby boli spôsobilé udržať rešpekt k slobode a rovnosti medzi členmi spoločnosti.⁵ Názorovú odlišnosť však badať v otázke toho, aké konkrétne požiadavky na uplatňovanie práv liberálna demokracia implikuje. Robert Audi v tejto diskusii obhajuje liberálnu pozíciu, ktorá vychádza z požiadavky oddelenia náboženstva a verejnej politiky, a to tak na inštitucionálnej úrovni, ako aj vo vzťahu jednotlivca a verejnej moci, resp. verejnej politiky.⁶ Nicholas Wolterstorff na druhú stranu zastáva tzv. konsociačnú pozíciu, ktorá vychádza z predpokladu možného spolužitia viacerých sociálnych, či náboženských skupín v pluralitnej spoločnosti založenej na idey inklúzie a rovnosti.⁷ Wolterstorff verí, že by mala moderná demokracia aktívne zabezpečovať priestor pre

³ Tamže, s. 214 – 215.

⁴ PLANTINGA, Alvin C. *God and Other Minds: A Study of the Rational Justification of Belief in God*. New York, USA: Cornell University Press, 1990, s. 5 – 22.

⁵ WOLTERSTORFF, Nicholas – AUDI, Robert. *Religion in the Public Square: The Place of Religious Convictions in Political Debate (Point/Counterpoint: Philosophers Debate Contemporary Issues)*. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, 1996, s. 57 – 80.

⁶ AUDI, Robert. *Religious Commitment and Secular Reason*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, s. 59 – 78.

⁷ WOLTERSTORFF, Nicholas. *Justice: Rights and Wrongs*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2008, s. 14 – 16.

rôzne názorové skupiny, ktorých právo na seberealizáciu by nemalo byť obmedzované odvolávajú sa na to, že pramení z náboženských zdrojov.⁸ Wolterstorff skrz svoju pozíciu obhajujúcu potrebu pluralizmu ašpiruje o dosiahnutie stabilného a prosperujúceho spolužitia jednotlivcov spoločnosti zastávajúcich rôznorodé doktríny, pohľady, či prístupy. Nesnaží sa teda (tak, ako to robí Robert Audi) nájsť nezávislý zdroj zdôvodnení, ktoré by boli vlastné každému jednotlivcovi spoločnosti, naopak usiluje o zahrnutie rôznych názorov alebo pohľadov, a nachádzanie konsenzu, či kompromisu s cieľom udržateľnej koncepcie rovnosti.⁹

Ak sa však vrátime k jadrú filozofickej roviny téz oboch filozofov, vhodnejším príkladom prepojenia s rovinou presadzovania rovnosti v praxi sa javí byť práve problém v rámci vnímania inštitútu manželstva a rodiny. V rámci uvedeného badať konflikt predovšetkým vo vnímaní úlohy manželského zväzku, vnímaní rodovej roly muža a ženy a taktiež v definícii rodiny. Zatiaľ čo sekulárne chápanie manželstva a rodiny bude mať extenzívny charakter, kedy budú zohľadňované napríklad práva homosexuálnych párov na uzatváranie manželstva a rodiny, práva žien na rozhodovanie o tehotenstve, či materstve a pod., tak tradičné náboženské hodnoty budú vnímať manželstvo ako výlučne heterosexuálny zväzok muža a ženy, poslanie ktorého je v rodinnom spoločenstve stvorenie života so zachovaním tak mužskej, ako aj ženskej roly, ktoré sú vnímané v prevažnej miere striktné oddelene, naplňajúce rôzne životné poslania. Uvedené je pritom len náčrtom stretu sekulárnych a náboženských hodnôt v oblasti presadzovania princípu rovnosti v spoločnosti. Ak sa na uvedený stret pozrieme vo všeobecnej rovine optikou koncepcie Roberta Audiho, možno dedukovať, že by bolo namieste aplikovať rovnaké princípy pre všetkých bez rozdielu, čo by znamenalo zabezpečiť práva pre všetky rodinné štruktúry a formy spolužitia bez ohľadu na náboženské presvedčenie a jeho vplyv v rámci spoločnosti. Na druhej strane, Wolterstorffova koncepcia by nás nabádala k tomu, aby bol v rámci verejnej diskusie ponechaný priestor pre náboženské výnimky, napríklad v prípade prevalencie hodnotového nastavenia nasledujúceho tradičné náboženské hodnoty v danej spoločnosti, avšak s dôrazom na to, aby nedochádzalo k výraznej diskriminácii či obmedzovaniu práv ostatných.

NÁBOŽENSKÉ A SEKULÁRNE HODNOTY VO VZŤAHU K PRINCÍPU ROVNOSTI

V praktickom živote sa stret náboženských a sekulárnych hodnôt najvýraznejšie prejavuje v otázkach, ktoré priamo súvisia s právami jednotlivcov. My sa zameriame na tie, ktoré sú spojené s hodnotou rovnosti a slobody. Jednou z najzvučnejších tém spôsobujúcich rozkol medzi sekulárnymi a náboženskými hodnotami predstavuje otázka sexuality, resp. práv sexuálnych menšín, ďalej je to oblasť rodinného práva, či otázka rodových stereotypov, a mnohé iné. Sekulárna rovnosť pritom vo všeobecnosti vychádza z požiadavky, aby mali všetky osoby, bez ohľadu na svoju odlišnosť, resp. individuálne danosti, rovnaké právne postavenie a ochranu. Na druhú stranu náboženská dogmatika je vystavaná na tradičných a nemenných hodnotách nasledujúcich rodové stereotypy, pričom vnímanie rovnosti je spájané s vnímaním poslanca, ktorá odráža istú hierarchiu vypovedajúcu o odlišných úlohách a povinnostiach v živote jednotlivca.

Ak sa na načrtnutú problematiku pozrieme optikou vyššie uvedených teoretických východísk, tak môžeme konštatovať, že Audiho prístup by v tomto prípade favorizoval oddelenie náboženských argumentov od verejnej problematiky a predovšetkým od legislatívneho procesu, čím by sa dosiahla akási názorová objektivita, a zabezpečilo by sa tak to, že verejné záujmy a v konkrétnosti legislatíva, budú slúžiť celej spoločnosti bez ohľadu na náboženské presvedčenie. Uvedené však otvára otázku toho, či by sa v danom prípade nejednalo len o domnelú

⁸ Tamže, s. 114 – 142.

⁹ WOLTERSTORFF, Nicholas – AUDI, Robert. Religion in the Public Square: The Place of Religious Convictions in Political Debate (Point/Counterpoint: Philosophers Debate Contemporary Issues). Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, 1996, s. 83 – 86.

názorovú objektivitu, ktorá by v skutočnosti vytvára neželaný stav diskriminácie. Túto rovinu vníma aj samotný Wolterstorff, na základe ktorého teoretických východísk možno argumentovať tým, že ignorácia náboženských argumentov vychádzajúcich z náboženského presvedčenia môže v konečnom dôsledku viesť k marginalizácii náboženských komunít z dôvodu ich náboženského presvedčenia. V zmysle Wolterstorff prístupu tak možno dedukovať, že v danom prípade bude potrebné hľadať a nachádzať kompromisy, ktoré umožnia obom názorovým skupinám (sekulárnym aj náboženským) slobodne vyjadriť svoje presvedčenia a využívať argumentáciu na nich postavenú, s cieľom naplnenia idey rovnosti ako jedného s cieľov liberálnej demokracie. Ani Wolterstorffov prístup však nemožno považovať za nevytvárajúci sporné otázky. Poprednou je práve obava z toho, či pripustenie náboženských argumentov vo verejnej diskusii nebude krokom k ohrozeniu, resp. oslabeniu neutrality štátu, pričom otázne stále ostáva aj to, akým spôsobom by sa v takýchto prípadoch riešil spor medzi náboženskými argumentmi navzájom.

Uvedené postoje pritom ich zovšeobecnením možno pripodobniť k dvom podobám, či koncepciám rovnosti, a to rovnosti *de iure* a rovnosti *de facto*. Ak hovoríme o rovnosti *de iure*, tak máme na mysli rovnosť formálnu, ktorá je zachytená v rámci právneho poriadku a je v konkrétnosti deklarovaná právnymi predpismi ako zabezpečovanie rovnosti príležitostí, či rovnosti východiskových pozícií. V tomto prípade ide o rovnosť v rámci jej inštitucionálneho a legislatívneho ukotvenia, teda oficiálneho mechanizmu, cieľom ktorého je generálna deklarácia rovnosti nezohľadňujúca, resp. popierajúca rozdielnosť spôsobenú individualitou jednotlivcov. V rámci uvedenej koncepcie rovnosti možno badať podobný vzorec posudzovania odlišnosti aký vidíme u Roberta Audiho, ktorý s cieľom zabezpečenia stavu objektivity pristupuje k popieraniu názorovej odlišnosti, ktorá je stavom faktickým a častokrát nespochybniteľný. Rovnako aj v rámci koncepcie rovnosti *de iure* vnímame prístup popierajúci objektívnu realitu odrazenú v individuálnej odlišnosti jednotlivcov, a to deklaráciou objektívnej rovnosti zachytenou zakotvením rovnosti práv v právnom poriadku, ktorá však častokrát exituje výlučne na papieri. Ak na druhú stranu hovoríme o rovnosti *de facto*, často označovanej aj ako rovnosť výsledkov, tak vychádzame z vnímania rovnosti ako nástroja zamedzovania nerovnosti zameraného na sledovanie a posudzovanie stavu rovnosti v prax. Cieľom uvedeného je pritom zabezpečenie efektívnej reakcie na neželaný stav nerovnosti a to zavádzaním rôznych opatrení zameraných na odstránenie tohto javu, predovšetkým z oblasti antidiskriminácie, ktorá sa riadi víziou rozdielnosti, alebo inak diferencie, z ktorej ťaží, a ktorú využíva na rozvoj spoločnosti a dosiahnutie inklúzie. Uvedené podľa nášho názoru možno pripodobniť práve Wolterstorffovej koncepcii, ktorá v rámci mechanizmu posudzovania vychádza práve z predpokladu toho, že s cieľom zabezpečenia stavu rovnosti je nutné zachovať pluralizmus, a že nemožno favorizovať, či znevýhodňovať akúkoľvek skupinu len z dôvodu individuálnych (aj skupinovo zachytených) rozdielnosti.

POTENCIÁLNE KONFLIKTY A RIEŠENIA STRETU NÁBOŽENSKÝCH A SEKULÁRNYCH HODNÔT

Ak sa pozrieme na prax a potencionálne konflikty a riešenia načrtnutej problematiky, uvedené možno podľa nášho názoru najlepšie demonštrovať skrz prípady z reálnej praxe, ktoré sa za pomoci vlastného výkladu téz oboch filozofov pokúsime rozanalyzovať tak pohľadom Roberta Audiho, ako aj Nicholasa Wolterstorffa.

Začať môžeme na prípade *Masterpiece Cakeshop v. Colorado Civil Rights Commission*, v ktorom majiteľ cukrárne, ktorý bol kresťanského vierovyznania odmietol poskytnúť svoje služby a vytvoriť svadobnú tortu pre homosexuálny pár, pričom argumentoval, že uvedené by bolo v rozpore s jeho náboženským presvedčením. Najvyšší súd Spojených štátov rozhodol v danej veci v prospech dotknutého cukrára, zdôrazňujúc, že jeho náboženské presvedčenie bolo

v tomto prípade dostatočne silným dôvodom na obmedzenie princípu rovnosti. Rozhodnutie ako také však nezaviedlo všeobecné pravidlo a zdôraznilo dôležitosť posudzovania podobných prípadov individuálne, pričom bolo v rozhodnutí taktiež zdôraznené, že je potrebné dôsledne posudzovať charakter takéhoto odmietnutia, ktorý nemôže byť generálny v tom zmysle, že by sa jednalo o odmietnutie presahujúce rámec uplatnenia individuálnych práv dotknutého subjektu odmietajúceho poskytnúť tovary alebo služby, t.z. ktorého výsledkom by bolo zamedzenie prístupu k tovarom a službám bez právne relevantného dôvodu.¹⁰ Zovšeobecnením východísk oboch filozofov možno simulovať spôsob posúdenia tohto prípadu. Audiho téza by nám v danom prípade pravdepodobne prikazovala prikloniť sa k rozhodnutiu, ktoré by uprednostňovalo princíp rovnosti, pričom argumentačným základom by bolo tvrdenie, že poskytovanie komerčnej služby nesmie byť spájané a ovplyvňované náboženskými presvedčeniami. Wolterstorffova téza by naopak mohla favorizovať práve legitímne právo náboženského vyjadrenia majiteľa cukrárne, čím by sa vyzdvihla potreba hľadania kompromisov a objektívneho mechanizmu vyvažovania medzi kolidujúcimi hodnotami umožňujúceho koexistenciu oboch práv.

Pomerne známym je v oblasti stretu náboženských a sekulárnych hodnôt prípad *Lautsi v. Italy*, v ktorom matka namietala proti prítomnosti krížov v školských triedach vzdelávacieho zariadenia, ktoré navštevovali jej deti, pričom tvrdila, že uvedené porušuje právo jej detí na vzdelanie v neutrálnom prostredí. Európsky súd pre ľudské práva rozhodol, že umiestnenie krížov v talianskych školách neporušuje Európsky dohovor o ľudských právach, keďže ide o symbol národného kultúrneho dedičstva. Európsky súd pre ľudské práva tak oprel legitímnosť prítomnosti krížov vo vzdelávacích zariadeniach o kultúrno-historický význam, ktorý nepovažoval za aktívne náboženské presadzovanie. Európsky súd pre ľudské práva argumentoval, že členské štáty majú v otázkach náboženského prejavu určitý priestor na uváženie.¹¹ S ohľadom na uvedený prípad možno dedukovať, že podľa Roberta Audiho by prítomnosť krížov vo vzdelávacích zariadeniach mohla byť vnímaná ako narušenie neutrality, nakoľko symboly môžu mať inherentne náboženský charakter, aj keď sú prezentované ako súčasť kultúrneho dedičstva. Na druhú stranu vychádzajúc z téz Nicholasa Wolterstorffa možno konštatovať, že kríž vo vzdelávacích zariadeniach neznamená z podstaty veci povinnosť študentov stotožniť sa s kresťanským náboženstvom. Naopak, jeho prítomnosť možno vnímať ako symbol spoločenskej plurality, kde náboženstvo tvorí legitímnu súčasť.

Ako ďalší možno spomenúť prípad *Burwell v. Hobby Lobby Stores, Inc.*, kde súkromná spoločnosť prezentujúca silné náboženské hodnoty jej majiteľov odmietla svojim zamestnancom poskytovať zdravotné poistenie pokrývajúce antikoncepciu tak, ako to požadovala tamojšia legislatíva (*Affordable Care Act*), a to odvolávajú sa na náboženskú slobodu. Najvyšší súd Spojených štátov rozhodol v prospech spoločnosti, pričom zdôraznil, že náboženská sloboda sa vzťahuje aj na súkromné korporácie vlastnené jednotlivcami s náboženským presvedčením.¹² V danom prípade možno východisko Roberta Audiho demonštrovať tak, že náboženské presvedčenie majiteľov spoločnosti nemá byť dôvodom na upieranie práv zamestnancom, ktorí nemusia zdieľať rovnaké náboženské hodnoty ako ich zamestnávateľ. Legislatíva by v tomto ohľade mala byť teda formulovaná na základe sekulárneho rozumu, ktorý zaručuje rovnaké zaobchádzanie pre všetkých. V zmysle východiska Nicholasa Wolterstorffa by bolo rozhodujúce podľa nášho názoru to, že náboženské presvedčenie vlastníkov danej spoločnosti nie je len súkromnou záležitosťou, ale ovplyvňuje ich podnikanie a rozhodnutia, z dôvodu čoho je legitímnym dôvodom pre dané rozhodnutie spoločnosti. V zmysle uvedeného by tak bolo namieste prikloniť sa k myšlienke, že právny systém by mal umožniť flexibilitu, ktorá rešpektuje náboženské presvedčenia jednotlivcov aj súkromných spoločností.

¹⁰ Najvyšší súd Spojených štátov. *Masterpiece Cakeshop, Ltd. v. Colorado Civil Rights Commission*, 584 U.S., 2017.

¹¹ Európsky súd pre ľudské práva. *Lautsi and Others v. Italy*, Application, no. 30814/06, 2011.

¹² Najvyšší súd Spojených štátov. *Burwell v. Hobby Lobby Stores, Inc.*, 573 U.S. 682, 2014.

Ako posledný možno spomenúť zaujímavý prípad *İ.A. v. Turkey*, zaoberajúci sa problematikou blasfémie, t.z. verejného znevažovania čohokoľvek požívajúceho status úctyhodnosti, najčastejšie Boha, prípadne uctievaných osôb či svetonázorov. V predmetnom prípade sa jednalo o počínanie si vydavateľa knihy „*Yasak Tümceler*“ v preklade zakázané frázy, ktorý bol obvinený podľa článku 175 tureckého trestného zákonníka za vyjadrovanie názorov proti Bohu, náboženstvu, prorokovi a svätej knihe, kedy bola na misky váh postavená sloboda prejavu a ochrana kultúrnych a náboženských hodnôt spoločnosti. Vydavateľ sa argumentačne bránil tým, že sa v danom prípade jedná o prezentovanie autorovho pohľadu na rozoberanú problematiku, a teda že sa nejedná o verejnú blasfémii, či urážanie, ako to tvrdili turecké orgány. Prípad sa dostal až pred Európsky súd pre ľudské práva, ktorý sa priklonil na stranu tureckých orgánov a uviedol, že nedošlo z ich strany k narušeniu slobody prejavu subsumovaním daného skutkového stavu pod prípad blasfémie. Argumentačná línia pritom spočívala v tom, že vydanie predmetnej publikácie s ohľadom na jej obsah predstavovalo prekročenie únosnej miery akceptácie slobody slova, nakoľko dominovala naliehavá spoločenská potreba ochrany náboženských hodnôt danej spoločnosti.¹³ V tomto prípade možno pristúpiť k aplikácii východísk Roberta Audiho a Nicholasa Wolterstorffa spôsobom, kde nasledujúc Wolterstorffovu argumentačnú líniu možno vnímať slobodu prejavu ako právo, ktoré síce je zásadné pre udržanie demokracie, avšak rovnako tak je pri jeho uplatňovaní nutne nasledovať určité limity, ktorými by v danom prípade mohli byť práve prevažujúce náboženské hodnoty danej spoločnosti. Urážlivé pasáže publikácie, ktoré hrubo napádali náboženské cítenie a presvedčenie značnej časti spoločnosti, by tak nasledujúc načrtnutú argumentáciu mohli byť spôsobilé narušiť verejný poriadok a viesť k nežiadúcej polarizácii spoločnosti. Na druhú stranu zohľadňujúc postoje Roberta Audiho by sme mohli dôvodiť, že sloboda prejavu, ako právo jednotlivcov otvorene diskutovať a kritizovať akúkoľvek spoločenskú oblasť, vrátane náboženstva je podstatou demokracie ako takej a obmedzovanie slobody prejavu opierajúce sa o výlučne náboženské zdôvodnenie. Prienik Audiho prístupu by sme však mohli demonštrovať aj do roviny Wolterstorffovho presadzovania plurality názorov, v zmysle ktorej možno predpokladať aj názorovú zhodu o neprimeranosti zásahu do slobody prejavu v spomínanom prípade.

ZÁVER

Diskusia Roberta Audiho a Nicholasa Wolterstorffa, ako možno vidieť ponúka vecný hodnotný pohľad na to, ako by sa stret náboženských a sekulárnych hodnôt mohol riešiť v rámci modernej liberálnej demokracie. Audiho dôraz na sekulárny rozum a Wolterstorffova obhajoba pluralizmu predstavujú dve základné, no odlišné filozofické perspektívy. Analýza prístupov Roberta Audiho a Nicholasa Wolterstorffa k stretu náboženských a sekulárnych hodnôt v právnom systéme ukazuje, že existujú dve základné filozofické cesty, ako k tejto problematike pristupovať. Audiho dôraz na sekulárny rozum a neutralitu štátu poskytuje teoretický rámec pre právny systém, ktorý sa usiluje o rovnosť a nediskrimináciu. Naopak, Wolterstorffov pluralistický prístup uznáva význam náboženstva ako legitímneho príspevku do verejnej diskusie, a tým posilňuje rôznorodosť a rešpekt voči názorovej rôznorodosti v spoločnosti v duchu presadzovania pluralizmu.

Taktiež možno konštatovať, že harmonizácia náboženských a sekulárnych hodnôt v rámci princípu rovnosti vyžaduje citlivý prístup, ktorý umožní rôznym skupinám jednotlivcov spolunažívať na základe vzájomného rešpektu. Ako ukazuje debata Audiho a Wolterstorffa, liberálna demokracia sa musí neustále prispôbovať a hľadať rovnováhu medzi individuálnymi právami, rovnosťou a slobodou náboženského prejavu, a to tak, aby legislatíva jednak

¹³ Európsky súd pre ľudské práva. *İ.A. v. Turkey*, no. 42571/98, 2005.

rešpektovala sekulárnu neutralitu štátu, ale zároveň umožnila náboženským, alebo iným skupinám slobodné vyjadrovanie svojich presvedčení.

V rámci záverov, ku ktorým sme dospeli s ohľadom na rozoberané prístupy oboch filozofov máme za to, že v súlade s východiskom Roberta Audiho by mali byť legislatívne stanovené jasné pravidlá pojednávajúce o tom, kedy a ako možno náboženskú slobodu obmedziť v záujme princípu rovnosti. Tieto pravidlá by pritom mali byť transparentné a predvídateľné, aby sa tak účinne predchádzalo ich selektívnemu uplatňovaniu. V rámci prístupu Nicholasa Wolterstorffa vidíme na druhú stranu snahu o zabezpečenie názorovej plurality, v zmysle čoho považujeme za vhodné zvoliť cestu regulácie s cieľom zamedzenia negatívneho vplyvu prílišnej názorovej rôznorodosti, a to tým spôsobom, že sa verejná diskusia rozvinie primárne v rovine mimo právno-regulačnej, napríklad prostredníctvom občianskych fór, ktoré budú zamerané na premenu názorovej rozdielnosti k spoločenskému konsenzu o najdôležitejších otázkach spojených s presadzovaním rovnosti, resp. vo všeobecnosti.

Aj napriek skutočnosti, že k rozboru praktických konotácií a prípadov zachytených v rámci judikatúry viacerých súdnych autorít, sme pristupovali skrz vlastný výklad toho, akým spôsobom by k uvedenému v zmysle vyslovených téz pristupovali obaja filozofi, máme za to, že uvedeným príspevkom sme dokázali poukázať na to, že rôzne pohľady na miesto náboženstva v liberálnej demokracii môžu častokrát viesť k diametrálne odlišným výsledkom, z dôvodu čoho je aktuálnosť nastolenej témy viac než zjavná, a potreba jej ujasnenia o to väčšia. Ašpiráciou tohto príspevku tak bolo práve poukázanie na rôzne spôsoby nachádzania odpovedí na otázku miesta náboženstva v liberálnej demokracii, nie len v rámci pnutia zákonitostí, na ktorých je postavený sekulárny svet a tých, z ktorých vychádza judeo-kresťanská náboženská teória, ale zachádzajúc ďalej, k stretu protichodných názorových línií opieraných o akékoľvek zdôvodnenie náboženského charakteru so sekulárnymi zákonitosťami všeobecne, a to predovšetkým pri riešení spoločensky polarizujúcich tém.

Vyhodnocujúc všetko vyššie uvedené sme dospeli k záverečnej konštatácii, že cestou pre vyriešenie morálne, či etický kontroverzných tém, resp. problémov v spoločnosti, nemusí byť priklonenie sa k jednému z názorových prúdov opierajúcich sa o danému prúdu vlastné argumentačné metódy, ale právo kombináciou rôznych prístupov k danej problematike a prelínaním viacerých argumentačných metód a teórií možno dospieť k prijateľnému kompromisu, ako základu pre riešenie spoločensky polarizujúcich tém.

Hodnotové limity evropské integrace

Pavel Maršálek

ÚVOD

Evropská integrace bývá často přehnaně idealizována, jako by měla být završením spásy lidského rodu. Činí tak všichni, kteří v ní vidí naplnění snu o lepším světě, vize planetárního lidského společenství k povznesení lidského ducha nebo ji chápou jako „mimořádný prostor pro naději lidstva“.¹ Toto je nebezpečný utopismus, který může plodit jen zlo. Zbavuje nás realistického pohledu na lidskou společnost a její vývoj a nastoluje naprosto nerealistická očekávání, co se týká budoucnosti lidstva. Vždyť už pokusy o pouhé morální zdokonalení lidí se nikdy v historii příliš nedařily a snaha vybudovat „nebe“ pravidelně ústila v „peklo“. Příkladem toho mohou být totalitní režimy všeho druhu.²

Na opačném pólu stojí ti, kteří evropskou integraci apriorně zavrhnou jako zlořád, který nemůže lidem nic dobrého nabídnout, a odmítají uznat jako přínos i to, co se objektivně vzato podařilo. Evropskou integraci obvykle považují za technokratický projekt, který lidi připraví o svobodu, protože jim vnutí jednu univerzální představu dobra, ohrozí národy i státy ve jménu budování kosmopolitního impéria nebo – v nejhorším případě – přivodí pád evropské civilizace.³

Ve svém příspěvku se chci obou těchto extrémů vyvarovat. Půjde mi o realistickou analýzu úspěchů a selhání evropské integrace s důrazem na hodnotovou problematiku. Evropská unie se profiluje nejen jako nadnárodní instituce, ale i jako společenství sdílených hodnot. Příspěvek zkoumá hodnoty, které Evropská unie prosazuje. Ukazuje, že hodnotový konsensus je v evropském měřítku nedosažitelný. Nebezpečná je snaha o přehodnocení etablovaných hodnot, pokud se to opírá o tzv. nové ideologie. Tyto tendence mohou ohrozit společný evropský projekt a působit dezintegračně.

Abstract

European integration presents itself as a community of shared values. In reality, a cultural struggle for values is being waged between progressives and traditionalists. There is no consensus on values. The efforts of the European institutions to reassess established values, based on the so-called new ideologies, are disintegrative. These trends may threaten the common European project. The author of this paper attempts to take stock of the current situation and forecast the future. He sees the way to prevent the disintegration of the European Union in bringing its policies closer to the needs and preferences of the people, in the neutrality of the state towards ideologies and in making systemic changes in the functioning of its institutions.

Keywords

European integration, value, cultural struggle

Author

Doc. JUDr. PhDr. Pavel Maršálek, Ph.D.
Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
marsalep@prf.cuni.cz

Cite

MARŠÁLEK, Pavel. Hodnotové limity evropské integrace. In: *Historia et theoria iuris*, 2024, roč. 16, č. 3, s. 52 – 58.

¹ Viz VEČEŘA, Miloš – MACHALOVÁ, Tatiana. *Evropeizace práva v právně teoretickém kontextu*. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 171 a násl.

² V *Černé knize komunismu* (I. díl, Praha – Litomyšl: Paseka, 1999, s. 24) se uvádí, že komunistické režimy spáchaly zločiny zasahující zhruba 100 milionů osob, nacistické zločiny se dotkly asi 25 milionů osob. K tomu viz např. BALÍK, Stanislav – KUBÁT, Michal. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2004.

³ Více o tom KOL. AUT. *Obnova hodnot a návrat ke kritickému myšlení*. Praha: Společnost pro Svatováclavská studia, 2021.

UTVÁŘENÍ SDÍLENÝCH HODNOT EVROPSKÉ INTEGRACE

Na úvod je třeba vysvětlit význam hodnot pro společnost a to, jak se jejich výběr a preference v evropském prostoru protínaly s proměnami evropské integrace.

Hodnoty můžeme vymezit jako ideály, které společnost a její členové vnímají jako finální dobra a které jsou hodné následování. Otázka jejich poznatelnosti a zdůvodnitelnosti je sice předmětem sporů mezi kognitivisty a nonkognitivisty, přesto se ale zdá, že mají kořen v lidských potřebách a že jejich správnost potvrzuje historická zkušenost. Každopádně pak lze říci, že důraz na hodnoty, jejich připomínání pomáhá čelit lidskému sobectví, přízemnosti, amorálnosti i nadvládě ekonomického kalkulu. Jako nesporné se také jeví, že hodnoty tvoří určitou hierarchii, jsou relativní, nikoli absolutní povahy a proměnlivé v čase. Při jejich prosazování by měl být zvolen uvážlivý přístup, nikoli metoda norimberských trychtýřů. Takový postup zavání diktaturou dobra, intolerancí a vyvolává ve společnosti odpor. Vždy je dobré mít na paměti, že hodnotové konflikty v protikladu k zájmovým konfliktům jsou obtížně řešitelné pro nesmiřitelnost. Nicméně společnost, která nechce propadnout dezintegraci, musí hodnoty, na kterých stojí, připomínat a rozvíjet. Společenské krizi totiž pravidelně předchází krize hodnot.⁴

Vznik evropské integrace v 50. letech 20. století nebyl jen počátkem institucionalizovaného evropského sjednocování, ale byl i hodnotovou volbou: šlo o to vygenerovat společné evropské hodnoty, které by překonávaly pluralitu národních a státních identit a pomohly založit společnou identitu evropskou. Na výběr byly hodnoty tradiční – křesťanské a moderní – sekulární, jejichž základ položily buržoazní revoluce. Protože evropská integrace měla být projektem pro budoucnost ne petrifikací minulosti a navíc se v důsledku špatných historických zkušeností nechtěla vázat na žádnou ideologii ani náboženství, zvolila přihlášení se k moderním sekulárním hodnotám: ke svobodě a lidským právům, k demokracii a právnímu státu.⁵ Samozřejmě nedlouho po skončení druhé světové války se prvořadou hodnotou a zároveň cílem rodící se integrace nevyhnutelně stalo zajištění trvalého míru a hospodářské prosperity.⁶

V prvních desetiletích svého trvání se evropská integrace profilovala jako integrace hospodářská, teprve později i jako politická. To jednoznačně ovlivňovalo pořadí a prioritu hodnot – cílů, o jejichž prosazení jí šlo. V popředí byly ekonomické cíle: hospodářský růst, prosperita a blahobyt. Tomu odpovídal důraz na ekonomické svobody. Ne že by se na ostatní hodnoty zcela zapomínalo, ale nepředstavovaly to nejdůležitější. Jejich čas měl ještě přijít v okamžiku, kdy se začala integrace prohlubovat, když měla být hospodářská integrace doplněna integrací politickou.⁷

Pokrok evropské integrace se ukázal ve vytvoření institucionální a právní základny, v postupném nárůstu členských zemí a právně-politické metodě evropského sjednocování. Vznik Evropské unie v r. 1993 s chrámovou strukturou zahrnující spolupráci ekonomickou (první pilíř), mezinárodní a bezpečnostní (druhý pilíř) a justiční a policejní v trestních věcech (třetí pilíř)

⁴ Obecně k pojmu hodnoty a významu hodnot ze starší literatury VÁROSS, Marian. *Úvod do axiologie*. Bratislava: Epoque, 1970, z novější literatury HORÁK, Filip. *Střet hodnot*. Praha: Leges, 2022. K základům právní axiologie viz TÓTHOVÁ, Marta. Hodnoty, tradície, ideológie a ich reflexia v systéme práva. In BRÖSTL, Alexander – BREICHOVÁ LAPČÁKOVÁ, Marta (eds.). *Nové dimenzie metodológie právnej argumentácie*. Praha: Leges, 2021, s. 204 a násl.

⁵ Křesťanský založenými autory bývá tato orientace evropské integrace kritizována jako programové ignorování křesťanského kulturního základu Evropy, jako vítězství neoliberalismu nad křesťanstvím. Viz KRUKOWSKI, Józef. Právo Európskej únie a kresťanské hodnoty. In KROŠLÁK, Daniel – MORAVČÍKOVÁ, Michaela (eds.). *Hodnotový systém práva a náboženstva v medzikultúrnej perspektíve*. Praha: Leges, 2013, s. 175 a násl.

⁶ Viz SVOBODA, Pavel a kol. *Nadnárodní prvky v Evropské unii a jejím právu*. Praha: Leges, 2022, s. 20 a násl.

⁷ Blíže viz KUKLÍK, Jan – PETRÁŠ, René. *Nadnárodní integrace v Evropě*. Praha: Havlíček Brain Team, 2007, s. 192 a násl.

naznačoval, že je na obzoru federalizace tohoto specifického svazku států, tohoto útvaru sui generis spojujícího v sobě znaky mezinárodních organizací, konfederací a federací.⁸

Na to, aby se tento útvar mohl stát složeným státem, musel získat charakter státu nejen co do ústavnosti, vnitřní koherence a funkční komplexity, ale i tím, že se bude opírat o správné hodnotové standardy: o svobodu a lidská práva, demokracii a zásady právního státu. Toto vše mělo zajistit přijetí Smlouvy zakládající Ústavu pro Evropu. Projekt však ztroskotal na nesouhlasu některých zemí. Místo toho se uplatnilo náhradní řešení v podobě reformní Lisabonské smlouvy. Ta v mnohém navazovala na Ústavu pro Evropu, ovšem s vynecháním symbolů jednotné státnosti.⁹

Lisabonská smlouva do značné míry doplnila dosavadní výčet základních hodnot Evropské unie. Nově se mezi nimi objevila úcta k lidské důstojnosti, rovnost a ochrana menšin. Mezi ostatními významnými společenskými hodnotami nalezneme pluralismus, zákaz diskriminace, toleranci, spravedlnost, solidaritu a rovnost mužů a žen. Tím byly současně podstatně reformulovány cíle Evropské unie. Napříště se také už nemělo jednat o pouhé deklarace, ale počítalo se s tím, že se tyto hodnoty promítnou do praxe.¹⁰

INVENTURA SDÍLENÝCH EVROPSKÝCH HODNOT

Po těchto vstupních úvahách lze přistoupit k vlastní inventuře hodnot, ke kterým se Evropská unie hlásí a které prosazuje. Pozornost nebude věnována jen deklaracím, ale i praxi. Zaměříme se nejprve na starší vrstvu základních hodnot: svobodu a lidská práva, demokracii a právní stát.

O tom, že byl jejich výběr šťastný, není pochyb. Prospěšnost všech potvrzovala historická zkušenost dávno před vznikem Evropské unie. Vedle toho bylo vidět, jak špatně se žije ve společnostech, které tyto ideály zavrhnou. Vhodnost zvoleného hodnotového rámce Evropské unie potvrzovala kvalita života lidí. Podle J. Sokola jsme se nikdy v historii neměli tak dobře, jak ose máme nyní.¹¹ Život v západní liberální společnosti nabízí nebývalou míru svobody, bezpečnosti a blahobytu, o němž si může zbytek světa většinou nechat jen zdát. Podle něj se máme tak dobře, že i sociální protest ztrácí smysl.¹² Toto hodnocení je vcelku pravdivé, i když do našeho života zasahovaly i krizové jevy: ekologické problémy, nárůst nerovnosti a kriminality. Ty měly ale víceméně celoplanetární charakter, nelze je specificky přičítat Evropské unii.¹²

⁸ J. Wintř má za to, že Evropská unie je postižena syndromem neustálého běhu vpřed. Viz WINTŘ, Jan. Právně politická metoda evropské integrace a návrh evropské ústavy. In *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*, 2004, č. 1 – 2. Uvedená státoprávní charakteristika Evropské unie se zdá být daleko přiměřenější než všechny úvahy o „síťovém státu“ (network state), reagujícím na výzvy globalizace, nebo o moderní formě kosmopolitního impéria, bourajícího vazby „stát-národ-občan“. Srov. VEČEŘA, Miloš – MACHALOVÁ, Tatiana. *Evropeizace práva v právně teoretickém kontextu*. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 122 a násl.

⁹ Podrobně o tom GERLOCH, Aleš – WINTŘ, Jan (eds.). *Lisabonská smlouva a ústavní pořádek ČR*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. Ačkoli utužování evropské integrace od té doby značně pokročilo, eurooptimisté – na rozdíl od euroskeptiků – nejsou s výsledkem spokojeni a žádají více, nejnověji např. odebrání práva veta členským státům a všeobecné zavedení většinového hlasování v orgánech Unie. Viz KUDRNA, Jan. EU a konec veta: chceme se stát spolkovou zemí? In *Mladá fronta dnes*, 7. 11. 2023, s. 8.

¹⁰ PIKNA, Bohumil. *Evropský prostor svobody, bezpečnosti a práva přizmatem Lisabonské smlouvy*. Praha: Linde, 2010, s. 63. Názor, že tyto hodnoty měly garantovat nutné kulturní a civilizační podmínky pro existenci otevřeného a svobodného trhu, který se někdy objevuje, neobstojí. Už proto ne, že tento trh existoval a prosperoval dávno před Lisabonskou smlouvou, některé z těchto hodnot pak nejsou pro fungování trhu nezbytné a jejich zavádění, přinášející další regulace, výrobu jen zdražuje nebo i poškozuje.

¹¹ SOKOL, Jan. *Moc, peníze a právo*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 12 a násl.

¹² URBAN, Lukáš. *Sociologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2006, s. 124 a násl., 308 a násl. Srov. analýzy stavu západní společnosti, které vše vidí pesimisticky FUKUYAMA, Francis. *Velký rozvrat*. Praha: Academia, 2006. FERGUSON, Niall. *Velký rozklad*. Praha: Argo, 2016. HAN, Byung-Chul. *Vyhořelá společnost*. Praha: Rybka Publishers, 2016. PAVELEK, Bohumír. *Buržoazní společnost*. Všeň: Grimmus, 2010.

Přesto ale nebyla a není praktická realizace těchto ideálů bez problémů. Svobodu lidí po celou dobu trvání Evropské unie nadměrně omezuje hypertrofie evropských regulací, rozbujelý byrokratismus a celková těžkopádnost rozhodovacího mechanismu unijních orgánů. To se zvláště negativně projevuje v nastalých krizích. Těch přitom bylo hned několik: finanční, migrační, koronavirová. Jejich řešení se – přes celkovou přeregulovanost – hledalo obvykle mimo rámec unijního práva cestou dohody členských zemí, v lepším případě na okraji unijního práva.¹³ Negativně působí také lidskoprávní fundamentalismus, který staví lidská práva na piedestal a mimo jakoukoli racionální kritiku, jakož i působí jejich bobtnání. Podle V. Šimíčka se při ochraně těchto práv potýkáme s vlivy ochrannářské a pečovatelské ideologie, „která vede k infantilizaci dospělých jedinců“.¹⁴ Systém ochrany lidských práv je nadto nadměrně složitý. H. Scheu o něm mluví jako o „bermudském trojúhelníku“, „labyrintu“ či o „lidskoprávním puzzle“.¹⁵ Kritizovatelný je také právní stát, který se v celé Evropě zvrhává ve stát, kde je přemíra zákonů. Není divu, že funguje těžkopádně.¹⁶ Pokud jde o demokracii, Evropské unii bylo od počátku vyčítáno, že se k tomuto uspořádání sice hlásí, ale ve skutečnosti je stížena demokratickým deficitem: neexistuje evropský lid, sjednocování probíhá shora, exekutivní cestou. Tento demokratický deficit se unie snaží překonat, i když je jasné, že demokracie může dobře fungovat jen v národních státech, nikoli v nadnárodním kolosu, a i když snaha vytvořit evropský lid je víceméně utopií nepočítající s národy. V současné době se můžeme v Evropské unii setkat s různými druhy demokracie: s přímou, zastupitelskou a participační. Vidíme tedy jistý progres.¹⁷

Doplňky k základním hodnotám a připomenutí ostatních významných společenských hodnot v Lisabonské smlouvě nijak nevybočovalo z již etablovaných hodnot. Bohužel v praxi jsme svědky jejich prosazování v zabsolutizované a zideologizované podobě. Mohou za to tzv. nové ideologie, k nimž patří multikulturalismus, radikální ekologismus a genderismus, dohromady nezřídka označované za progresivismus. Společnou mají snahu o přeformátování života společnosti i jednotlivců, které jde v mnoha směrech za hranici toho, co je běžně považováno za normální. Společný je i způsob jejich šíření a prosazování, který je spojen s agresivitou, indoktrinací a intolerancí ze strany jejich stoupenců.¹⁸ Multikulturalismus je programovou adorací

¹³ Podobně tento aspekt stavu evropské integrace hodnotí znalec evropského práva Michal Tomášek v knize *Bilanční zpráva 60*. Praha: Univerzita Karlova – Právnická fakulta, 2023. Konstrukční vady Evropské unie se podle něj projevyly hned v několika krizích. V souvislosti s dluhovou krizí z r. 2008 „se odhalil zásadní nedostatek eurozóny, totiž rozpor mezi unifikovanou měnovou politikou a decentralizovanou politikou rozpočtovou“. (s. 120) Aby byly překonány následky této krize, bylo evropské právo ohýbáno a výsledné řešení zachraňující hospodářskou a měnovou unii („jakýsi bypass“) bylo přijato mimo rámec primárního práva Evropské unie, a to mezinárodní smlouvou mezi členskými státy této unie. Další zatěžkávací zkouškou pro Evropskou unii byla uprchlická krize v r. 2015. Jako nepříliš funkční se ukázaly azylový systém a sdílení pravomocí mezi unií a členskými státy. Ohrožena byla existence schengenského systému. Tehdy se stalo zřejmé, „že v konečném důsledku si problémy musejí vyřešit členské státy samy a že unijní zásahy mnohdy řešení spíše komplikují, než aby je zjednodušovaly“. (s. 138) Problematický charakter evropského práva se potvrdil i při vyjednávání o brexitu a následně při covidové krizi, které se však autor už nevěnuje.

¹⁴ ŠIMÍČEK, Vojtěch. Lidská práva na rozcestí. In PŘIBÁŇ, Jiří – BĚLOHRADSKÝ, Václav a kol. *Lidská práva: (Ne)smysl české politiky?* Praha: Sociologické nakladatelství, 2015, s. 152.

¹⁵ SCHEU, Harald. Listina základních práv EU jako referenční rámec národního azylového práva. In *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*, 2016, č. 2, s. 17.

¹⁶ K tomu viz NOVOTNÝ, Oto. Hypertrofie práva, její aspekty a jak jí čelit. In *Právník*, 2016, roč. 155, č. 7. Též viz PÍTROVÁ, Lenka (ed.). a kol. *Rule of Law and Mechanisms of its Protection. Czech Perspective*. Passau-Berlin-Prague: rw&w Science & New Media, 2015.

¹⁷ ONDŘEJKOVÁ, Jana. Demokracie podle Lisabonské smlouvy. In GERLOCH, Aleš – WINTR, Jan (eds.). *Lisabonská smlouva a ústavní pořádek ČR*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 155 a násl.

¹⁸ Nazývat tyto doktríny ideologiemi není vůbec přehnané. Píše o tom M. Klíma. Ten vidí hlavní důvod ve způsobu myšlení, na němž staví. „Je to způsob myšlení, kdy vývoj společnosti pojmají jako boj krajního dobra proti krajnímu zlu. Za dobro považují převýchovu člověka a budování nové společnosti. Cílem progresivismu je globální a multikulturní společnost spjatá s absolutní rovností a humanitou. Za zlo pokládají každého, kdo stojí

kulturní diverzity a pomáhá maskovat nezvládnutou nelegální migraci, čímž ohrožuje evropské národy, sociální integritu a bezpečnost. Radikální ekologismus mění ochranu přírody takřka v náboženství, které ve jménu nereálných cílů obětuje ekonomickou prosperitu a životní úroveň obyvatel. Genderismus redefinuje pohled na roli pohlaví, sexualitu a podkopává fungování rodiny. Těmito ideologiím vychází vstříc menšinová reinterpretace lidských práv.¹⁹

Na odpor tyto ideologie, propagované zejména aktivisty a neziskovými organizacemi, narážejí u konzervativně a nábožensky smýšlejících lidí. Ti mají tyto tendence za kulturní marxismus, za bizarní pokus o demontáž „represivních“ institucí západní kultury (křesťanské morálky, rodiny a státu) ve jménu nápravy historických křivd, kterých se měl dopustit bílý heterosexuální muž v minulosti vykořisťováním a útlakem žen, menšin a třetího světa nebo ničením přírody. Podle nich jde o ohrožení či úpadek západní civilizace.²⁰

Smíření mezi progresivisty a tradicionalisty je prakticky vyloučeno. Rozdělilo společnost.²¹ Každopádně jisté je jedno. Pokud bude Evropská unie podporovat přehodnocení etablovaných hodnot v progresivistickém duchu, tedy to, co většina společnosti odmítá, může to ohrozit celý evropský projekt.

ÚSKALÍ SDÍLENÝCH EVROPSKÝCH HODNOT A VÝCHODISKA Z HODNOTOVÉ KRIZE

Společné hodnoty jsou pro Evropskou unii nenahraditelné, má-li fungovat jako celek. Jak píše N. Šišková, nejde jen o to, že poskytují fundament pro výstavbu a fungování této integrace, „ale slouží zároveň jako určitý ideový a morální koncept nezbytný pro zachování jednoty mezi členskými státy, vzájemné důvěry v jejich právní systémy a plnění cílů Unie“.²²

To ale není bez úskalí, protože hodnoty mají v sobě zakomponovanou programovou a eticko-politickou dimenzi. Jde proto o jejich racionální výběr, o to, aby stanovily reálné a pro společnost užitečné, nikoli utopické cíle. Také se jedná o to, aby se z přehnané úcty k nim nezačalo rozhodovat podle nich namísto podle zákonů. Další problém s nimi spojený spočívá v tom, že je nelze prosazovat ofenzivně a vynucovat stejně jako právní normy, zvláště když ohledně nich nevládne shoda.²³

Je možné, že se po všech těchto stránkách dostala Evropská unie do pasti. Souvisí to s přílišnou ambiciózností evropského projektu a s přehlížením faktu, že na některých hodnotových postulátech není konsensus nejen mezi státy, ale v evropské společnosti vůbec. S prvotní podobou evropské integrace bylo téměř nemožné nesouhlasit. Prosazovala ekonomické cíle a svobody, které měly zajistit blahobyt. Byrokracie byla držena na uzdě. Utužení evropského sjednocování cestou shora s demokratickým deficitem a rostoucí role unijní byrokracie prosazující federalizaci Evropy za každou cenu změnilo unii podstatným způsobem. Ekonomicky se

v cestě sociálnímu inženýrství. V případě progresivismu jde o nové náboženství, které zná odpovědi na všechny strasti světa. V něm se snoubí Pravda, Věda, Morálka a Lásky. Běda všem, kteří brání průchodu věčné pravdy. Probouzí se nová inkvizice. Část elit tomu aplauduje...“ KLÍMA, Michal. Plukovníká demokracie mezi sviněmi a zombíky. In *Lidovky* [online]. Dostupné na: <https://www.lidovky.cz/nazory/dezinformace-neduvera-v-politicky-system-otakar-foltyn-lzinarativ.A241202_151047_In_nazory_halu> [cit. 2024-12-08].

¹⁹ K tomu např. TÉRA, Michal. *Zapomenutý ostrov*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2022, zvláště s. 331 a násl. Podobně též PLECITY, Petr. Falešné vábení progresivismu. In *Echo 24* [online]. Dostupné na internetu: <<https://www.echo24.cz/a/HAWXj/falesne-vaben-progresivismu>> [cit. 2024-12-08].

²⁰ Viz KOL. AUT. *Obnova hodnot a návrat ke kritickému myšlení*. Praha: Společnost pro Svatováclavská studia, 2021, na více místech.

²¹ Blíže WINTR, Jan – ANTOŠ, Marek (eds.). *Kulturní války z pohledu ústavního práva*. Praha: Leges, 2023.

²² ŠIŠKOVÁ, Naděžda. Společné evropské hodnoty a efektivita právních nástrojů pro jejich ochranu. In *Jurisprudence*, 2024, č. 2, s. 29.

²³ Viz TRYZNA, Jan. Limity deontického působení hodnot v právu. In ŽÁK KRZYŽANKOVÁ, Katarzyna a kol. (eds.). *Právo jako multidimenzionální fenomén. Pocta Aleši Gerlochovi k 65. narozeninám*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2020, s. 520 a násl.

stala dotačním hybridem na pomezí kapitalismu a socialismu, který pro nadměrnou regulaci ekonomicky chradne a zaostává za světem. Politicky se stala těžkopádným slepencem s nejasnou odpovědností politických elit a byrokratického aparátu, který nedokáže ochránit společnou hranici a řešit krize. Navíc má tendenci společné evropské hodnoty vykládat v progresivistickém duchu. Na nesouhlas podstatné části společnosti nedbá a kritiku odmítá. Naopak kritiky postihuje právní cestou.²⁴

Tento stav v konečném efektu nastoluje hodnotovou krizi. Společnost se neštěpí jen na příznivce a odpůrce progresivismu, ale často i generačně: mladí jej podporují, starší mu odporují a nechápou, o co usiluje. Nezřídka mají i pocit nihilismu. Jejich generace přece vedla boj proti nacismu nebo komunismu, nikoli za něco, co pokládají za banální (např. unisex toalety). Podobné tendence jsou pro ně i krizí pokroku, protože ten se může týkat jen skutečné emancipace člověka, ne pseudoemancipace.²⁵

Samozřejmě se nabízí otázka, co učinit, aby se Evropská unie mohla zachránit před dezintegrací vyvolanou podporou mnohými odmítaného progresivismu. Je jasné, že jejímu rozpadu nezabrání pouhý odklon od podpory progresivismu. Bude muset nastat daleko hlubší systémová změna.

Především je třeba, aby Evropská unie vrátila politiku lidem, kterým se příliš vzdálila. Není únosné, aby fungovala jako technokratický projekt, který se neohlíží na preference lidí. Shora vnucované dobro není dlouhodobě udržitelné pro nedemokratičnost a proto, že ani nemusí být dobrem.

Vytyčit a realizovat by se měly jen cíle, které nejsou ideologické a utopické.²⁶ Respektovány by měly být tradiční liberální principy autonomního hledání dobra, ne donucování k němu. Žít a nechat žít. Veřejná moc by měla být vůči ideologiím a morálním soustavám neutrální, měla by se zříci protěžování čehokoli z nich. Ostražitost by se měla zachovávat vůči agresivním ideologiím a náboženstvím, které by mohly ohrožovat liberálně demokratický řád nebo by vytlačovaly domácí kulturní tradice, včetně křesťanských.

Pozornost by se měla soustředit na řešení konkrétních sociálních problémů života lidí, zejména problémů generovaných globálním kapitalismem a nekontrolovanou migrací, na to, aby se lidem žilo lépe, čili na dělání politiky pro lidi.²⁷ Tím se současně omezí hypertrofie regulací bazírujících často na vynucování ideologicky motivovaných absurdit a obtěžujících nesmyslů, jakož i onnipotence byrokracie.

Sama Evropská unie by se měla vrátit do stavu před Lisabonskou smlouvou a vzdát se představ o evropském superstátě. Do popředí by se opět měly vrátit ekonomické cíle, na nichž se shodne většina. Obnova Evropské unie pak bude velmi rychlá.

²⁴ Kriticky a v kulturních souvislostech na adresu unie viz TÉRA, Michal. *Zapomenutý ostrov*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2022, zvláště s. 299 a násl.

²⁵ Srov. např. zklamání vyjadřované zasloužilým učitelem Právnické fakulty Univerzity Karlovy doc. Gronským ze směřování polistopadového vývoje. GRONSKÝ, Ján. Listopad 89? Jaký masakr? Vždyť to byl podvod! Mám své vzpomínky. Chtějí odstranit Babiše, vlezl jim do kurníku. In *Parlamentní Listy* [online]. Dostupné na internetu: <<https://www.parlamentnilisty.cz/arena/rozhovory/Docent-Gronsky-Listopad-89-Jaky-masakr-Vzdyt-to-byl-podvod-Mam-sve-vzpominky-Chtej-odstranit-Babise-vlezi-jim-do-kurniku-602153>> [cit. 2024-12-08]. Z konzervativně-liberálních pozic je výrazným odpůrcem progresivismu ve svých četných publikacích bývalý prezident Václav Klaus. Viz [Hlavní stránka | Václav Klaus](#)

²⁶ Plyne to ze zkušeností s progresivismem. Viz výše uvedená konsekvencialistická kritika jeho podpory ze strany Evropské unie. Nekritizuje se tedy veškerá hodnotová politika unie.

²⁷ Měla by být např. odstraněna energetická chudoba zákazem lichvářských cen energií. Zabránit by se mělo chudnutí obyvatel a vzniku vyloučených lokalit zajištěním dostatku pracovních příležitostí třeba i prostřednictvím státních a obecních firem nebo znemožněním ukvapených bankrotů podniků. Více by se měly podporovat mladé rodiny s dětmi a stavět byty. Celé ekonomice by prospěla větší ochrana evropských producentů před nekalou zahraniční konkurencí, která nedodržuje nezřídka vůbec žádná pravidla.

ZÁVĚR

Sdílené hodnoty ztělesňují evropskou jednotu. Mají programový, funkcionální a symbolický význam. Pomáhají utvářet společnou evropskou identitu, která dnes doplňuje identitu národní. Historicky vzato šlo o proměnlivý koncept, v němž se odrážely nadčasové ideály, dobové priority a iluze střídajících se generací lidí. I když tak trochu oscilovaly mezi realismem a idealismem, základní nasměrování měly správné: vytvořit prostor míru, svobody, demokracie a prosperity. Své vyjádření našly v primárním právu Evropské unie. Postupně se rozšiřoval jejich katalog a přistoupilo se k jejich vynucování v praxi.

V poslední době jsme bohužel svědky prosazování doplňků původních hodnot obsažených v Lisabonské smlouvě v zabsolutizované a zideologizované podobě. Děje se tak pod vlivem tzv. nových ideologií (multikulturalismus, radikální ekologismus a genderismus), tedy progresivismu. To naráží na odpor tradicionalistů a konzervativně smýšlejících lidí, stejně jako u části starší generace. Rozdělení společnosti je tak velké, že můžeme mluvit o hodnotové krizi. Za této situace podpora progresivismu ze strany evropských orgánů působí dezintegračně a přímo ohrožuje trvání Evropské unie.

Východiskem z tohoto stavu je přiblížení unijní politiky lidem, jejich preferencím a nevnučování představy o tom, co je dobro, shora. Veřejná moc by měla být neutrální k ideologiím a morálním vizím a měla by se zabývat sociálními problémy lidí. V širším smyslu bude nezbytné omezit hypertrofii regulací, byrokratismus a navrátit Evropskou unii do stavu před Lisabonskou smlouvou. Půjde tak nejen o návrat od idealismu k politickému realismu, ale i o systémovou změnu.

Špecifiká vývoja právnej úpravy vlastníckych práv k bytom na Slovensku

Ondrej Podolec

Hoci sa problematika právnych vzťahov k bytom dotýkala veľkej časti občanov povojnového Československa, zostáva zatiaľ na pokraji záujmu právnej historiografie.¹ Aj predkladaný príspevok je len základným náčrtom vývoja príslušnej právnej úpravy a jej aplikácie. Pri pohľade na obdobie 20. storočia by asi bolo presnejšie konštatovanie, že ide o vývoj kontinuálneho obmedzovania výkonu vlastníckeho práva k bytovým domom (resp. bytom), ktoré bolo takmer vždy predmetom osobitnej právnej úpravy. Tieto regulačné opatrenia štátu boli väčšinou motivované sociálne i politicky, pričom vlády bez rozdielu politických režimov priorizovali sociálny imperatív v podobe uspokojenia bytových potrieb obyvateľstva pred nedotknuteľnosťou vlastníckych práv.

Pokiaľ ide o právny pohľad na vlastníctvo bytov, minimálne od dvadsiateho storočia boli považované za špecifický predmet vlastníctva predovšetkým z dôvodov osobitného stavebno-technického charakteru (ako súčasť bytového domu) a už spomínanej sociálnej funkcie (zabezpečenie základnej životnej potreby, t.j. priestoru na bývanie), ktorá bola oprávnené citlivou otázkou pre každú vládnu moc.

Osobitosť prístupu k právnej úprave vlastníctva bytov spočívala predovšetkým v dvoch základných aspektoch. V prvom rade išlo o vyčlenenie nájomných vzťahov k bytom do osobitnej právnej úpravy, čo obvykle znamenalo obmedzenie vlastníckeho práva vlastníkov bytových domov (prenajímateľov) a v niektorých obdobiach aj zmluvnej slobody nájomcov.

Druhým dôležitým aspektom bolo právne vymedzenie bytov ako osobitného predmetu vlastníctva. Hoci k pokusom o ich právnu špecifikáciu dochádzalo už v medzivojnovom období, napokon k nemu prišlo až počas šesťdesiatych rokov dvadsiateho storočia.² Nestalo sa však súčasťou ani jedného z „komunistických“ občianskych zákonníkov, ale len osobitnej právnej úpravy – zákona č. 52/1966 Zb. o osobnom vlastníctve bytov. Vtedajší zákonodarca v dôvodovej

Abstract

In the context of Slovakia during the 20th century, the regulation of flats was predominantly governed by specific legal provisions, primarily due to the state's intervention in real estate matters, which often entailed limitations on proprietary rights. These regulatory measures were driven by both social and political motivations. Social considerations played an important role in state interventions based on the number and size of dwellings occupied, both in the renting of dwellings (including the regulation of rent levels) and in the protection of the socially vulnerable tenant from eviction and foreclosure.

Moreover, under undemocratic political regimes, the legislation in question was a reflection of state ideology (e.g. in relation to private property) and often an instrument of politically motivated repression.

Keywords

Slovakia, history, law, housing, state, ownership, rent, housing policy

Author

doc. Mgr. et Mgr. Ondrej Podolec, PhD.

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ondrej.podolec@flaw.uniba.sk

Cite

PODOLEC, Ondrej. Špecifiká vývoja právnej úpravy vlastníckych práv k bytom na Slovensku. In *Historia et theoria iuris*, 2024, roč. 16, č. 3, s. 59 – 68.

¹ ČÍŽKOVSKÁ, Věra. *Právní formy uspokojování bytových potřeb v ČSSR*. Praha: Academia, 1968, s. 17 – 26. LUBY, Štefan. *Vlastnictvo bytov*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1971, s. 11 – 122.

² ELIÁŠ, Karel. Některé otázky spojené s vlastnictvím bytů. In *Právní prostor*. [online]. Dostupné na internete: <<https://www.pravniprostor.cz/clanky/obcanske-pravo/nektere-otazky-spojene-s-vlastnictvim-bytu>> [cit. 2024-09-04].

správe uviedol, že: „byt je objektívne spôsobilým predmetom vlastníctva“, pričom „inštitúcia vlastníctva bytov ako vlastníctva reálnej časti domu je známa v právnej úprave mnohých európskych štátov.“ Argumentoval zároveň aj tým, že právne poriadky všetkých európskych socialistických krajín (okrem Nemeckej demokratickej republiky) poznajú v tej či onej forme inštitúciu osobného vlastníctva bytov.³

SOCIÁLNE DÔVODY ŠTÁTNEJ REGULÁCIE

Jedným z kritérií, na základe ktorého môžeme analyzovanú problematiku kategorizovať, sú príčiny štátnej regulácie. Prvú skupinu pritom tvoria sociálne dôvody, predovšetkým saturovanie nedostatku bytov, ktorý bol ešte zvýraznený zničením, či poškodením časti bytového fondu počas druhej svetovej vojny. Tento faktor ústiaci v niektorých oblastiach do reálnej bytovej krízy, by v každom politickom režime presvedčivo odôvodňoval vysokú mieru dočasnej štátnej regulácie.

Tá v prípade Československa zahŕňala tri základné formy obmedzenia vlastníckeho práva:

1. obmedzovanie užívacieho práva tzv. nadmerných a nadpočetných bytov
2. nútený nájom prikázaných osôb vrátane regulácie výšky nájomného
3. ochrana sociálne slabého nájomníka pred výpoveďou z nájmu a exekúciou vyprataním bytu

OBMEDZOVANIE UŽÍVACIEHO PRÁVA TZV. NADMERNÝCH BYTOV A NÚTENÝ NÁJOM

Prvé dve formy regulačných opatrení boli často zakotvené v rámci jednej právnej úpravy. Korene predmetných regulačných zásahov siahajú už do prvej Československej republiky, pričom príslušná legislatíva sa z časového hľadiska koncentrovala do prvých rokov po skončení prvej svetovej vojny a do obdobia veľkej hospodárskej krízy. Išlo o najmä povojnové zákony (číslo 100/1921 Sb. z. a n.; číslo 592/1919 Sb. z. a n.) a zákony z prelomu 20. a 30. rokov (zákon číslo 118/1928 Sb. z. a n., zákon číslo 30/1930 Sb. z. a n., zákon číslo 166/1930 Sb. z. a n. a napokon aj zákon číslo 164/1932 Sb. z. a n.).

Ďalším výraznejším obdobím regulačnej legislatívy bola Druhá svetová vojna, ktorá bola najmä od začiatku prechodu frontu Slovenskom aj sama o sebe dôvodom bytovej krízy. V tomto čase boli prijaté niekoľko právnych predpisov - zákon č. 178/1940 Sl. z., zákon číslo 254/1942 Sl. z. a nariadenie s mocou zákona číslo 24/1944 Sl. z. Bytová otázka sa navyše stala aj súčasťou represie zakotvenej rasovou legislatívou.

Najvýraznejším obdobím regulačnej bytovej legislatívy však bolo povojnové obdobie. Po počiatočných objektívnych dôvodoch nedostatku bytov (časť z nich bola pri vojnovými udalosťami zničená) riešených obmedzením práv ich vlastníkov (nariadenie číslo 127/1945 Zb. nar. SNR, zákon číslo 163/1946 Zb.) sa bytová politika štátu stávala čoraz viac súčasťou „triedneho boja“ voči odporcom vládnuceho komunistického režimu (zákon č. 138/1948 Zb., zákon číslo 67/1956 Zb.).

Potreba osobitnej regulačnej legislatívy po roku 1948 postupne klesala, pretože štát rôznymi formami zoštátnenia úspešne získaval priamu alebo nepriamu kontrolu nad väčšinou bytového fondu. Tento trend spočiatku posilňovali aj obmedzené možnosti legálneho vlastníctva novo postavených bytov (štátna a družstevná forma). Prostredníctvom inštitútu trvalého

³ Národní shromáždění Československé socialistické republiky 1966, Tisk č.74, *Návrh Slovenskej národnej rady na vydanie zákona o osobnom vlastníctve bytov*. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/e-knih/1964ns/tisky/t0074_00.htm> [cit. 2024-08-20].

užívania pozemkov si štát udržiaval mocenský dosah aj v oblasti tzv. individuálnej bytovej výstavby (rodinné domy).⁴

Z hľadiska vývoja príslušnej legislatívy v 20. storočí možno identifikovať aj hlavné medziny, ktoré pomerne výstižne charakterizujú prístup štátu k predmetnej otázke v danom období. Zároveň popri dobových špecifikách poukazujú aj na evidentnú kontinuitu zásahov v prospech riešenia bytových potrieb občanov bez ohľadu na politický režim.

Medzivojnové regulačné zásahy najvýraznejšie reprezentovala legislatíva z rokov 1919 a 1928. Zákon číslo 592/1919 Sb. z. a n. z 30. októbra 1919 o zaberaní bytov obcami umožňoval zaberanie bytov, resp. obytných miestností aj bez striktného vymedzenia účelu tohto aktu.⁵ Zákon číslo 118/1928 Sb. z. a n. z 11. júla 1928 o mimoriadnych opatreniach v bytovej starostlivosti zas upravoval sociálne motivované zásahy do vlastníckeho práva k bytovému domu. Na jeho základe sa štátna regulácia vzťahovala napríklad aj na zmenu charakteru bytu, ktorá by spôsobovala zníženie rozsahu bytového fondu (predovšetkým išlo o spojenie bytov alebo využitie predmetných priestorov na iný účel ako na bývanie). Jej vykonávateľom bol okresný úrad, pričom vyššie spomínané zásahy podliehali jeho povoleniu.

Štát si touto legislatívou ďalej vyhradil právo na zasahovanie do nájomných vzťahov k obytným priestorom, umožňujúc pritom aj nútený prenájom voľných bytov, vrátane prikázania konkrétneho nájomníka. Vlastník priestorov (obytných domov) bol za týmto účelom povinným subjektom oznamovacej povinnosti voči okresnému úradu. V miestach bytovej krízy navyše bolo v právomoci príslušného obecného úradu zaviesť v rámci svojej územnej pôsobnosti reguláciu nájomov, t.j. mohol si vyhradiť právo ich schvaľovania. Osobitnou kategóriou bolo zaisťovanie bytov pre účely ubytovania zamestnancov štátu, kde zákon dokonca umožňoval na tento účel aj zabratie bytov štátom.⁶

Počas Slovenskej republiky z rokov 1939 – 1945 umožňoval (popri osobitnom rasovom zákonodarstve) najširšie zásahy do vlastníctva bytov zákon číslo 254/1942 Sl. z. z 22. decembra 1942 o zaisťovaní a zaberaní bytov a o obmedzení práva sťahovacieho. Jeho štruktúra i zakotvené mechanizmy regulácie (zaistenie, zabratie, nútený nájom bytu) poukazujú na vysokú mieru kontinuity so zákonmi z rokov 1919 a 1928.

Na rozdiel od medzivojnovkej právnej úpravy išlo väčšinou o obmedzenie práv prenajímateľa bytov (t. j. nie vlastníka, hoci často išlo o tú istú osobu) a vzhľadom na historicko-politický kontext (zmena politického režimu, druhá svetová vojna) je paradoxné, že išlo o menej invazívny zásah do vlastníckych práv. Boli pritom uplatnené podobné princípy ako napríklad pri pozemkovej reforme z roku 1940⁷, ktorá bola v porovnaní s analogickou medzivojnovou právnou úpravou tiež menej radikálna.

Zákon z roku 1942 prikladal veľký dôraz aj na zaisťovanie bytov pre štátnych zamestnancov. Jeho platnosť síce bola formálne limitovaná obdobím brannej pohotovosti štátu, to však platilo od napadnutia Sovietskeho zväzu v roku 1941 až do zániku štátu v roku 1945⁸.

Miestne príslušný okresný úrad mal možnosť zaistiť byt pre štátneho zamestnanca v lehote osem dní po jeho uprázdnení (vlastník ním dovtedy nemohol voľne disponovať). Táto

⁴ Zákon č. 40/1964 Zb., porov.: LUBY, ref. 1, s. 212 – 303.

⁵ „Obec (společný bytový úřad) může zabrané byty a místnosti pronajmouti zpravidla k účelům obytným. K účelům jiným než obytným mohou být pronajímány jen místnosti, které podle svého původního určení nebyly byty, vyžaduje-li toho naléhavá potřeba.“ (§ 13 zákona č. 592/1919 Sb. z. a n.).

⁶ Zákon č. 118/1928 Sb. z. a n.

⁷ PODOLEC, Ondrej. Pokus o revíziu pozemkovej reformy a štátne zásahy do poľnohospodárstva na Slovensku v rokoch 1940-1945. In SOKOLOVIČ, Peter a kol. *Zmeny v pozemkovom vlastníctve v 20. storočí*, Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave 2016, s. 101 – 111; FIAMOVÁ, Martina. Arizácia pozemkového vlastníctva Židov na Slovensku. Legislatívny a inštitucionálny základ pozemkovej reformy na židovských nehnuteľnostiach v rokoch 1939-1945. In *Pamäť národa*, roč. 7, č. 1, s. 20 - 28.

⁸ Stav brannej pohotovosti štátu trval od 22. júna 1941 (Vyhláška č. 115/1941 Sl. z.).

právomoc však bola zároveň obmedzená viacerými kumulatívnymi podmienkami. Byt, ktorý obýval štátny zamestnanec sa musel uprázdniť a zároveň oň mal požiadať iný štátny zamestnanec spolu s príslušným služobným úradom. Vlastník alebo požívateľ sa mohol zaisteniu bytu vyhnúť, ak preukázal, že byt potrebuje pre seba alebo pre svojich rodinných príslušníkov (manželka, príbuzní v priamej línii a ich súrodenci).

Zaistenie za účelom povinného prenájmu určenému prenajímateľovi (t.j. štátnemu zamestnancovi, ktorého určil príslušný okresný úrad) vznikalo dňom, ktorým sa skončila predchádzajúca nájomná zmluva (resp. dňom, ktorým sa byt uprázdnil) a zanikalo, ak pred uplynutím lehoty nasledujúcej po zaistení okresný úrad neoznámil prenajímateľovi štátneho zamestnanca ako nového nájomníka alebo štátny zamestnanec, ktorému bol byt pridelený, neoznámil v tejto lehote prenajímateľovi, že byt prijíma.

Okresné úrady v miestach bytovej krízy mohli z poverenia ministrom vnútra získať aj právomoc na zabratie bytu, pričom toto splnomocnenie podliehalo povinnosti vyhlásenia v Úradných novinách. Prenajímateľ (opäť nie vlastník) v tomto prípade strácal právo voľnej dispozície s bytom a musel strpieť povinný prenájom nájomníkovi, ktorého určil okresný úrad (ten mohol dokonca určiť aj výšku nájomného, ak sa prenajímateľ a nájomca na nej nedohodli). Zároveň okresného úradu mohli zaniknúť aj prípadné existujúce nájomné vzťahy, pričom zabratie zostávalo v účinnosti aj v prípade zmeny prenajímateľa.

Na druhej strane mohli byť predmetom zabratia len byty spĺňajúce špecifické podmienky zahŕňajúce rôzne dôvody ich uprázdnenia. V prvom rade išlo o prázdne byty, a tiež byty, ktorých nájom sa skončil, bol vypovedaný alebo bola prejavená vôľa ich prenajať. Ďalej mohlo ísť o priestory, ktoré neboli aspoň štyri týždne obývané (hoci boli zariadené na obývanie), či byty, ktoré sa užívali len „z času na čas“.

Osobitnou kategóriou, na ktorú sa možnosť zabratia vzťahovala, boli tzv. nadrozmerné a nadpočetné byty. Za nadrozmerný bol podľa tohto zákona považovaný byt, v ktorom počet obytých miestností presahoval o dve počet osôb, ktoré ho obývali. Do tohto výpočtu sa nezapočítavali pomocnice v domácnosti a osobitné izby, ktoré obývali. Za obytné miestnosti sa nepokladali kuchyne, predizby, kúpeľne a ostatné príslušenstvá bytu, tiež miestnosti používané majiteľom bytu na prevádzku živnosti alebo iného povolania, rovnako ako miestnosti používané podnájomníkmi.

Nadpočetnými sa zas byty stávali vtedy, ak ich užívateľ súčasne užíval viac v rovnakej obci, resp. ak užíval byt v hlavnom meste Bratislave a súčasne aj v inej obci.

Inštitút zabratia bytov bol obmedzený aj ďalšími podmienkami. Splnomocnenie ministerstva mohlo byť aplikované len v obciach, v ktorých sa prejavil nedostatok bytov. Predmetom zabratia tiež mohli byť len byty, ktoré slúžili na prenájom a súčasne (podobne ako pri zaistení) ich prenajímateľ nepotreboval pre seba a svojich rodinných príslušníkov alebo pre svojich zamestnancov. Limitujúcim faktorom bol aj účel zabratia – malo ísť o poskytnutie ubytovania štátnym zamestnancom⁹ a tiež sociálne slabým súkromným zamestnancom, ktorí boli nútení bývať v obci a nemohli v nej nájsť primeraný byt.

Zákon sa nevzťahoval na hotely, penzióny a iné podniky, ktoré sa podnikateľsky zaoberali ubytovaním, na novostavby, postavené po 1. januári 1943 a, samozrejme, ani na diplomatické úrady cudzích štátov.¹⁰ Neskoršou novelou z roku 1944¹¹ pribudli k výnimkám aj byty opustené v súvislosti s evakuáciou, či odsunom pred blížiacim sa frontom.

Pokiaľ ide o mechanizmus zaberania bytov, príslušný okresný úrad najprv vyhlásil na území predmetnej obce oznamovaciu povinnosť na byty, na ktoré sa zákon vzťahoval. Lehota

⁹ „Štátnym zamestnancom podľa tohto zákona sú narovne postavení aj zamestnanci verejní, ako aj zamestnanci štátnych, verejných alebo štátom spravovaných ústavov, fondov, podnikov a zariadení.“

¹⁰ Zákon č. 254/1942 Sl. z.

¹¹ Nariadenie s mocou zákona číslo 24/1944 Sl. z.

pre povinné subjekty mala byť minimálne 8 dní, pričom pri nadpočetných bytoch mali povinné subjekty zároveň oznámiť, ktorú z nehnuteľností hodlajú naďalej užívať. Prípadný existujúci nájomník mal po zrušení jeho nájomného vzťahu nárok na primeranú náhradu, a tiež úhradu nákladov spojených s presťahovaním.

Zákon dával štátnej moci do rúk aj ďalší regulačný nástroj v bytovej politike v podobe obmedzenia sťahovacieho práva, t. j. možnosti zákazu prisťahovať sa do konkrétnej obce.

Plnenie bytového zákona z roku 1942 bolo vynucované trestnoprávnymi ustanoveniami, pričom sankciou za priestupok bol peňažný trest do dvadsaťtisíc korún (prípadne náhradný trest odňatia slobody) alebo zatvorenie do 30 dní.

Základom povojnovej právnej úpravy bytovej problematiky na Slovensku bolo nariadenie Slovenskej národnej rady číslo 127/1945 Zb. nar. SNR, ktorým sa pozmeňuje, potažne dopĺňa zákon o zaškoľovaní a zaberaní bytov a o obmedzení práva sťahovacieho. Obrazom pozoruhodnej kontinuity (vzhľadom na ideologický a štátoprávny antagonizmus s predchádzajúcim politickým systémom a režimom) bol fakt, že nešlo o nový právny predpis, ale novelizáciu vyššie spomínaného zákona z roku 1942, ktorý bol recipovaný do povojnového právneho poriadku.

V porovnaní s ním išlo o podstatné sprísnenie, ktoré bolo dočasne odôvodniteľné stavom bytového fondu po prechode frontu Slovenskom. Napríklad už nebolo rozhodujúcim kritériom, či sa byty využívali na prenájom (resp. či existuje vôľa vlastníka alebo prenajímateľa ich prenajať) alebo boli prázdne, ale predmetom štátneho zásahu sa mohli stať všetky obytné priestory. Predmetom regulácie už nebol prenajímateľ, ale vlastník a tiež jeho nájomník (či podnájomník). Reštriktívne bolo upravené aj vymedzenie maximálneho pomeru počtu osôb a užívaných obytných miestností, aby byt nebol považovaný za nadrozmerný (dve osoby na jednu obytnú miestnosť), pričom sa toto obmedzenie už v plnej miere vzťahovalo aj na vlastníkov.¹² (Aj tí teda mohli voľne disponovať len s jednou izbou pre dve osoby vo svojom vlastnom dome.)

Zmenilo sa aj vymedzenie výnimiek z týchto štátnych regulácií, medzi ktoré príznačne pribudli aj byty vládnych činiteľov a tiež „byty významných osobností, ktoré určí Povereníctvo pre veci vnútorné“. Pred zabratím už po roku 1945 neboli chránené ani byty, ktoré ich užívatelia opustili pri evakuácii pred frontom¹³.

Dôležitou celoštátnou právnou úpravou bytovej politiky bol zákon č. 163/1946 Zb. o mimoriadnych opatreniach v bytovej starostlivosti z 18. júla 1946, ktorý obsahom i štruktúrou zapadal do rámca kontinuity s predchádzajúcou legislatívou. V asi najvýraznejšej zmene, ktorú priniesol, sa už prejavil charakter poloautoritatívneho politického režimu rokov 1945-1948, keď jeho deviaty paragraf umožňoval zrušiť užívacie právo k bytu z politických dôvodov.¹⁴

Pomerne komplexnou právnou úpravou štátnej bytovej politiky novo nastupujúceho komunistického režimu bol zákon č. 138/1948 Zb. o hospodárení s bytmi. Aj ten pokračoval v kontinuite vyššie spomínaných foriem regulačných zásahov štátu do vlastníckeho práva k bytom v podmienkach, keď ešte nebola väčšina bytového fondu zoštátnená. Rovnako ako jeho predchodcovia teda upravoval teda otázku prázdnych, resp. neužívaných bytov, zaistenie bytu pre štátnych zamestnancov a vojenské osoby¹⁵ a prikázaný nájom, vrátane ohlasovacej povinnosti povinných subjektov. Bez zásadnejších zmien boli zachované obmedzenia ohľadom nadpočetných bytov, pričom otázka nadrozmerných bytov bola upravená menej reštriktívne ako v prvom

¹² Nariadenie Slovenskej národnej rady č. 127/1945 Zb. nar. SNR

¹³ Aby mohli byť zabraté byty evakuovaných, bolo zrušené príslušné ustanovenie nariadenia s mocou zákona číslo 24/1944 Sl. z.

¹⁴ „Miestny národný výbor môže prehlásiť za zrušené nájomné alebo iné zmluvy o užívaní bytov, v ktorých bývajú osoby štátne nespolačlivé“ (§9 zákona č. 163/1946 Zb.). Na rozdiel od neskoršej právnej úpravy bol pojem „štátne nespolačlivých“ osôb v zákone definovaný užšie (s odkazom na príslušné ustanovenia Dekrétu prezidenta republiky č. č. 108/1945 Zb.).

¹⁵ Termín „zaistenie“ sa už v tejto právnej úprave explicitne nepoužíval.

povojnovom roku, keď bol za hranicu „primeranosti“ stanovený pomer jednej osoby na obytný priestor.

OCHRANA PRED VÝPOVEĎOU A EXEKÚCIOU

Tretím zo sociálnych dôvodov štátnej regulácie bola ochrana sociálne slabšieho nájomníka pred výpoveďou, resp. exekúciou. Väčšina príslušnej medzivojnovnej legislatívy pritom opäť spadala do obdobia spojeného z hospodárskou krízou. Zákon č. 44/1928 Sb. z. a n. o ochrane nájomníkov podmienil platnosť vypovedania nájomnej alebo podnájomnej zmluvy povolením miestne príslušného okresného súdu. Zároveň exemplifikatívnym výpočtom stanovil „dôležité dôvody“, na základe ktorých súd mohol takýto súhlas vysloviť. Patrilo medzi nich napríklad nezaplatenie primerane zvýšeného nájomného, odsúdenie nájomníka za niektoré druhy trestný činov (osobitne voči prenajímateľovi a jeho rodine), vypovedanie nájomníka z Československej republiky, či závažné porušovanie podmienok nájmu (používanie bytu na iné účely, než bývanie, uzavretie svojvoľného podnájmu z treťou osobou, hrubé porušovanie poriadku, či správanie vyvolávajúce pohoršenie). Výpoveď tiež mohla byť odôvodnená potrebami vlastníka (ubytovanie rodinných príslušníkov, podnikanie a podobne) alebo napríklad aj poskytnutím primeranej bytovej náhrady vypovedanému nájomcovi. Právna úprava zároveň explicitne stanovila maximálne výšky prípustného percentuálneho nárastu výšky nájomného pri rôznych kategóriách priestorov.¹⁶

Sociálno-ochranné opatrenie štátu prestavoval aj zákon číslo 45/1928 Sb. z. a n., ktorý mal nájomníkov chrániť pred exekúciou vyprataním miestností. Exekučný súd mohol na návrh povinného (nájomníka, podnájomníka, domovníka, zamestnanca s bezplatným bytom a podobne) podaný pred koncom lehoty na vystaňovanie takúto exekúciu odložiť o štvrt' roka. Za určitých okolností tak mohol učiniť dokonca trikrát. Platnosť zákona zamýšľaného ako dočasné opatrenie platné jeden rok bola napokon niekoľkokrát predĺžená právnymi predpismi z rokov 1929¹⁷ a 1930¹⁸.

K analogickej právnej úprave siahla štátna moc aj počas Slovenskej republiky z rokov 1939-1945. Nariadenie s mocou zákona číslo 267/1941 Sl. z. o ochrane nájomníkov z 15. decembra 1941 malo takmer úplne zhodný obsah s obdobným zákonom z roku 1928. Kvôli tomuto právnemu predpisu došlo dokonca ku kompetenčnému sporu medzi vládou a parlamentom (Snemom Slovenskej republiky). Ústavnoprávny výbor snemu totiž označil jeho ustanovenia za nesúladne so zásadami, vyslovenými v § 44 ods. 1 ústavy, ktorý stanovoval hranice legislatívnych kompetencií vlády. Keďže ochrana nájomníkov zároveň znamenala obmedzovanie súkromného vlastníctva, tak podľa neho sa pre normatívnu úpravu tejto otázky vyžadovala sa forma zákona.¹⁹ Snem napokon 18. marca 1942 tejto požiadavke vyhovel a text nariadenia s mocou zákona prijal ako zákon č. 44/1942 Sl. z.²⁰

Ďalšia obsahovo veľmi podobná právna úprava (v porovnaní s prvou Československou republikou) bola 4. októbra 1944 prijatá aj v súvislosti s ochranou pred exekúciou vyprataním bytu. Platnosť zákona však na rozdiel medzivojnových právnych predpisov nebola časovo ohraňovaná.²¹ Rovnako bez časového limitovania platnosti bola analogická právna úprava prijatá aj

¹⁶ Zákon č. 44/1928 Sb. z. a n.

¹⁷ Zákon číslo 34/1929 Sb. z. a n.; opatrenie Stáleho výboru číslo 157/1929 Sb. z. a n..

¹⁸ Zákon číslo 31/1930 Sb. z. a n.

¹⁹ Snem Slovenskej republiky 1941. Parlamentná tlač. č. 499. *Správa ústavnoprávneho výboru o nariadení s mocou zákona č. 267/1941 Sl. z. o ochrane nájomníkov*. Dostupné na internete: <<https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=510>> [cit. 2024-08-20].

²⁰ Zákon č. 44/1942 Sl. z.

²¹ Zákon č. 172/1944 Sl. z.

v povojnovom období – zákonom o niektorých opatreniach v občianskoprávných veciach z 21. novembra 1946.²²

IDEOLOGICKÉ PRÍČINY ŠTÁTNYCH ZÁSAHOV DO VLASTNÍCTVA BYTOV

Ideologické príčiny zásahov do vlastníckeho práva k bytom začali byť jedným z motívov právnej úpravy až po nástupe komunistického režimu. V súlade s marxisticko-leninskou štátnou ideológiou sa v legislatíve začali prejavovať snahy neumožniť občanom súkromné vlastníctvo nehnuteľností.

Ako problematická sa už aj v prvej polovici 20. storočia javila otázka právneho ukotvenia bytov ako predmetu vlastníctva. Dovtedajšia právna úprava „operovala“ s bytmi (t.j. obytnými priestormi bytového domu) len ako predmetom nájomných vzťahov. Problematiku bližšie neupravovali ani povojnové občianske zákonníky z roku 1950 ani 1964 a až osobitná právna úprava v podobe zákona č. 52/1966 o osobnom vlastníctve bytov po prvý krát definovala byt ako predmet potenciálneho vlastníckeho práva (osobného vlastníctva). Zároveň túto možnosť pre občanov limitovala jednou nehnuteľnosťou určenou na trvalé bývanie (byt alebo rodinný „domček“). Šesťdesiate roky 20. storočia teda predstavovali aj určitú pragmatickú rezignáciu komunistického režimu na výlučnosť roly štátu (prípadne družstva ako kolektívnej formy vlastníctva) pri bytovej výstavbe, t. j. pri uspokojovaní bytových potrieb občanov – spotrebiteľov. Aj z ideologických dôvodov zákon občanov nedefinoval ako spoluvlastníkov bytového domu²³ ale ako vlastníkov bytov, ktorí z praktickej nutnosti akcesoricky zdieľali spoločné priestory domu.

Osobitnú líniu právnej úpravy predstavovalo hospodárenie štátu s bytmi v socialistickom vlastníctve (zákon č. 147/1961 Zb.; zákon č. 30/1978 Zb.), respektíve stanovenie pravidiel pri pridelení bytov občanom (zákon č. 41/1964 Zb.).

K zachovaniu „kontroly“ štátu nad nehnuteľnosťami mali slúžiť aj novo vytvorené právne inštitúty, ktoré mali vlastníctvo nahradiť. Osobné užívanie bytov sa svojim charakterom nachádzalo medzi vlastníctvom a nájomom, s ktorým ho však spájalo viac znakov²⁴ (periodická úhrada odplaty za užívanie bytu, právo osobného užívania sa nededilo), no na rozdiel od neho malo trvalejší charakter. Oprávnenie užívať byt nevznikalo na základe nájomnej zmluvy, ale na rozhodnutia národného výboru (resp. iného príslušného orgánu) o pridelení bytu a dohodou o odozvaní a prevzatí bytu.²⁵

Inštitút osobného užívania pozemkov mal svojim charakterom, naopak, bližšie k vlastníctvu²⁶. V súvislosti s vyššie spomínaným pragmatickejším postojom komunistického štátu k uspokojovaniu bytových potrieb mal občanov stimulovať k tzv. individuálnej bytovej výstavbe, t. j. k výstavbe rodinných domov (legislatíva účelovo používala zdobeninu „domček“), garáží a rekreačných chát, ktoré občania získali do osobného vlastníctva. Právo vznikalo registráciou dohody o zriadení práva osobného užívania u notára. Po rozhodnutí o pridelení pozemku do osobného užívania miestne príslušným okresným národným výborom ju s občanom uzavrel národný výbor alebo organizácia, ktorá mala pozemok vo vlastníctve alebo v správe. Občan tak získal právo užívania pozemku na dobu neurčitú za jednorazový úhradu²⁷, pričom získané právo prechádzalo na dedičov. Pri prevode sa viazalo na stavbu, kvôli ktorej bolo zriadené.²⁸

²² Zákon č. 227/1946 Zb.

²³ ELIÁŠ, ref. 2, s. 2 – 7.

²⁴ Pri transformácii vlastníckych vzťahov po roku 1989 sa tento inštitút na základe zákona zmenil na regulovaný nájom.

²⁵ Zákon č. 40/1964 Zb. porov.: ČÍŽKOVSKÁ, ref. 1, s. 45 – 73. LUBY, ref. 1, s. 118 – 184.

²⁶ Pri transformácii vlastníckych vzťahov po roku 1989 sa tento inštitút na základe zákona zmenil na regulovaný vlastnícke právo.

²⁷ V určitých prípadoch bolo možné pozemok pridelit' aj bezodplatne.

²⁸ Zákon č. 40/1964 Zb., porov.: LUBY, ref. 1, s. 185 – 197.

OSOBITNÁ PRÁVNÁ ÚPRAVA HOSPODÁRENIA S BYTMI AKO NÁSTROJ REPRESIE

V obdobiach vlády nedemokratických politických režimov sa osobitná právna úprava hospodárenia s bytmi stala aj nástrojom politicky motivovaných perzekúcií niektorých skupín obyvateľstva. Počas existencie Slovenskej republiky z rokov 1939–1945 bola jedným z nástrojov protižidovskej politiky vládnuceho režimu, keď sa byty stali súčasťou arizačného procesu. Okrem všeobecnej arizačnej legislatívy²⁹ i ústavnej legalizácie deportácií do vyhlazovacích táborov a s nimi súvisiacej straty majetku³⁰ boli prijaté osobitné právne predpisy umožňujúce zásahy štátu do vlastníckeho práva a nájomných vzťahov Židov (napríklad Nariadenie číslo 257/1940 Sl. z. o dočasných správcach pre domy židov a o výpovediach židovských nájomníkov z 11. októbra 1940, či Nariadenie s mocou zákona číslo 111/1941 Sl. z. o obmedzení vypovedania nájomníkov Nežidov z bytov, ako aj o obmedzení odovzdania prenajatých alebo do užívania daných bytov Židom z 9. júna 1941). Aj vyššie spomínaný zákon číslo 44/1942 Sl. z. vyňal Židov zo zákonnej ochrany pred výpoveďou z nájmu.

Počas komunistického režimu sa zas právna úprava hospodárenia s bytmi stala nástrojom zápasu proti triednym nepriateľom. Zbavenie vlastníctva domu alebo bytu, či administratívne zrušenie nájomného vzťahu k nemu bolo často používaným prostriedkom „triedneho boja“ vedúcim k perzekúcii vo forme násilného vystaňovania celých rodín.

Právnym základom tohto druhu represie sa stali osobitné paragrafy vyššie spomínaného zákona číslo 138/1948 Zb. o hospodárení s bytmi, ktorý väčšinou svojho obsahu kontinuálne nadväzoval na sociálno-regulačnú legislatívu z prvej polovice dvadsiateho storočia. Na rozdiel od nej však zároveň explicitne upravil mechanizmus rušenia zmlúv o užívaní bytu z politických dôvodov, ktoré boli (aj v porovnaní s analogickým paragrafom zákona z roku 1946³¹) zámerne definované veľmi vágne. Takto mohli byť postihnuté osoby označené ako „štátne nespôľahlivé“, prípadne mohol príslušný orgán (t. j. miestny národný výbor) považovať ich užívanie bytu za skutočnosť smerujúcu „proti verejnému záujmu“.

Po zrušení užívacieho práva administratívnym zásahom nasledoval príkaz na vypratanie bytu, pričom zákon neurčoval žiadnu minimálnu lehotu. V mnohých prípadoch (najmä keď bolo vystaňovanie nástrojom politickej perzekúcie) bola cielené stanovená veľmi krátka (24 hodín), aby postihnutá rodina nestihla rôznymi osobnými intervenciami dosiahnuť zmenu, či odklad rozhodnutia. Odvolanie voči rozhodnutiu na nadriadený národný výbor nemalo odkladný účinok a pokiaľ odvolací orgán do troch týždňov nerozhodol, znamenalo to konkludentné zamietnutie odvolania.

Zákon z roku 1948 sa stal právnym podkladom pre Akciu B³², prostredníctvom ktorej sa komunistický štát sa pokúšal aj o násilnú zmenu „triedneho“ zloženia dôležitých miest. Malo sa tak diať prostredníctvom „očisty“ od osôb s „nesprávnym“ pôvodom, ktorým mal byť prikázaný pobyt v periférnych oblastiach štátu. V rámci Slovenska išlo primárne o Bratislavu (kde násilné vystaňovanie postihlo asi 700 rodín), ostatné sídla krajov, ako aj ďalšie väčšie mestá (napríklad Martin, Komárno, Trenčianske Teplice).

Zákon jasne nevymedzoval ani povinnosť poskytnutia primeranej bytovej náhrady. Vo veľkej časti prípadov boli priestory, ktoré národný výbor určil ako náhradné vidiecke ubytovanie v periférnej oblasti štátu, neobývatel'né. Vysídlené rodiny sa tak často ocitli v zúfalej situácii stojac stovky kilometrov od domova pred polorozpadnutou stavbou, ktorá neposkytovala priestor na dôstojné ubytovanie ani uloženie vystaňovaného inventáru. Aj pri zabezpečovaní

²⁹ Predovšetkým išlo o tzv. druhý arizačný zákon (Nariadenie č. 303/1940 Sl. z.)

³⁰ Ústavný zákon č. 68/1942 Sl. z., Nariadenie s mocou zákona č. 178/1944 Sl. z.

³¹ Zákon č. 163/1946 Zb.

³² Písmeno „B“ znamenalo „byty“.

takýchto nevhodných priestorov, ktoré zvyšovali utrpenie nútene vyst'ahovaných, štát využíval inštitút prikázaného nájmu zakotvený v tom istom zákone.

Masové vyst'ahovávanie prebiehalo od leta roku 1952 a ukončilo ho až zmiernenie represívneho charakteru komunistického režimu po smrti vodcu sovietskych komunistov Josifa Vissarionoviča Stalina a jeho československého náprotivku Klementa Gottwalda v roku 1953. Obeťami boli predovšetkým bývalí predstavitelia Demokratickej strany, nekomunistická inteligencia, bývalí živnostníci, pričom niekedy na zaradenie do vyst'ahovacej akcie stačil aj záujem komunistického funkcionára o konkrétny byt...

Iniciátorom Akcie B bol vtedajší minister národnej obrany Alexej Čepička a jej presný plán sa zrodil v úzkom vedení vládnucej komunistickej strany, ktoré v postupných vlnách schvaľovalo aj zoznamy postihnutých rodín. Hoci oficiálna propaganda vyhlasovala, že sa byty uvoľňujú pre tých, ktorí prišli do miest za prácou, v skutočnosti sa na tajných poradách zvláštnej komisie dohadovali percentuálne pomery ich rozdelenia medzi vyšších straníckych funkcionárov, ministerstvo vnútra (osobitne Štátnu bezpečnosť) a armádu.

Gottwaldov nástupca v prezidentskom úrade, Antonín Zápotocký, po zastavení Akcie B vyhlásil, že násilné vyst'ahovávanie bolo v rozpore so zákonmi republiky. Napriek odsúdeniu Akcie B nebol väčšine obetí umožnený návrat do pôvodného bydliska.³³

Násilné vyst'ahovávanie rodín bez rozhodnutia súdu umožňoval aj zákon o táboroch nútenej práce³⁴ z roku 1948. V tomto smere bol účinne aplikovaný najmä ako nátlakový prostriedok voči súkromne hospodáriacim roľníkom v čase násilnej kolektivizácie.³⁵

Za ďalší príklad zneužitia bytovej politiky ako prostriedku politicky motivovanej represie možno považovať aj právny predpis so obdobia počiatku tzv. normalizácie – zákonné opatrenie Predsedníctva FZ č. 15/1970 Zb. To umožňovalo rýchle odoberanie bytov emigrantom, ktorí z pohľadu vládnuceho režimu nelegálne zdržiavali v nepriateľskom zahraničí za tzv. Železnou oponou.

Pád komunistického režimu znamenal v oblasti vlastníckeho práva k bytom koniec kolektivistických konceptov a dominancie štátu. Transformácia na podmienky trhového hospodárstva priniesla reštitúciu i privatizáciu väčšej časti bytového fondu³⁶. Štát sa týmto spôsobom zároveň zbavil investičného dlhu vytvoreného dlhodobým zanedbávaním údržby bytov vo svojom vlastníctve.

V rámci „postnovembrovej“ bytovej legislatívy je možné identifikovať ako jej základný vývojový trend snahu obmedziť štátne regulácie v prospech ochrany vlastníckych práv, ktorá viedla až k zániku regulovaného nájmu v reštituovaných bytoch, ako aj k znižovaniu právnej ochrany nájomníka.³⁷ Osobitnou otázkou je právna definícia samotného bytu ako predmetu vlastníctva, ktorú by mal vyriešiť budúci občiansky zákonník.

ZÁVER

Vlastnícke právo k bytom na Slovensku bolo v 20. storočí takmer vždy predmetom osobitnej právnej úpravy, pričom príčinou vymedzenia z rámca ostatných nehnuteľností bola štátna regulácia na úkor obmedzenia vlastníckeho práva. Štátne regulačné zásahy pritom boli

³³ ORAVCOVÁ, Marianna. *Akcia B*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2020. 304 s.

³⁴ Zákon č. 247/1948 Zb.

³⁵ Zákon č. 247/1948 Zb., porov.: JECH, Karel. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha: Vyšehrad, 2008; PODOLEC, Ondrej. JRD – fenomén povojnového vidieka. In LYSÝ, Miroslav – POVAŽAN, Michal (eds.): *Právo v priestore a čase*. Bratislava: Atticum 2014, s. 181 – 193.

³⁶ Z najdôležitejších transformačných zákonov je potrebné spomenúť najmä: zákon č. 509/1991 Zb., zákon č. 189/1992 Zb., zákon č. 182/1993 Z. z. a jeho výnamnú novelu – zákon č. 151/1995 Z. z.

³⁷ Zákon č. 260/2011 Z. z. v znení neskorších predpisov.

motivované sociálne i politicky. Počas vlády nedemokratických politických režimov bola predmetná právna úprava odrazom štátnej ideológie (napr. vo vzťahu k súkromnému vlastníctvu) a často aj nástrojom politicky motivovanej represie.

Dôvody nepromulgovania kánonickoprávnej zbierky *Corpus iuris canonici* ako úradnej a exkluzívnej¹

Vojtech Vladár

1 ÚVOD

Kánonické právo, ako právny systém Katoľickej cirkvi, prešlo zložitým vývojom, charakterizovaným predovšetkým vyše devätnásť storočí trvajúcim právnym partikularizmom, čo pramenilo predovšetkým v neexistencii univerzálneho zákonníka, ktorý by platil v celej Cirkvi a vyhovoval by jej predovšetkým z hľadiska praxe. Málokto z historických prameňov ovplyvnil tento vývoj a prispel k unifikácii univerzálneho práva takým spôsobom, ako zbierka *Corpus iuris canonici*. Tá vznikala postupne v časovom rozmedzí vyše tristo päťdesiatich rokov, čo zodpovedalo vzniku jej jednotlivých častí (približne od roku 1140, do roku 1500), a v praxi sa používala po obdobie viac než štyroch storočí. Aj keď bola od začiatku považovaná charakterom len za právnu kompiláciu, vo všeobecnosti bola súdmi akceptovaná pri rozhodovaní takmer všetkých káuz. Obsahovala totiž takmer všetky dôležité predpisy kánonického práva, usporiadané v relatívne prehľadnej forme, a suplovala tak množstvo partikulárnych zbierok, ktoré nemohli ani zďaleka vyhovovať vtedajšej kánonickoprávnej praxi či vede. K zmene charakteru Korpusu kánonického práva z právnej kompilácie na úradnú zbierku nedošlo ani po jej promulgovaní v roku 1580 pápežom Gregorom XIII. (1572–1585), ktorý vynaložil enormné úsilie na prípravu jedinej kvalitnej úradnej a exkluzívnej zbierky. Ako je zrejmé z jeho celkového prístupu, ako aj viacerých indícií uvedených v pápežskej bule vydanej k promulgácii jeho diela, Gregor XIII. sa nechal vo viacerých ohľadoch inšpirovať kodifikáciou justiniánskeho práva, a to minimálne v zmysle snahy o zhrnutie nadčasového a vo viacerých ohľadoch dokonalého práva, na čo neskôr poukazovali viacerí bádatelia. Táto kompilácia napokon zostala v používaní aj v neúradnej podobe a spolu s legislatívou Tridentského koncilu (1545–1563) sa stala

Abstract

The compilation *Corpus iuris canonici* was the main source of canon law de facto from the time of its enclosing approximately about the year 1500, de iure from the time of its approbation by the Pope Gregory XIII in the year 1580, until the promulgation of the first Latin Code of Canon Law in the year 1917. Even though we can not identify this compilation as official or exclusive it had influenced the development of this legal system for more than four hundred centuries and contributed considerably to the constitution of its present form. The main goal of the article is to point out individual stages of development of this compilation, its characterization, Roman-law relations (especially within the context of its potential affection by the Justinian's codification) and distinctively also reflection of reasons of its non-promulgation as official and exclusive.

Keywords

Canon law, *Corpus iuris canonici*, Gregory XIII, promulgation, Roman law, Justinian's codification, authenticity, exclusiveness

Author

prof. doc. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD.
Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
vojtech.vladar@flaw.uniba.sk

Cite

VLADÁR, Vojtech. Dôvody nepromulgovania kánonickoprávnej zbierky *Corpus iuris canonici* ako úradnej a exkluzívnej. In *Historia et theoria iuris*, 2024, roč. 16, č. 3, s. 69 – 79.

¹ Článok je výstupom z vedeckého projektu VEGA č. 1/0548/22 s názvom „Kríza dôvery a jej rímsko-kánonické riešenia“. Prednesený bol 11. septembra 2023 na konferencii Bratislavské právnické fórum 2023, v rámci Sekcie rímskeho práva, kánonického, cirkevného práva a právnych dejín a právnej komparatistiky s titulom „Dôvera a nedôvera voči právu, jeho tvorbe a jeho aplikácii v historickom vývoji“.

najdôležitejším prameňom kánonického práva, a to až do promulgácie prvého latinského Kódexu kánonického práva (*Codex iuris canonici anno 1917*) v roku 1917, na ktorý taktiež zaznamenala enormný vplyv. Väčšina kánonov tohto Kódexu má napokon základ práve v tejto zbierke, pričom výnimkou nie je v uvedenom zmysle ani platný Kódex kánonického práva z roku 1983.

2 ZBIERKY ZAHNRNUTÉ DO CORPUS IURIS CANONICI

2.1 *DECRETUM GRATIANI*

Toto dielo zostavil kamaldulský mních Gracián (*Gratianus*), ktorý bol pravdepodobne profesorom disciplinárnej teológie (cirkevného práva) na Bolonskej univerzite. Keďže poznal situáciu v akej sa cirkevné právo nachádzalo, rozhodol sa pripraviť dielo, ktoré malo obsahovať najnovšie cirkevné zákony, riešiť rozpory medzi autoritami kánonického práva a súčasne bolo praktickou pomôckou pre cirkevných sudcov. Dôkazom úspechu jeho zbierky je najmä skutočnosť, že Gracián sa jej zostavením postaral o vyprofilovanie kánonického práva ako samostatnej vedecko-pedagogickej disciplíny.² Aj keď nepoznáme pôvodný názov tohto diela, najviac kánonistov sa zhodne v názore, že autor ho pôvodne pomenoval *Concordia discordantium canonum*, teda „Uzmierenie rozporných kánonov“³. Najstaršie rukopisy potvrdzujú, že Gracián rozdelil svoju zbierku do troch častí. Prvá časť, nazývaná ako *Ministeria* alebo *De clericis*, obsahuje 101 dištinkcií (*distinctiones*), ktoré sa ďalej delia na kánony (*canones, capita, decreta*). Druhá časť, označovaná ako *Negotia ecclesiastica*, či jednoducho *De causis*, sa člení na 36 káuz. Autor v nich rieši najmä prípady, ktoré boli najčastejšie príčinami sporov a súdnych konaní. Tieto kauzy Gracián uvádza najskôr súhrnne a potom body, od ktorých závisí rozhodnutie, predkladá oddelene vo forme otázok (*quaestiones*). Každá kauza sa teda delí na otázky a otázky na kánony. Tretia časť, známa tiež pod názvom *De consecratione (De sacramentis)*, sa delí na päť dištinkcií (*distinctiones*) a tie ešte na kapitoly (*capita*). Keďže Graciánov dekrét zostavil súkromný vedec, v jeho prípade ide len o súkromné akademické dielo a výroky v ňom obsiahnuté majú z právneho hľadiska len takú váhu, akú mali od svojho pôvodcu, teda ešte predtým, než sa dostali do Dekréty.⁴ Každé miesto v ňom tak musíme preverovať samostatne, či je vôbec právnym predpisom alebo ide len o súkromný názor cirkevného spisovateľa. Napokon musíme platnosť jednotlivých prameňov skúmať aplikáciou princípu *lex posterior derogat legi priori*.⁵ Z tohto dôvodu Dekrét

² Až vďaka Graciánovi totiž získalo kánonické právo systematicky vypracovanú podobu a ako veda sa jasne odlišilo od teológie a svetského práva. Opodstatnene teda nazývame Graciána otcom cirkevného práva ako vedy. Porov. KUTTNER, Stephan. The Father of the Science of Canon Law. In *The Jurist*, 1941, vol. 1, s. 2n. Ako prívržencovi pápežstva sa mu zároveň podarilo vložiť kánonické právo do pápežských služieb. Gracián tak vplyvom svojej autority a diela prispel k tomu, že pápežská moc si postupne stále viac upevňovala svoje postavenie nielen voči svetským autoritám, ale aj voči koncilom. Samotný autor napokon nazýval pápežské dekretácie vo svojom diele ako *canones*, teda práve tak, ako sa dovtedy zásadne označovali uznesenia koncilov, a tým dal výraz skutočnosti, že pápežská zákonodarná moc začala v tomto období jednoznačne dominovať univerzálnemu právu. Porov. BUŠEK, Vratislav. *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha: Všehrd, 1946, s. 79.

³ Porov. TRETERA, Jiří Rajmund. *Církevní právo*. Praha: Jan Krigl nakladatelství, 1993, s. 17. Takýto názov podľa všetkého Gracián použil z dôvodu, že texty, ktoré zozbieral, si v mnohom protirečili a on sa ich snažil dať do súladu a vytvoriť z nich konzistentný a jednotný systém. Porov. BRUNDAGE, James A. *Medieval Canon Law*. London: Longman, 1995, s. 47. Avšak aj o tomto názve môžeme tak trochu pochybovať vzhľadom na to, že Gracián mal vo svojej dobe až príliš veľkú autoritu na to, aby sa jeho nasledovníci odvážili jeho dielo nazývať ináč, ako by ho pôvodne pomenoval autor. Porov. FILO, Vladimír. *Stručný úvod do Graciánovho dekrétu*. Bratislava: Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta UK, 1995, s. 5. Už koncom 12. storočia sa pre toto dielo ustálil názov *Decretum Gratiani*, často len *Decretum*. Porov. RITTNER, Edward. *Církevní právo katolické*. Praha: Právnická jednota, 1887, s. 36.

⁴ Gracián, ako súkromná osoba, totiž nedisponoval v Cirkvi zákonodarnou mocou, a teda nemohol dať svojmu dieľu a v ňom obsiahnutým výrokom zákonnú autoritu. Porov. FILO, ref. 3, s. 27.

⁵ Porov. HRDINA, Antonín. *Kanonické právo*. Praha: Eurolex Bohemia, 2002, s. 40.

stratil na cene vydaním neskorších úradných zbierok. Aj bez tejto kvalifikácie sa ale táto zbierka ujala ako vo vede, tak aj v praxi, a to dokonca aj vo fóre Rímskej kúrie (*curia Romana*).⁶ Graciánov dekrét, ktorý tvorí prvú časť *Corpus iuris canonici*, by sme mohli vo všeobecnosti charakterizovať ako prvú vecne usporiadanú, právnickou metódou spracovanú, obsahom úplnú zbierku kánonického práva.⁷

2.2 LIBER EXTRA

Po Graciánovom dekréte bolo zostavených množstvo nových kánonickoprávnych zbierok, čo malo opätovne za následok skomplikovanie jednoznačnosti celého právneho systému. V tejto situácii bolo preto nevyhnutné ich zjednotenie a najmä diferencovanie platných noriem od noriem neplatných. Túto funkciu plnilo po určitý čas predovšetkým tzv. päť starobylych kompilácií (*quinque compilationes antiquae*)⁸, ktoré viacerí kánonisti považovali za prípravu k prvej komplexnej, univerzálnej, oficiálnej a výlučnej zbierke. K tomuto činu sa podujal pápež Gregor IX. (1227–1241), ktorý bol študentom a neskôr aj učiteľom na Bolonskej univerzite.⁹ Podľa jeho plánu mala byť zbierka usporiadaná tak, aby neobsahovala nič nadbytočné, postačovala k vyriešeniu akejkoľvek kánonickoprávnej kauzy, odstraňovala odporujúce si normy predchádzajúcich zbierok a bola svojou materiálou stručná a jasná.¹⁰ Výsledok snáh Gregora IX. je dodnes známy pod názvom *Liber extra*. Hlavné práce na zbierke zveril pápež v roku 1230 profesorovi práv na Bolonskej univerzite, Rajmundovi z Peñafortu († 1275). Úloha, ktorú mu stanovil, spočívala v zostavení systematickej zbierky, doplnenej o jeho vlastné dekretálie. Rajmund vzal za základ svojej práce päť starobylych kompilácií a texty Gregora IX. Takýmto spôsobom vznikla *Compilatio sexta seu nova*, tzv. *Liber extra (extra Decretum Gratiani)*, v skratke „X“,¹¹ ktorú pápež, spolu s promulgačnou bulou *Rex pacificus* z 5. septembra 1234, zaslal univerzitám v Bologni a Paríži. Keďže predstavuje zbierku úradnú, všetky v nej obsiahnuté dekretálie majú silu zákona. Jej hodnota však spočívala najmä v skutočnosti, že išlo o prvú zbierku výlučnú, a teda ňou boli zásadne derogované všetky dekretálie, ktoré nie sú obsiahnuté buď v nej samotnej alebo v Graciánovom dekréte.¹² Pápež Gregor IX. jej publikovaním zároveň pre budúcnosť zakázal zostavovať ďalšie súkromné zbierky bez súhlasu Apoštolskej stolice.¹³ *Liber extra* pozostávala z piatich kníh, ktoré sa ďalej členili na tituly a kapitoly.¹⁴ Okrem kánonickoprávnych noriem obsahuje táto zbierka,

⁶ Veľa kánonistov na základe toho zastáva názor, že aj keď Dekrét ako celok nemal silu zákona, niektoré jeho časti ju neskôr získali cestou právnej obyčaje (*per consuetudinem iuridicam*). Porov. KASAN, Josef. *Prameny církevního práva. Dějinný vývoj*. Praha: Katedra historicko-právní na Římskokatolické Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě, 1952, s. 26.

⁷ Porov. PEJŠKA, Josef. *Církevní právo I. Ústavní právo církevní*. Semily: Nákladem vlastním, 1932, s. 25.

⁸ Všetky tieto kompilácie pochádzali z prelomu 12. a 13. storočia a obsahovali prevažne pápežské dekretálie. Porov. MRKÝVKA, Petr – VESELÁ, Renata. *Vybrané otázky z dějin kanonického práva*. Brno: Masarykova univerzita, 1992, s. 40 – 41.

⁹ Niektorí autori v tomto kroku Gregora IX. videli ale skôr manifestáciu vrcholného absolutizmu pápežskej moci, ktorá sa mala odraziť v novom jednotnom a výlučnom zákonníku, ktorý by platil výlučne z pápežskej moci. Porov. KRAJČI, Jozef. *Historické pramene a všeobecné normy církevního práva*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta, 1997, s. 10.

¹⁰ Porov. MICHAL, Jaroslav. *Dějiny pramenů poznání kanonického práva s přihlédnutím k dějinám práva římského*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1967, s. 52.

¹¹ Ide o skratku od slova *extra*, keďže Gregorova zbierka bola jedinou *liber extra Decretum*. Porov. RITTNER, ref. 3, s. 44.

¹² Z tohto dôvodu nemôžeme túto zbierku označiť za úplne exkluzívnu, keďže neobsiahla celé právo a zachovala v platnosti i *Decretum Gratiani*. Porov. MRKÝVKA – VESELÁ, ref. 8, s. 42.

¹³ Porov. PEJŠKA, ref. 7, s. 28.

¹⁴ Toto usporiadanie zaviedol ešte autor Prvej starobylej kompilácie (*Compilatio prima*) Bernard z Pavie († 1213). Konkrétne išlo o tieto heslá: *iudex* (o prameňoch práva a cirkevnej hierarchii), *iudicium* (o súdoch a cirkevnom súdnom procese – okrem trestného procesu), *clerus* (o živote a povinnostiach duchovných a rehoľníkov),

ktorá predstavuje druhú časť Korpusu kánonického práva, tiež mnohé výroky rímskeho a germánskeho práva a je k nej pripojených aj 11 autentických právnych zásad rímskoprávneho pôvodu (*regulae iuris*).¹⁵

2.3 LIBER SEXTUS

Po vydaní zbierky Gregora IX. boli nové dekretálie do nej priradované pod príslušný titul, ktorý sa týkal predmetnej matérie. Druhou úradnou kompiláciou v poradí sa stala zbierka *Liber sextus*, ktorej už samotný názov poukazuje na snahu o pokračovanie v štýle a nadväznosti na predchádzajúcu kompiláciu.¹⁶ Tá bola spracovaná ešte pred rokom 1298 na podnet pápeža a vynikajúceho právnika, Bonifáča VIII. (1294–1303), a obsahuje pápežské dekretálie od Gregora IX. (od roku 1234) až po jeho vlastné dekretálie. Nájdeme v nej tiež ďalšie kánonickoprávne pramene vrátane 88 rímskoprávných zásad (*De regulis iuris*), spísaných bolonským profesorom rímskeho práva Dinom Mugellanom († 1303).¹⁷ *Liber sextus* je zbierkou úradnou a výlučnou, pričom promulgovaná bola zaslaním univerzitám v Bologni a Paríži promulgačnou bulou *Sacrosanctae Romanae Ecclesiae* z 3. marca 1298.¹⁸ Bula túto kompiláciu popisovala ako autentickú a exkluzívnu. Podľa nej teda naďalej mali platiť len dekretálie a ostatné pramene, ktoré sa nachádzali u Graciána a v zbierkach *Liber extra* a *Liber sextus*, spolu s dekretáliami, ktoré *Liber sextus* výslovne zachoval v platnosti (tzv. *decretales reservatae*).¹⁹ Zbierka *Liber sextus* sa vo všeobecnosti považuje za technicky najplnší dodatok súboru *Corpus iuris canonici*, ktorého tretiu časť predstavuje.

2.4 CLEMENTINAE CONSTITUTIONES

Klementíny predstavujú päťdielnu zbierku, ktorá vznikla v roku 1313 z podnetu pápeža Klementa V. (1305–1314). Táto obsahuje jeho vlastné dekretálie vrátane dekretálií jeho predchodcov a uznesenia ekumenického snemu vo Vienne (1311–1312). Klement ju zverejnil v konzistóriu kardinálov a v roku 1314 bola zaslaná za účelom promulgácie univerzitám v Paríži a Orléans.²⁰ Pápež však umrel predtým, než zbierka dorazila na miesto určenia, čo spôsobilo vznik pochybností o jej platnosti. Jeho nástupca, Ján XXII. (1316–1334),²¹ ich rozptýlil jej opätovným vyhlásením (bulou *Quoniam nulla sanctio* z 25. októbra. 1317) a znovuzaslaním univerzitám v Bologni a Paríži. V tomto prípade išlo ale už o revidované vydanie tejto zbierky, keďže v predchádzajúcej edícii boli odhalené určité machinácie s právnymi textami. V promulgačnej bule k tejto kompilácii preto Ján XXII. očisťuje meno svojho predchodcu, postihuje machinátorov a na

sponsalia alebo *connubia* (zásnuby či manželstvo, t.j. o práve manželskom) a *crimen* (o práve trestnom). Knihy boli rozčlenené podľa titulov, ktoré opisovali stručne obsiahnutú materiu (rubriky), a tie sa ešte delili na kapitoly, ktoré odkazovali na svoj pôvod a zdroj z ktorého čerpali. Porov. RITTNER, ref. 3, s. 43.

¹⁵ Porov. BUŠEK, ref. 2, s. 89.

¹⁶ Porov. MRKÝVKA – VESELÁ, ref. 8, s. 42.

¹⁷ Keďže tieto boli publikované spolu so zbierkou, mali mať podľa niektorých autorov povahu zákona. Porov. BUŠEK, ref. 2, s. 90. Viacero kánonistov však zastáva názor, že v prípade týchto právnych regúl nešlo o zákony, keďže boli k *Liber sextus* iba jednoducho pripojené a nestali sa súčasťou jej normatívneho textu. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad: KINCL, Jaromír. *Dicta et regulae iuris aneb právnické mudrosloví latinské*. Praha: Karolinum, 1990; FILO, Vladimír. *Kánonické právo. Úvod a prvá kniha*. Bratislava: Rímskokatolícka bohoslovecká fakulta UK, 1997, s. 158 – 167 a HRDINA, Antonín. *Prameny ke studiu kanonického práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 63 – 69.

¹⁸ Porov. MICHAL, ref. 10, s. 57.

¹⁹ Porov. HRDINA, ref. 5, s. 44.

²⁰ S určitostí bol v Paríži nájdený text buly *Cum nuper*, ktorou mala byť zbierka promulgovaná. Porov. MRKÝVKA – VESELÁ, ref. 8, s. 43.

²¹ Porov. KRAJČI, ref. 9, s. 11.

dôkaz pravosti ju nazýva ako *Liber septimus*.²² Aj Klementíny sú zbierkou úradnou a čo sa tohto týka poslednou do roku 1917.²³ Pri kolízii noriem Klementíny derogujú normy v predchádzajúcich zbierkach, avšak, keďže ide o zbierku nevýlučnú, ponechávajú v platnosti dekretálie vydané po kolekcii *Liber sextus* (v rokoch 1298 až 1305), aj keď ich sama neobsahuje.²⁴ Aj z tohto dôvodu sa pre ňu napokon neujal Klementom prezentovaný názov *Liber septimus*. Jej skutočného autora nepoznáme, avšak spracovaná bola jednoznačne po vzore Gregorovej a Bonifácovej zbierky.²⁵ Klementíny tvoria štvrtú časť Korpusu kánonického práva.

2.5 EXTRAVAGANTES

Po Klementínach boli pápežské dekretálie pripájané buď k *Liber sextus* (poprípade ku Klementínam) alebo z nich boli tvorené menšie súkromné zbierky. Z týchto „voľných“ predpisov zostavil francúzsky právnik, parížsky knihovník Ján Chappuis okolo roku 1500 dve súkromné zbierky, ktoré nazval *extravagantes*, t.j. blúdiace (mimo zbierky úradnej). Prvá z nich, systematická *Extravagantes Domini Joannis Papae XXII.* (Extravaganty Jána XXII.), obsahuje 20 dekretálií tohto pápeža (1315–1324) opatrených glosami.²⁶ Druhá, *Extravagantes Communes* (Všeobecné extravaganty), obsahuje v tradičnom päťdielnom členení²⁷ 74 pápežských dekretálií vydaných v období od *Liber sextus* (r. 1298) do Klementa V. (1298–1305) a od Klementína (r. 1313) do pontifikátu Sixta IV. (1471–1484). Keďže v prípade týchto zbierok ide o diela súkromné, je nutné pri nich skúmať platnosť jednotlivých dekretálií s použitím princípu *lex posterior derogat legi priori*.²⁸ Od tých čias boli Extravaganty Jána Chappuiseho pravidelne pridávané ako piata časť do vydání *Corpus iuris canonici*.

3 PROMULGÁCIA A CHARAKTER

Kánonisti začali čoskoro po ich skompletizovaní označovať súhrn vyššie charakterizovaných piatich zbierok ako *Corpus iuris canonici (ecclesiastici)*. Legisti zvolili po ich vzore podobný prístup a začali Justiniánov Kódex, *Digesta*, Inštitúcie a Novely nazývať ako *Corpus iuris civilis*.²⁹ Prvý Korpus kánonického práva bol vydaný už v roku 1500 Jánom Chappuisem, avšak v tomto prípade nešlo o ucelený zákonník. Práce na takomto kódexe sa začali až z iniciatívy pápeža Gregora XIII. (1572–1585), ktorý poveril touto úlohou kardinálov Flavia Orsiniho († 1581), Francesca Alciatiho († 1580) a Antonia Carafu († 1591), ktorí po konzultáciách s kardinálom

²² Porov. MICHAL, ref. 10, s. 58.

²³ Ak teda neberieme do úvahy prvú časť Bulária Benedikta XIV. (1740–1757) a Akty Apoštolskej stolice (*Acta Apostolicae Sedis*) za Pia X. (1903–1914) od roku 1909. Porov. HRDINA, ref. 5, s. 44. Neskoršie dekretálie boli (podobne ako v prípade zbierky Gregora IX.) pridávané pod príslušné tituly do predchádzajúcich zbierok. Táto kompilácia taktiež znamenala koniec éry bohatej pápežskej legislatívnej činnosti formou dekretálií. Porov. BRUNDAGE, ref. 3, s. 198.

²⁴ Práve svojou nevýlučnosťou sa táto zbierka líši od ostatných. Takto napríklad aj bula *Unam Sanctam* Bonifáca VIII. z r. 1302, hoci bola touto zbierkou opomenutá, nestratila platnosť. Tento prameň bol neskôr zahrnutý do zbierky *Extravagantes communes*. Porov. PEJŠKA, ref. 7, s. 29.

²⁵ Porov. RITTNER, ref. 3, s. 46.

²⁶ Porov. MRKÝVKA – VESELÁ, ref. 8, s. 43.

²⁷ Päťdielne členenie bolo zachované aj v tejto zbierke, a to i napriek tomu, že v dekretáliách vydaných v dobe zbierkou sledovanou nebol vydaný nijaký zákon z oblasti manželského práva. Štvrtú knihu preto označuje iba nadpis *Liber quartus vacat*. Porov. RITTNER, ref. 3, s. 48.

²⁸ Porov. MRKÝVKA – VESELÁ, ref. 8, s. 43.

²⁹ Prvýkrát sa pomenovanie *Corpus iuris canonici* konkrétne objavilo na Kostnickom koncile (1414–1418), vtedy prirodzene v rozsahu od Graciánovho dekrétu po Klementíny. Na Bazilejskom koncile (1431–1449) sa zase hovorilo o *reservatio in corpore iuris*. Po roku 1500 boli ako piata a posledná časť pridané Extravaganty Jána Chappuiseho. Porov. HRDINA, ref. 5, s. 45.

Dominikom Pinelliom († 1611) zvolali zbor tridsiatich piatich právnikov, známych ako *correctores Romani*.³⁰ Ich úlohou bolo pripraviť na podklade starších rukopisov nové jednotné právnické dielo, revidujúc staršie zbierky, ako aj pôvodný *Corpus iuris canonici* z roku 1500. V takto „očistených“ kompiláciách bolo Gregorom XIII. (potvrdzujúcou konštitúciou *Cum pro munere pastoralis* z 1. júla 1580) zakázané pod sankciou exkomunikácie čokoľvek dopĺňať (*corpus clausum*) alebo meniť.³¹ Práce ale pokračovali ďalej a smerovali k zostaveniu kvalitného kódexu. Výsledky tohto snaženia ale napokon výrazne zaostali za očakávaniami.³² Gregor XIII. však napriek tomu udelil konštitúciou *Emendationem* z 5. júna 1582 súhlas k úradnému súbornému vydaniu revidovaných a v roku 1580 schválených zbierok.³³ Keďže Korpus nebol promulgovaný ako zákoník, ponechal si naďalej charakter zbierky práva. Každá zo zahrnutých kompilácií si tak podržala svoju pôvodnú povahu, a teda súkromné zbierky zostali naďalej súkromnými dielami. Vo vzťahu jednotlivých častí Korpusu bolo nutné pri kolízii noriem použiť zásadu *lex posterior derogat legi priori*. *Liber extra* derogovala odporujúce normy Graciánovho dekrétu; *Liber sextus* rušila normy zbierky *Liber extra* a Dekréty; Klementíny derogovali normy Dekréty a zbierok *Liber extra* a *Liber sextus*; Extravaganty rušili odporujúce normy všetkých predchádzajúcich častí Korpusu.³⁴

Od druhej polovice 17. storočia sa vo vydaniach *Corpus Iuris Canonici* začali objavovať dva dodatky. Prvým bola učebnica *Institutiones iuris canonici*, ktorú na rozkaz pápeža Pavla IV. (1555–1559) usporiadal podľa vzoru Justiniánových Inštitúcií v roku 1563 profesor Ján Pavol Lancelotti z Perugie († 1590). Zbierka sa preto podľa vzoru uvedenej rímskoprávnej učebnice delí na tri časti: osoby (*personae*), veci (*res*), žaloby (*actiones*).³⁵ Druhou je potom súkromná zbierka *Liber septimus decretalium* od Petra Matúša z Lyonu († 1621) z roku 1591.³⁶ Okrem týchto dvoch zbierok bývajú ku Korpusu kánonického práva, kvôli lepšej prehľadnosti a praktickejšiemu používaniu jednotlivých zbierok, pripájané rôzne indexy, obsahy, či praktické poznámky.³⁷ V jednotlivých vydaniach býva súbor Korpusu buď dvojzväzkový, z ktorých prvý tvorí Graciánov dekrét a druhý ostatné zbierky; jednozväzkový, pod súborným titulom *Corpus iuris canonici*; alebo trojzväzkový, v ktorom prvý zväzok tvorí Graciánov dekrét, druhý *Liber extra* a tretí zvyšné zbierky. Za najlepšie vydanie sa vo všeobecnosti považuje edícia Emila Alberta Friedberga, *Corpus Iuris Canonici, I–II. Editio Lipsiensis secunda*, 1879–1881. Toto vydanie sa, čo

³⁰ Porov. RITTNER, ref. 3, s. 39.

³¹ Porov. MICHAL, ref. 10, s. 42.

³² Nedostatky v práci rímskych korektorov sa stali ešte zjavnejšími po viacerých vedeckých kritikách neskoršieho obdobia. Porov. RITTNER, ref. 3, s. 39.

³³ Toto v poradí už sedemnástе vydanie je dnes známe tiež ako oficiálne „rímske“ vydanie (*editio Romana*). Vo všeobecnosti však nie je považované za veľmi vydarené. Táto edícia ešte nemala v názve *corpus iuris*, keďže ten sa v jednotlivých vydaniach objavuje až od 17. storočia. Porov. GEROSA, Libero. *Právo Cirkvi*. Prešov: Petra, 2005, s. 61.

³⁴ Túto zásadu bolo nutné použiť i pre vzťah noriem vnútri súkromných zbierok (t.j. Dekréty a Extravagánt), nie však pri zbierkach úradných (t.j. *Liber extra*, *Liber sextus* a Klementíny), pretože ich predpisy fingoali súčasné vydanie. V tomto prípade bolo pri ich kolízii nutné použiť všeobecné právne zásady, vychádzajúce z teórie práva o tzv. antinómii. Porov. HRDINA, ref. 5, s. 46.

³⁵ Toto dielo bolo dokončené až za Pia IV. (1559–1565), avšak napokon sa na sklamanie autora nedočkal pápežského schválenia, ponechajúc si tak len súkromný charakter. Porov. MICHAL, ref. 10, s. 63.

³⁶ Aj tá bola spracovaná po vzore *Liber extra* do piatich kníh a obsahuje najmä dekretálie od Chappuisových Extravagánt, a teda od pápeža Sixta IV. (1471–1484), do pápeža Sixta V. (1585–1590). Porov. RITTNER, ref. 3, s. 51.

³⁷ K niektorým častiam zbierok obsiahnutých v Korpuse kánonického práva bývajú v niektorých vydaniach pridávané ďalšie dodatky. K *Decretum Gratiani* sú to najčastejšie *Arbor consanguinitatis et affinitatis*, *Canones poenitentiales ex Summa aurea*, *Canones Apostolorum* atď. K *Liber extra* bývajú priradované *Arbor consanguinitatis et affinitatis*, index dekretálií a prehľadná tabuľka matérie jednotlivých kníh a titulov. Ku Klementínam sa spravidla pridáva schéma titulu o patronátnom práve, k Extravagantám Jána XXII. zase osobitý predhovor, *regulae cancellariae Apostolicae*, *decisiones Rotae Romanae* a výklady niektorých dekretálií. Porov. MICHAL, ref. 10, s. 64.

sa týka Graciánovho dekrétu, opiera o priame skúmanie jeho rukopisov a kvalitou predstihlo i vydanie rímskych korektorov. Znenie dekretálií vychádza zase bezprostredne z textu korektorov.³⁸

4 RÍMSKOPRÁVNE SÚVISLOSTI

Ako sme už naznačili, pápež Gregor XIII., ako i kánonisti pred ním sa vo viacerých ohľadoch nevyhli napodobňovaniu rímskoprávných vzorov, a to predovšetkým prameňov monumentálnej kodifikácie cisára Justiniána I. (527–565) z prvej tretiny 6. storočia. Uvedený prístup neprekvapuje, keďže v tom čase boli všeobecne akceptované úslovie o tom, že „Cirkev žije rímskym právom“ (*Ecclesia vivit iure Romano*), respektíve, že „rímske právo je základom a doplnkom práva kánonického“ (*ius Romanum est principium et complementum iuris canonici*).³⁹ I keď sme uviedli, že romanisti sa pri pomenovaní justiniánskych zbierok nechali inšpirovať kánonistami, pokiaľ ide o celkový prístup k prácam na zbierke *Corpus iuris canonici*, Gregor XIII. vychádzal predovšetkým z justiniánskych vzorov.⁴⁰ Spomenutý, vo viacerých ohľadoch až absolutistický prístup, pritom uplatnil, i keď v tomto období nedisponoval v dôsledku protestantskej reformácie postavením rímskych veľkňazov vrcholného stredoveku, a to ako z pohľadu cirkevnej, tak aj svetskej spoločnosti. Napriek tomu však neváhal, podobne ako cisár Justinián I., pristúpiť k úpravám staršieho práva v záujme dosiahnutia subjektívne poňatej systémovej jednoty a dokonalosti.⁴¹ Aj keď, ako sme už spomenuli, výsledky jeho snáh napokon zaostali za očakávaniami, Korpus kánonického práva od toho času predstavoval (spolu s tridentským a pápežským zákonodarstvom) najdôležitejší prameň kánonického práva a tomuto statusu sa tešil až do roku 1918, keď bol nahradený prvým kodifikačným dielom v dejinách Latinskej cirkvi. Kým Justinián I. prezentoval prístup k svojmu dielu v konštitúciách *Deo auctore* (r. 530), *Tanta* a *Omnem* (obe r. 533), Gregor XIII. vyjadril svoje základné tézy v už spomenutej promulgačnej bule *Cum pro munere pastoralis*.⁴²

Ak by sme sa zamerali na základné idey oboch kodifikácií a pokyny kodifikačným komisiám, obaja zákonodarcovia mali v prvom rade záujem na prepojení práva s vyššími princípmi, ktoré mali základ či už v kresťanskom náboženstve alebo vo všeobecnosti vo vyšších morálnych zásadách spravodlivosti obsiahnutých v prirodzenom Božom práve (*ius Divinum naturale*).⁴³ Cisár sa napríklad výslovne dovoľával pomoci Všemohúceho kvôli náročnosti svojej práce, o ktorú sa ani jeden z jeho predchodcov v takom rozsahu nikdy nepokúsil.⁴⁴ I keď Gregor XIII. pristúpil k ponímaniu svojej kodifikácie v promulgačnej bule *Cum pro munere pastoralis* oveľa praktickejšie a ako vynikajúci právnik uprednostnil právnické konštrukcie pred konštrukciami

³⁸ Porov. BUŠEK, ref. 2, s. 93.

³⁹ Porov. REBRO, Karol – BLAHO, Peter. *Rímske právo*. Bratislava: Manz, 1997, s. 78.

⁴⁰ Porov. BUŠEK, ref. 2, s. 95.

⁴¹ Porov. KRAJČI, ref. 9, s. 46.

⁴² Bližšie k textu uvedených rímskoprávných konštitúcií v slovenskom preklade pozri BLAHO, Peter – VAŇKOVÁ, Jarmila. *Corpus iuris civilis. Digesta. Tomus I*. Žilina: Eurokódex, 2009, s. 17n.

⁴³ Aj z toho dôvodu napríklad Justinián I. v úvode svojej konštitúcie *Deo auctore* uvádza, že všetku nádej na úspech kodifikačných prác vložil do rúk Najsvätejšej Trojice, od ktorej pochádzajú základy celého sveta a v nej je vytvorený na zemeguli zmysluplný poriadok. Porov. *Deo auctore* pr.

⁴⁴ Osobitne preto zdôraznil, že len On môže priviesť k úspešnému završeniu aj úplne beznádejné veci. Porov. *Deo auctore* 2. V úvode konštitúcie *Tanta* pridal konštatovanie, že kým nevládol on, nikto v nič také nedúfal, ani si rozhodne nemyslel, že je to v rámci ľudských schopností možné. Obdobne písal, že bolo vskutku čosi neobyčajné, aby sa rímsky právny poriadok, ktorý sa utváral od založenia mesta (Rím) až do čias jeho vlády, to znamená počas takmer tisíc štyristo rokov a bol rozkolísaný vnútornými rozpormi, čo sa prenášalo aj do cisárskych konštitúcií, obnovil v jednom súzvuku, že sa v ňom nenájde ani nič protirečivé, ani obsahovo rovnaké, ani podobné, a že sa zákony, ustanovené pre jednotlivé prípady, nikde neobjavia dva razy. Porov. *Tanta* pr.

teologickými, niet najmenších pochybností o tom, že k svojmu dielu zastával podobné postoje, čo je zrejmé aj z jeho postoja ku kánonickému právu a uvedomovania si jeho neopomenuteľného miesta v samotnom Tajomstve spásy (*Mysterium salutis*).⁴⁵ Paralelné idey nachádzame aj v snahách oboch autorít o dosiahnutie harmónie staršieho práva s právom novším a vyčistenie právnych systémov od noriem obsolétnych a rozvláčnych, čo bolo podstatným problémom oboch. Justinián I. i Gregor XIII. tak robili predovšetkým s úmyslom a požiadavkou nesmrteľnosti pre svoje zákony, dovolajúc sa ich aktuálnosti nielen pre vtedajšiu dobu, ale i časy nastávajúce a neskoršie stáročia.⁴⁶ Cisár Justinián I. na tomto základe ustanovil, že všetky zákony jeho kodifikácie sa budú navždy uznávať a je nevyhnutné, aby ich všeobecne akceptovali tak profesori, ako aj študenti právnej vedy, vrátane odpisovačov i samotných sudcov.⁴⁷ Gregor XIII. bol v tomto ohľade ešte konkrétnejší, keď výslovne uviedol, že na jeho pokyn v Ríme vytlačené vydanie Korpusu kánonického práva má zostať navždy a na večné veky nedotknuté a neporušené (*corpus clausum*).⁴⁸

Čo sa týka systematiky, ideálom Justiniána I. bolo vytvorenie dvoch kódexov – jedného, zahŕňajúceho cisárske konštitúcie, a druhého, obsahujúceho vybrané právo zo spisov starších juristov, ktorí sa tešili všeobecnému uznaniu a sláve. Okrem toho, od začiatku kodifikačných prác na prvých dvoch dielach zároveň plánoval i tretie, a to v podobe učebnice základných rímsko-právnych inštitútov.⁴⁹ Hlavná idea bola taká, že napríklad do Digest sa v nijakom prípade nemalo dostať to, čo už bolo ustanovené cisárskymi konštitúciami, pretože v takom prípade malo stačiť sa na príslušnú konštitúciu odvolať.⁵⁰ Ako už bolo naznačené, obe spomenuté justiniánske kodifikačné diela sa v základe členili na tituly (*tituli*) a kapitoly (*capitula*). Pokiaľ ide o pápeža Gregora XIII., ten nemusel nijakým spôsobom meniť vnútornú štruktúru jednotlivých zbierok, ktoré tvorili súčasť jeho kodifikácie. Ako zaujímavosť možno uviesť, že väčšina z nich preberala spôsob rímskoprávneho rozdelenia celku na časti vrátane dôležitých inštitútov, pojmov a definícií. Snaha o napodobňovanie koncepcie justiniánskej kodifikácie sa navonok prejavila aj v prirovnávaní jednotlivých zbierok Korpusu kánonického práva k justiniánskym prameňom. *Decretum Gratiani* tak bolo konkrétne prirovnávané k Digestam, *Liber extra* ku Kódexu, *Liber sextus* a Klementíny k Novelám.⁵¹ Okrem toho netreba zabudnúť ani na už spomenutú učebnicu Inštitúcií kánonického práva, ktorá bola v roku 1563 usporiadaná práve podľa vzoru justiniánskych Inštitúcií.

Ako už bolo viackrát naznačené, zámerom cisára Justiniána I. i pápeža Gregora XIII. bola výlučnosť používania nových zákonníkov v právnej vede i praxi. Cisár tak zdôraznil, že všetky ostatné zbierky sú nadobudnutím účinnosti jeho diel derogované a je nutné sa na ne pozerieť tak, ako keby vôbec neexistovali.⁵² Aj vo vzťahu k ich interpretácii apeloval, že sa nik nesmie opovážovať porovnávať ich so starým právom alebo pátrať po akýchkoľvek nezrovnalostiach v nich. Svoje rozhodnutie zabezpečil normou trestného práva, podľa ktorej, ak by sa niekto na súde

⁴⁵ Aj z toho dôvodu sa rozhodol využiť na prospech veriacich, ale tiež reformy Cirkvi a protireformácie práve svoju právnickú zbierku. Porov. Cum pro munere pastoralis.

⁴⁶ Porov. Tanta 12 a Cum pro munere pastoralis.

⁴⁷ Porov. Tanta 11. Svojim zákonom však cisár výslovne uprel spätnú účinnosť, sledujúc záujem, aby sa akýmkoľvek spôsobom nerozširovali prípady, ktoré sa už buď skončili súdnym rozhodnutím alebo utíšili priateľskou dohodou. Porov. Tanta 23.

⁴⁸ Gregor XIII. osobitne zdôraznil, že nikomu nie je dovolené k jeho dielu čokoľvek pridať alebo v ňom čokoľvek zmeniť alebo do neho čokoľvek vložiť alebo pridať akékoľvek interpretácie, želajúc si, aby ňom bolo všetko zachované podľa toho, ako bolo v meste Rím vytlačené, navždy a zostalo tak na večné veky nedotknuté a neporušené... Porov. Cum pro munere pastoralis.

⁴⁹ Porov. Deo auctore 11.

⁵⁰ Porov. Tanta 14.

⁵¹ Porov. KASAN, ref. 6, s. 35.

⁵² Porov. Deo auctore 5.

alebo v akomkoľvek spore odvolal na právne knihy mimo justiniánskej kodifikácie, mal byť obžalovaný z falšovania úradnej listiny. Tie najťažšie tresty mali pritom postihnúť nielen procesnú stranu, ale taktiež sudcu, ktorý by niečo také počúval alebo strpel.⁵³ Justinián I. zároveň rozhodol, že pokiaľ by sa predsa len v jeho kodifikačnom diele objavili nejaké nezrovnalosti alebo by bolo niečo sporné, malo sa to predložiť prostredníctvom príslušného sudcu na rozhodnutie cisárskej zákonodarnej autorite, ktorá ako jediná disponovala právomocou autentickej interpretácie.⁵⁴ Čo sa týka pápeža Gregora XIII. a jeho kodifikačného diela, aj ten vyjadril v promulgačnej bule *Cum pro munere pastoralis* viaceré obavy z jeho možných dezinterpretácií. Ako už bolo spomenuté, všetky zbierky, ktoré tvorili súčasť Korpusu kánonického práva, si napokon zachovali svoj charakter, čím pápež na jednej strane riskoval prípadnú nejednoznačnosť kánonického práva, avšak s ohľadom na fungujúci systém právnického vzdelávania a vtedajšiu prax si niečo také mohol zjavne dovoliť. Ako sme už spomenuli, Gregorovi XIII. obzvlášť záležalo na tom, aby sa nik neopovážil k jeho rímskemu vydaniu čokoľvek pridať, zmeniť, vložiť alebo ho interpretovať. V tejto súvislosti preto v promulgačnej bule v prvom rade apeloval na cnosť svätej poslušnosti každého kresťana voči rímskemu biskupovi, avšak neváhal tiež pridať vtedajší najprísnejší kánonickoprávny trest väčšej exkomunikácie *latae sententiae* (*excommunicatio maior*).⁵⁵

Pokiaľ ide o právnickú výučbu, Justinián I., uvedomujúc si náročnosť správneho pochopenia a aplikácie zbierky *Digesta* a obsiahlosť Kódexu, prísne dbal na to, aby bola jeho metodológia a nové právo patrične zohľadnené právnou vedou a plne akceptované pri právnickej výučbe v Ríši. Z toho dôvodu v konštitúcii *Deo auctore* najskôr výslovne spomenul plán vydania učebnice rímskoprávnych inštitúcií za tým účelom, aby sa študent najskôr oboznámil s najjednoduchšími vecami a aby sa potom ľahšie dostal k poznávaniu vyššej právnej vedy.⁵⁶ Zrejme z dôvodu lepšieho dohľadu, nakoniec dovolil výučbu všetkých troch zbierok jeho kodifikácie (Kódex, *Digesta* a Inštitúcie) len v dvoch kráľovských mestách (Rím a Konštantínopol) a, s ohľadom na slávnú tradíciu, tiež v meste Bejrút (*Berytus*).⁵⁷ Aj Gregor XIII. mal, celkom prirodzene, záujem na tom, aby sa jeho zbierka stala bežnou súčasťou študijných osnov najlepších univerzít. V 16. storočí však univerzity čoraz častejšie zakladali a hmotne podporovali aj sekulárne authority, pričom vplyv pápežstva na ne postupne slabol, čo napokon vyvrcholilo v 18. storočí. Aj na tomto pozadí Gregor XIII. nepublikoval svoju zbierku tradične prostredníctvom jej zaslania najvýznamnejším univerzitám, ale adresoval ju celému kresťanstvu, osobitne katolíkom. Napriek tomu však neopomenul zdôrazniť nevyhnutnosť jej používania pri právnickej výučbe, čo bolo hlavným cieľom predchádzajúcej formy promulgovania kánonickoprávnych zbierok. Netreba navyše zabúdať na skutočnosť, že jeho kompilácia nebola zbierkou úradnou a ak by zvolil tradičný spôsob promulgácie, vyvolávalo by to viaceré nejasnosti v odbornej i laickej komunite. Je

⁵³ Porov. Tanta 19. Uvedomujúc si, že všetci právnici Ríše budú od toho času pracovať len s výsledkami jeho kodifikačného úsilia, snažil sa zároveň predísť nebezpečenstvu ich dezinterpretovania a z toho vyplývajúcim sporom. Cisár preto pod žalobou z falšovania listiny a zničenia takýchto spisov prísne zakázal spisovanie akýchkoľvek komentárov, ktoré by podľa jeho názoru svojou rozvlácnosťou len kazili stručnosť zákonníkov. Porov. Tanta 21, *Deo auctore* 12, *Cod. Iust.* 1,17,1,12 a 1,17,2,21.

⁵⁴ Tanta 18 a 21.

⁵⁵ Ako ďalšie potenciálne tresty v neskoršej časti promulgačnej buly uviedol stratu kníh, pokutu tisíc zlatých dukátov uložených Apoštolskou komorou (*Reverenda camera Apostolica*), sankcie od úradu pápežskej inkvizície (*inquisitio haereticae pravitatis*) a ďalšie tresty, ktoré bolo nevyhnutné uložiť a ako osobitý rezervát ich mohla odpustiť len Apoštolská stolica. Ako zaujímavosť možno uviesť, že aj napriek spomenutému slabnúcemu postaveniu pápežstva vo vtedajšej spoločnosti sa Gregor XIII. neváhal odvolať dokonca na pomoc svetského ramena (*braechium saeculare*). Porov. *Cum pro munere pastoralis*.

⁵⁶ Porov. *Deo auctore* 11.

⁵⁷ Neznalých a v práve neskúsených učiteľov z iných miest (cisár konkrétne spomína Alexandriu a Caesareu) prísne napomenul, aby v „napodobňovaní výučby práv“ nepokračovali. V inom prípade mali znášať nielen trest pokuty o výške desiatich libier zlata, ale tiež vyhnanstva z mesta, v ktorom pôsobili. Porov. *Omnem* 7.

však zrejmé, že pápež s určitosťou zabezpečil, aby bolo jeho vydanie Korpusu kánonického práva k dispozícii nielen na súdoch, ale tiež na univerzitách.⁵⁸

5 ZÁVER

Kompilácia *Corpus iuris canonici* sa nakoniec, podobne ako Graciánov dekrét, nikdy nedočkala svojej promulgácie ako úradnej a exkluzívnej zbierky. Ponechala si teda len charakter právnej kompilácie a takýmto spôsobom prakticky platila až do spomínaného roku 1918. Keďže išlo o najvýznamnejší prameň tohto právneho systému po obdobie viac než štyroch storočí, je pochopiteľné, že z hľadiska starších prameňov práve táto zbierka najvýraznejším spôsobom ovplyvnila aj podobu prvého Kódexu kánonického práva, nevynímajúc ani Kódex platný. Okrem právnickej hodnoty tohto diela možno pri ňom osobitne poukázať na skutočnosť, že popri dejinách právnych inštitútov, či prameňov obsahuje tiež históriu samotnej právnej vedy. Aj z toho dôvodu ju možno označiť nielen za jeden z najdôležitejších medzníkov cirkevnoprávneho vývoja, ale taktiež za jeden z najvýznamnejších právnych prameňov v dejinách ľudstva. Táto kompilácia mala navyše svoj význam aj pre právo svetské, keďže obsahovala tiež viaceré predpisy, ktoré mali povahu rýdzo civilných noriem. Najvýznamnejší vplyv Korpus kánonického práva pri tom zaznamenal najmä na odvetvia práva správneho, občianskeho procesného, trestného a medzinárodného.⁵⁹ Z pohľadu územia dnešného Slovenska by sme mohli zase spomenúť zbierku uhorského obyčajového práva *Opus Tripartitum* (r. 1514) od Štefana Verböczyho († 1541), v ktorej boli podľa vzorov *Corpus iuris canonici* riešené otázky derogácie zákona, obyčajového práva či štatútov.⁶⁰

Na záver sa môžeme len zamyslieť nad tým, prečo Gregor XIII. nevyhlásil po vzore cisára Justiniána I. tzv. rímske vydanie Korpusu kánonického práva za úradnú a výlučnú zbierku, ktorá by abrogovala všetky do toho času uplatňované kánonickoprávne normy ako celok. Je možné, že ako vynikajúci právnik mal v prvom rade za to, že zachovanie systému kánonického práva v zložitej podobe zabezpečí nevyhnutnosť absolvovania náročného univerzitného štúdia, ktoré zvládnu len skutočne kvalitní študenti.⁶¹ Ak totiž porovnáme jeho dielo s justiniánskou zbierkou *Digesta*, je zrejmé, že aj pre zvládnutie jej matérie sa popri poctivom štúdiu vyžadovali aj prirodzené vlohy a právnické zmýšľanie. Pápež si s určitosťou taktiež uvedomoval, že zachovanie niektorých kánonickoprávnych zbierok Korpusu kánonického práva v súkromnej podobe napomôže ľahším novelizáciám ich ustanovení, čo sa dalo, napriek jasným zákazom v bule *Cum pro munere pastoralis*, s ohľadom na dynamiku vtedajšieho vývoja, s určitosťou predpokladať. Ak totiž opomenieme ojedinelé snahy legistov o vloženie niektorých noriem západných cisárov do justiniánskeho Kódexu a aplikovanie Justiniánových noriem v rámci systému *ius commune*, jeho kodifikácia predstavovala uzavretý korpus, pri ktorom bolo možné len ťažko predpokladať výraznejšie novelizácie. Novoveká Cirkev 16. storočia však bola poučená z vývoja situácie

⁵⁸ Jeho snaha o rozvoj svojho odboru sa prejavila aj v rozvinutí kánonickoprávnych štúdií na slávnej rímskej univerzite založenej ešte v roku 1551 ako *Collegium Romanum* a v roku 1584 premenovanej práve po ňom na Gregoriánsku (*Universitas Gregoriana*). Porov. *Cum pro munere pastoralis*.

⁵⁹ Porov. MRKÝVKA – VESELÁ, ref. 8, s. 44.

⁶⁰ Najmä kánonický proces a manželské cirkevné právo malo najväčší vplyv na tento vývoj. Porov. BUŠEK, ref. 2, s. 95.

⁶¹ Tento argument však nepodporuje vtedajší *status quo*, keďže výchovu a formáciu kňazstva zverili Otcovia Tridentského koncilu do rúk kňazských seminárov, ktoré mali byť zriadené ako ústavy vedecko-výchovného charakteru v jednotlivých diecézach. Do toho času si totiž len niektorí z budúcich klerikov mohli dovoliť štúdium na univerzitách a väčšina z nich sa uspokojila len so slabými poznatkami z náboženskej doktríny, latinčiny a pastoračno-liturgickej praxe. Práve na základe tohto rozhodnutia však došlo k faktickému presunu výučby kánonického práva z univerzít na semináre, čo malo na toto odvetvie ako vedecko-pedagogickú disciplínu značne negatívny dopad. Porov. HRDINA, ref. 5, s. 49.

nastolenej protestantskou reformáciou a uvedomovala si nevyhnutnosť aplikovania rôznych nástrojov na jej pozastavenie a presadzovanie nových noriem, a to dokonca aj v katolíckych krajinách. Ako najjednoduchší dôvod nevyhlásenia Korpusu kánonického práva za úradnú zbierku môžeme s určitosťou spomenúť najmä skutočnosť, že tak ako pápež poznal kvality jednotlivých zbierok svojej kodifikácie, obdobne poznal aj ich nedostatky, a preto nepovažoval za až tak vhodné vyhlásiť ich súborne ako *compilatio authentica*. Samotná analýza jeho kolekcí napokon poukazuje taktiež na skutočnosť, že k ich pôvodne zamýšľanému revidovaniu, opraveniu a vyčisteniu nedošlo dostatočným spôsobom.

Recenzie

KINČOK, Branislav. *Husák. Buržoázny nacionalista.* Bratislava: Marenčin TP, 2023, 392 s.

Politik, právnik, prezident. Týmito prívlastkami je možné charakterizovať jednu z najvýraznejších osobností československej politickej scény druhej polovice dvadsiateho storočia, Gustáva Husáka, ktorého životný príbeh sa stal predlohou pre najnovšiu publikáciu z pera Branislava Kinčoka. Jeho pôsobenie najmä prezidentské obdobia sú predmetom častého záujmu odbornej i laickej verejnosti aj v súčasnosti. O to zaujímavejšia môže byť pre čitateľa práve táto publikácia sústredená na v celku málo spracované obdobie života posledného Československého prezidenta, ktoré doposiaľ čakalo na svoje slovenské spracovanie.

Historik Branislav Kinčok vo svojej novej publikácii *Husák Buržoázny nacionalista* prináša prehľad na udalosti Husákovho života predtým, ako sa stal posledným Československým prezidentom. Naprieč celou publikáciou, ktorá je prehľadne a systematicky členená do troch častí, autor podrobne rozoberá proces uväznenia, výsluchov, strastiplnej cesty za slobodou a následnou rehabilitáciou v spoločenskom ale aj politickom živote. Je potrebné vyzdvihnúť, že autor sa nezameriava len na politickú dráhu, ale s rovnakou dôslednosťou mapuje aj Husákov osobný život po prepustení z väzenia, zdôrazňujúc prekážky ako rozvod, stratu priateľov či ekonomické ťažkosti. Obzvlášť pútavým bolo pozorovať najmä pracovnoprávne aspekty Husáka od doby prepustenia až po úplnú rehabilitáciu, ktorá je v monografii podrobne popísaná. Plynulým včlenením aspektov osobného života do inak politického deja prináša novú perspektívu na Husákovu osobnosť. V publikácii taktiež nechýba ani zrozumiteľné vykreslenie obrazu o organizácii dominantnej politickej strany na území Československa, jej vrchného orgánu t.j. politického bira, čo v značnej miere napomáha čitateľovi lepšie porozumieť politickému kontextu príbehu hlavného protagonistu. Autor neopomenul ani aj keď v celku v stručnej forme na vysvetlenie prepojenia Československej politickej scény na politickú scénu Sovietskeho zväzu, čo bolo zreteľné najmä v druhej časti knihy. Za negatívum z môjho pohľadu možno označiť absenciu väčšej kritiky historických udalostí rozobratých v monografii, čo môže vytvárať značne pozitívnejší obraz o z historického hľadiska kontroverznej osobe Gustáva Husáka. Samozrejme, snahou historika by malo byť v prvom rade poskytnutie objektívnych informácií, avšak prameňmi podložená kritika by v tomto prípade bola na mieste.

Kniha je v skutku pútavým čítaním a to nielen témou ale aj samotným spracovaním. Na podklade osobného príbehu Gustáva Husáka podloženého rozsiahlym archívnym výskumom vytvára autor autentický obraz toho čo malo znamenať politickú smrť, no vyústilo do politického znovuzrodenia.

Mgr. Frederika Vešelényiová
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
frederika.veselenyiova@flaw.uniba.sk

Kronika

Za Michalom Považanom

Časopis *Historia et theoria iuris* dosiaľ nemal vo svojich predošlých číslach správu tohto druhu. O to smutnejšie je, ak prvú takúto spomienku venujem kolegovi, ktorý niekoľko rokov viedol tento časopis. Jeho príchod na katedru v roku 2009 si pamätám dodnes; prijímacie konanie na doktoranda absolvoval s ľahkosťou a presvedčivo. Už vtedy bol relatívne známy; pohyboval sa v prostredí analytickej agentúry zbierajúcej a interpretujúcej údaje o kvalite vysokých škôl.

Na katedre som vtedy pracoval ešte len krátko a všimol som si, ako sa mu rýchlo podarilo inkorporovať do fakultného prostredia. Postupne sme sa spoznali trochu viac a okrem prirodzenej spolupráce v rámci katedry sme si rozumeli aj inak. Mišo bol podobne ako mnohí ďalší moji známi *homo politicus* a hoci sme aj nepochádzali z rovnakého názorového spektra, obaja sme sa navzájom rešpektovali. Popravde, dalo sa s ním viesť častokrát ďaleko zmysluplnejšie rozhovory ako s mnohými názorovo bližšími ľuďmi.

Dejiny vyštudované nemal; mal za sebou tituly zo štúdia práva a politológie. K dejinám ho to však veľmi prirodzene ťahalo. Nepatril k tým, ktorí zo seba sypali dátumy a encyklopedické údaje bez vzájomných súvislostí. Skôr ho zaujímala teória dejín, jej výklad; podstata toho, prečo sa odborník dejinám venuje. S tým aj súviselo miesto dejín v jeho odbornom spektre. Ako právnik sa samozrejme zaujímal o dejiny práva ako vedeckú i pedagogickú disciplínu, avšak ako vyštudovaný právnik a politológ so záujmom o svetové dianie i o náš slovenský priestor v dejinách hľadal predovšetkým odpovede na otázky súvisiace so súčasnosťou.

Na katedre som sledoval nielen jeho akademickú dráhu, ktorá viedla k obhajobe jeho dizertačnej práce v roku 2012; následne získal asistentské miesto. Mohol som ale vidieť aj jeho manažovanie projektu a obdivovať jeho talent udržiavať po boku nášho vtedajšieho vedúceho katedry v chode celý riešiteľský kolektív, dodržiavať termíny i dôsledne čerpať naplánované prostriedky. V tomto čase býval aj častejšie na Ukrajine, ktorú predvídavo označil za najväčšieho i (vtedy) najmenej známeho suseda Slovenska. Na fakultu potom v rámci konferencií i krátkodobých pobytov dotiahol viacero odborníkov z Kyjeva či Lvova.

No a napokon sa na katedre zoznámil aj s jeho osudovou partnerkou a čoskoro aj manželkou Ľudmilou Ondrejičkovou. Bolo príjemné pozerieť sa na rozvíjanie ich vzťahu i vstup do manželstva. Ich svadba sa konala v prekrásny slnečný deň na Skalke pri Trenčíne, o ktorej som predtým čítal len v historických textoch.

Fascinoval ma Mišov prehľad o rozličných poschodiach slovenskej politiky, v ktorej takisto určitý čas pôsobil. Poznal veľmi dobre silné a najmä slabé stránky ľudí v jej pôsobiacich. Bolo však vidno, že ho toto prostredie priťahovalo pre svoje vlastné ideály a boli to práve tieto ideály, ktoré chcel v tomto nie veľmi žičlivom prostredí reprezentovať.

Bude ma vždy veľmi mrziť, že sme sa posledné roky videli už menej a že som sa ťažko uveriteľnú správu o jeho odchode dozvedel sprostredkovane.

Česť jeho pamiatke!

Prof. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

miroslav.lysy@flaw.uniba.sk